3. YEŞİL EKONOMİ ARAŞTIRMACILAR KONFERANSI

TAM BİLDİRİ METİNLERİ KİTAPÇIĞI

Yeşil Ekonomi Programı

HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

30 YIL

yeşil düşünce derneği

Proje Koordinatörü: Özge Doruk

Dizgi: Güneş Akçay

Konferans Tarihi: 13 Aralık 2024

Yayın Tarihi: Ocak, 2025

Yayınlayan: Yeşil Düşünce Derneği Türkali Mahallesi, Şehit Nuri Sk. No: 18, 34353, Beşiktaş/İstanbul

www.yesildusunce.org | *info@yesildusunce.org*

Bu proje **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir.
Bu çalışmada belirtilen görüşler, bütünüyle **Yeşil Düşünce Derneği**'ne aittir. Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ 30 YIL

yeşil düşünce derneği

3. YEŞİL EKONOMİ: ARAŞTIRMACILAR KONFERANSI TAM BİLDİRİ METİNLERİ KİTAPÇIĞI

2022 yılında büyük bir heyecan ve motivasyon ile organize ettiğimiz ilk Yeşil Ekonomi: Araştırmacılar Konferansının bu sene üçüncüsünü, 13 Aralık 2024 tarihinde Zübeyde Ana Kültür ve Sanat Merkezi'nde gerçekleştirdik. Uzun yıllardır **Heinrich Böll Stiftung Derneği** ile birlikte yeşil ekonomi alanında yürütmeye çalıştığımız faaliyetler ile birlikte yeşil ekonomi ve bu kavram altında değerlendirdiğimiz tüm başlıkların akademi, sivil toplum, kamu ve yerel yönetimler nezdinde görünür kılınmasını amaçladık ve halen de bu alanda çalışmalarımızı yürütüyoruz.

Bu faaliyetler içerisinde yer alan araştırmacılar konferansı ise genç araştırmacıların yeşil ekonomi alanında yürüttükleri çalışmalarını akademi dışındaki paydaşlarla da buluşturabilmeleri için güvenli bir alan açıyor. Her yıl bu alanda yürütülen yenilikçi bakış açısıyla, taze bir heyecanla sunulan çalışmaların daha görünür kılınmasını; yeşil ekonomi alanında akademi ve sivil toplum işbirliğini güçlendirecek bağların kurulmasını temenni ediyoruz.

3. Yeşil Ekonomi: Araştırmacılar Konferansında sunulan bildirilerin tam metin ve özet versiyonlarına bu dokümanda ulaşabilirsiniz.

Yeşil Düşünce Derneği

İÇİNDEKİLER

İKLİM DEĞİŞİMİN "GELİŞMEKTE OLAN" EKONOMİ-POLİTİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Gün Ünal[1]

ÖZET

İklim değişikliği, çevresel bir mesele olmanın ötesinde, ekonomik, sosyal ve politik bir mücadele alanı haline gelmiştir. Sürdürülebilirlik gibi çevresel sosyal ve ekonomik ilkelerin belirlendiği bir zeminin üzerinde yükselmektedir. 17 ilkeden oluşan sürdürülebilir kalkınma hedefleri içerisinde iklim Eylemi, Erişilebilir ve Temiz Enerji, Temiz Su ve Sanitasyon, Cinsiyet Eşitliği, Tarım ve Gıda Güvenliği gibi hedefler iklim değişimi nedeniyle doğrudan tehdit altındadır.

Sosyal adalet açısından, dezavantajlı gruplar üzerindeki orantısız etkileri azaltacak politikalar geliştirilmeli ve adil bir geçiş planı oluşturulmalıdır. Yenilenebilir enerji ve çevresel teknolojiler gibi sektörlere yönelik istihdam yaratıcı politikalar uygulanırken aynı zamanda siyasi liderlik ve meşruiyetin yeni bir alanı olarak değerlendirilmelidir. İklim değişikliğiyle ilgili hibelerin ekonomi politiği, güç ilişkileri, finansal yapılar ve sosyal etkilerin etkileşimi açısından bilgilendirici ve yönlendiricidir. Hibelerin tasarımı ve uygulanması, çevresel kaygıları ön planda tutarken, aynı zamanda ekonomik ve sosyal boyutları da içermektedir. Bu çalışma, BM ve AB tarafından ilan edilen iklim değişimi odaklı hibelerin şartlarını, kaynak dağılımlarını ve süreçlerini incelemektedir.

İklim değişimini yalnızca bir tehdit olarak görmek yerine, toplumsal ve ekonomik dönüşüm için bir fırsat olarak değerlendirmek, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları olumlu yönde etkileyecektir. Bu olumlu yaklaşım, doğru politikaların ve uygulamaların hayata geçirilmesiyle birlikte çeşitli düzeylerde meşrulaştırma süreçlerine katkıda bulunacaktır.

Hibeler eşsiz bir araştırma fırsatı sunmaktadır çünkü Türkiye'nin iklim politikalarının uluslararası standartlarla ne ölçüde uyumlu olduğunu değerlendirme fırsatı yaratmaktadır. Bu süreçler aynı zamanda yerel ihtiyaçların ve önceliklerin nasıl ele alındığını da incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Çalışma hesaplamalı sosyal bilimler yöntemlerinden yararlanarak literatürdeki hibe dosyaları üzerinden bir sınıflama yapacak, hibelerin, belirli projelerdeki başarı oranları ve uygulama süreçlerinin etkinliği değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: hibe, iklim değişimi, Turkiye, ekonomi politik, kömür

THE POLITICAL ECONOMY OF CLIMATE CHANGE IN PROGRESS: TURKIYE'S CASE

ABSTRACT

The political economy of international grants addressing the climate change is informative and guiding in terms of the interplay between power relations, financial structures, and social effects of governments.

As design and implementation of these grants encompass economic and social dimensions this study highlights the conditions, resource distributions, and processes of climate change-focused grants addressing climate change.

Rather than viewing climate change solely as a threat, the challenge also offers an opportunity for societal and

1 Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

economic transformation to at least a low-carbon one positively impacting environmental, economic, and social dimensions. This positive approach, when coupled with the implementation of appropriate policies and practices, will contribute to legitimization processes at various levels.

In this context, climate change funds in return of a legal and political promise to switch for low carbon but zero-carbon offer a unique political oppourtunity to transform infrastructure, align with international standards, while also shedding light on how local needs and priorities are addressed.

Keywords: grant, climate change, Turkiye, political economy, coal

GİRİŞ

İklim değişimi yalnızca bilimsel veya teknik bir sorun değil, ulusal ve uluslararası düzeyde devletlerin aktif olarak dahil olduğu, ekonomik kalkınma modellerini yeniden tanımlayan ve küresel iş birliğini gerektiren bir sürece evrilmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı 1987'de uluslararası ilişkiler jargonuna katılmış, çerçevelediği 17 kalkınma hedefiyle iklim değişiminin sosyal, çevresel ve ekonomik normları doğrudan tehdit ettiği bir iklim değişimiyle mücadele zemini sunmuştur. Günümüzde öncelikle karbon salımı azaltımı hedefiyle merkezi yönetimler ön plana çıkmaktadır, çünkü iklim değişimi iç ve dış politikaları etkileyen çok katmanlı bir tehdit haline gelmiştir. Bu dayanıklılık ve refah için ortak bir vizyon oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, iklim değişimiyle mücadele, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği değil, aynı zamanda ekonomik büyüme, sosyal adalet ve uluslararası iş birliğini yeniden tanımlayan çok boyutlu bir dönüşüm süreci haline gelmiştir.

İç politikada yenilenebilir enerji yatırımları, enerji verimliliği politikaları ve karbon nötr hedeflerine yönelik stratejiler ekonomik ve toplumsal dönüşüm gerektirirken, dayanıklılık ve refah için farklı düzlemlerdeki değerlerin bir arada gözetilmesi ve dengelenmesi için ortak bir vizyonu ve belirgin bir takvimi zorunlu kılmaktadır. Dış politikada ise uluslararası mekanizmalara katılım, diplomasi ön plana çıkmaktadır. Her merkezi yönetimin kapsadığı alanın kendine özgü koşulları ve bu koşulların iç ve dış politikadaki ağırlığı günden güne devletlerin karbonsuz bir ekonomideki rolünü şekillendirmektedir.

İklim değişimi, tarım, enerji ve sanayi gibi sektörleri değişime zorlarken, aşırı hava olayları ve doğal afetler kaynakların verimli kullanımını engelleyecek koşullar yaratmaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma, yenilenebilir enerjiye yatırım yaparak ve düşük karbonlu kalkınma modellerini benimseyerek ekonomik riskleri azaltmayı teşvik etmektedir. Sosyal açıdan, iklim değişimi düşük gelirli ve savunmasız gruplar üzerinde orantısız etkiler yaratarak eşitsizlikleri derinleştirirken, adil bir geçiş planı ve iklim adaleti politikaları bu grupların dayanıklılığını artırmaya hizmet edecektir.

Çevresel boyutta ise iklim değişimi ormanların yok olması, okyanusların ısınması ve ekosistemlerin bozulması gibi sorunlarla doğal kaynakların korunmasını tehdit ederken, büyük ölçüde fosil yakıtlara bağlı enerji altyapısı ve karbon salımının azaltılması ve karbonsuz bir mekanizmaya uyum makro ölçekte bu tehditlere karşı koyabilir. Uyum ve azaltım toplumların ekonomik, sosyal ve çevresel dayanıklılığını artıracak uzun vadeli politikaların temelini oluşturmaktadır.

İklim değişimi, bilimsel olarak yaklaşık 60 yıldır etkileri gözlemlenmekle birlikte, küresel düzeyde artan sıcaklıklar, ekstrem hava olayları ve çevresel tahribatlarla acil bir gündem haline gelmiştir. Yakın geçmişe dek çevresel bir sorun olarak ele alınan iklim değişimi, günümüzde bir kriz olarak tanımlanmakta ve çevresel, sosyal ve ekonomik unsurların dengelenmesini gerektirmektedir, böylece bir kaynak paylaşımı sorunu olarak siyaset biliminin yakında ilgilendiği bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Yalnızca çevresel bir tehdit değil, aynı zamanda ekonomik büyüme, toplumsal eşitsizlikler, enerji politikaları ve uluslararası güvenlik gibi çok daha geniş bir yelpazeyi etkileyen olumsuz koşullar siyaset dilinde çeşitli biçimlerde yer bulmuş, bazı durumlarda iklim değişiminin bilim iletişimi yerini yeşil sükunete bırakmıştır.

Bugün, uluslararası çerçevelerle iklim değişimiyle mücadele bir toplumsal dönüşüm meselesi olarak ele alınmaktadır. Bu dönüşüm çevresel sürdürülebilirliğin ötesinde ekonomik adalet, sosyal eşitlik ve uluslararası iş birliği gibi daha geniş hedeflerle iç içe geçmiştir. Dolayısıyla, iklim değişimiyle mücadele yeni bir olgu değildir ancak günümüzde bir aciliyet ve öncelik olarak siyasetin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

BİR SİYASA OLARAK YEŞİL MANİPÜLASYON

Yeşil manipülasyon olarak sınıflandırılabilen, şirketlerin kendilerini olduklarından daha çevreci göstermeye teşvik eden "Yeşil aklama" yaklaşımı, 2016 yılında imzalanan ve küresel ısınmayı 1,5 derece ile sınırlamayı hedefleyen Paris İklim Anlaşması sonrası, tüketicilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve hükümetlerin daha fazla dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu bağlamda yeşil aklama davaları ön plana çıkmakta ve çeşitli kurumların mevcut iklim değişimi yasal çerçevesine aykırı faaliyetlerini vurgulamaktadır.

Grantham İklim Değişimi ve Çevre Araştırma Enstitüsü'nün yayınladığı "İklim Değişimi Davalarında Küresel Trendler: 2024 Özeti" adlı rapor, davaların %70'inin Paris İklim Anlaşması sonrasında açıldığını ve anlaşmanın hedeflerine uygun hareket edilmesi için baskı oluşturmayı amaçladığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda ticari işletmelere açılan yeşil boyama davaları iklim değişiminin hukuki alanda da güç kazandığını göstermektedir.

Bazı enerji firmaları, çevre dostu projelere yatırım yaptıklarını iddia ederken, ana faaliyet alanları olan fosil yakıt üretiminin karbon salımına olan etkisini göz ardı etmektedir. Benzer şekilde, çevre dostu ürünler geliştiren bazı şirketler, bu ürünleri su ve doğal kaynakları tahrip ederek üretmeye devam etmektedir. Aynı şekilde, bazı hükümetler de çevre dostu politikalar geliştirdiklerini duyurmakta, ancak bu politikalar genellikle yeterli önlemleri içermemekte ve uygulamada somut bir değişim yaratamamaktadır. Bu durum, çevre koruma iddialarının çoğu zaman yetersiz kaldığını ve çevresel sürdürülebilirliğin yalnızca yüzeysel bir söylem olarak kaldığını göstermektedir. Bu tür suçlamaların yalnızca tüketici- ticari işletmeler arasında kalmadığı, benzer suçlamaların yerel ve ulusal politikalar kapsamında hükümetlere de yönlendirildiği görülmektedir. Hükümetlere karşı açılan iklim değişimi davaları, son yıllarda dünya genelinde artan bir eğilim göstermekte, hükümetlerin iklim değişikliğiyle mücadelede taahhütlerini yerine getirmediği, çevre koruma politikalarında yetersiz kaldığı veya insan haklarını ihlal eden uygulamalar izlediğini iddia etmektedir. Çoğunlukla ulusal ve uluslararası yasalara, Paris İklim Anlaşması'na ve insan haklarına dayandırılan bu davalar, iklim krizine karşı yasal mücadelede yeni bir dönemin kapılarını aralamaktadır. Devletlerin iklim değişimi konusundaki rolü son yıllarda ön plana çıktığında iklim değişimini hedef alan politikalarının uygulanma biçimi ve kapsamı yaşam alanları olumsuz etkilenen vatandaşları suç duyurusunda bulunmaya teşvik etmiştir. Örneğin Hollanda'da görülen Urgenda davası, bu tür davalar arasında en dikkat çekici örneklerden biridir. Hollanda Yüksek Mahkemesi, hükümetin karbon emisyonlarını azaltma konusunda daha iddialı hedefler belirlemesi gerektiğine hükmederek, iklim değişikliğiyle mücadeleyi insan hakları çerçevesinde bir zorunluluk olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde, ABD'de açılan Juliana'ya karşı ABD davasında, bir grup genç, federal hükümetin iklim politikalarının anayasal haklarını ihlal ettiğini savunmuş ve geniş çapta dikkat çekmiştir. Pakistan'daki Leghari davası ise gelişmekte olan ülkelerde de çevresel hakların yasal dayanak kazanabileceğini göstermiş, mahkeme hükümeti daha etkin iklim politikaları geliştirmeye zorlamıştır. Avrupa'da ise gençlik hareketleri, Paris İklim Anlaşması hedeflerine ulaşmadıkları gerekçesiyle 33 ülkeye karşı dava açmıştır.

Bu davaların büyük bir kısmı, 2016'da imzalanan Paris İklim Anlaşması'nın dayanak noktası olarak kullanıldığı bir dönemde açılmıştır. Anlaşma kapsamında ülkelerin verdiği taahhütler, yetersiz kaldıklarında dava konusu olmuş ve yasal mücadelelere zemin hazırlamıştır. Temel talepler arasında karbon emisyonlarının azaltılması, yenilenebilir enerjiye geçişin hızlandırılması ve daha güçlü iklim politikalarının hayata geçirilmesi gibi konular yer almaktadır.

Hükümetlerin karşılaştığı davalar, yalnızca hukuki sonuçlar doğurmakla kalmamakta, aynı zamanda kamuoyunun farkındalığını artırarak iklim politikaları üzerinde önemli bir baskı mekanizması oluşturmaktadır. Mahkemelerin verdiği kararlar, hükümetleri daha iddialı hedefler belirlemeye ve daha sıkı düzenlemeler yapmaya yönlendirmektedir. Bu durum, iklim krizinin yalnızca siyasi değil, aynı zamanda hukuki bir sorumluluk olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Uzun vadeli ve küresel bir sorun olan iklim değişimi, yalnızca merkezi otoritenin gücüyle değil, aynı zamanda yerel toplulukların, bireylerin ve uluslararası iş birliğinin katılımını gerektirmektedir. Merkezi yönetimler hızlı ve merkezi karar alma avantajıyla bazı çevresel sorunları daha etkili şekilde bu başarı genellikle şeffaflık ve toplumsal katılım eksikliğinden dolayı sınırlı kalabilir. Bu bağlamda, rejim türünden bağımsız olarak, etkili bir iklim politikası, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sürdürülebilirliğe dayanmalıdır.

Herhangi bir hükümetin iklim değişimiyle mücadelede yetersiz kalması, uluslararası anlaşmalarla sabit yükümlülüklerini yerine getirmeksizin kamuoyunu yanıltmaya çalışması daha fazla hesap verebilirlik talebini beraberinde getirebilir. İklim değişimi haberlerinin anaakım medyada sınırlı ve bilim iletişiminden uzak, kaynak belirtilmeksizin olumsuz içerik olarak sunulduğunu gözlemlemek mümkündür. Bununla birlikte doğal alanların karbon yoğun enerji altyapısı için tahrip edilmesine anaakım medyada temsil edilmezken bu gelişmeler çoğunlukla STK'ların raporlamaları ve bildirimleriyle sosyal medya ve video paylaşım kanalları gibi platformlar aracılığıyla daha geniş kitlelere sansürsüz bir şekilde ulaşabilmektedir.

İstanbul Politikalar Merkezi'nin 2024 yılında yayınladığı İklim Güvenliği Algıları raporu, iklim değişimi konusundaki farkındalığın ve eylem beklentisinin Türk toplumunda giderek arttığını göstermektedir. Rapora göre, katılımcıların %50'si iklim değişiminden olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Ayrıca, iklim krizinin varlığını kabul eden ve bu konuda daha fazla aksiyon alınması gerektiğini savunanların oranı son derece yüksektir. Bu bulgular hem bireylerin hem de toplumun genel olarak iklim değişimiyle ilgili somut adımlar beklediğini ve mevcut politikaların yetersiz algılandığını ortaya koymaktadır. Raporda vurgulanan bu eğilim, daha güçlü çevre politikaları geliştirilmesi ve iklim krizine karşı kapsamlı önlemler alınması için önemli bir toplumsal talebin bulunduğunu göstermektedir.

Devam eden tüm hukuksal süreçlere ve sosyal medyanın içeriğe ulaşmadaki eşitleyici rolüne rağmen "yeşil" sükûnet, yeşil saklama ve yeşil boyama gibi tanımlar siyaset literatüründe yoğun bir şekilde incelenmektedir. "Yeşil saklama", çevre dostu olduğu iddia edilen ancak aslında çevresel etkileri azaltmayan veya sürdürülebilir olmayan uygulamaları temsil eden, iklim değişimi gibi çok katmanlı sorunlar karşısında gerçek bir değişim yaratmaktan uzak bir yaklaşımı temsil etmektedir. Yeşil sükûnet ilk olarak şirketlerin çevresel performansları hakkında eksik bilgi vererek veya hiç bilgi paylaşmayarak, olası eleştirilerden veya denetimlerden kaçınma eğilimini tanımlamakta kullanılırken günümüzde bu kavram hükümetleri de kapsayacak şekilde genişletilebilir. Kurumun çevre dostu olduğunu iddia etmesine rağmen, çevresel etkilerini azaltmaya yönelik gerçekçi adımlar atmamasını ifade etmektedir. Bu, çevresel sürdürülebilirliği pazarlama aracı olarak kullanan bir stratejidir. Yeşil saklama, bu tür sahte çevre dostu girişimlerle, gerçek çevresel değişim sağlanamadan, halkın çevre dostu markalara ve uygulamalara olan güveninin sarsılmasına yol açmaktadır.

Bir başka yönlendirme iklim değişimi ve birey üzerine eğilmektedir. Bilimsel temelinden uzak bir şekilde yönetimin iklim değişiminde bireylere de sorumluluk yüklemesi ve tüketim alışkanlıklarına bağlı kirlilik, kaynak israfı, verimsiz kullanım gibi çevresel etkilere atıfta bulunması söz konusudur. Bu bağlamda bireyleri geri dönüşüm ağaçlandırma gibi davranışlara teşvik etmek çevresel kalkınma hedeflerine uygun bir yaklaşım olmakla birlikte bir yönetim sorunu olarak iklim değişiminin önceliklerine hizmet etmemektedir. Plastik geri dönüşümü, atık yönetimi açısından çevresel faydalar sunmaktadır, ancak iklim değişimiyle küresel mücadelenin önceliği olan karbon salımını azaltma üzerinde sınırlı etkiye sahiptir. Plastik üretimi ve geri dönüşüm süreçleri enerji yoğunluğu yüksek, fosil yakıtlara dayalı enerji sistemlerinde üretilmektedir. Bu durum, geri dönüşümün karbon nötrlüğüne katkısının düşük olduğu anlamına gelir. Benzer şekilde, ağaç dikmek karbon tutma potansiyeline uzun vadede sahip olsa da kısa vadede küresel emisyonları düşürme hedefine ulaşmak için yeterli değildir.

Türkiye, enerji dönüşümü için önemli fırsatlara sahiptir, örneğin Yeşil Mutabakat kapsamında Avrupa'ya ihracatını sürdürmek için mevcut altyapısını dönüştürme gereksinimiyle karşı karşıyadır. Aksi halde sınırda karbon uygulaması ürünlerin maliyetini ithal eden taraf için büyük oranda artıracak ve Türkiye menşeili ürünlerin rekabet kapasitesini ciddi oranda azaltacaktır. Bununla birlikte enerji altyapısı enerji güvenliği prensiplerine aykırı olarak daha maliyetli ve ithal yakıta bağımlı bir tedarik üzerine kuruludur ve iklim değişimiyle mücadelenin sürdürülebilirlikle paylaştığı temel hedeflerden uzak bir tablo çizmektedir. Elektrik üretiminde ithal doğalgaz ve kömürün

ağırlığı dikkat çekerken, bu enerji dağılımının büyük bir kısmının sanayideki karbon yoğun başlıca dört sektörde kullanılması, çevresel etkileri daha da derinleştirmektedir.

2053 için sıfır karbon taahhüttü verilmesine rağmen enerji altyapısında kömürden çıkış konusunda hiçbir taahhütte yer verilmemesi bir "yeşil sükûnet" yaklaşımına uymaktadır ve enerji politikalarına yönelik eleştirilerin odağında yer almaktadır. Santrallere verilen en az 10 yıllık alım garantisi devam ederken, bu fosil yakıt ağırlıklı altyapıdan nasıl çıkılacağı belirsizdir. Türkiye'nin 2053 yılında sıfır karbon hedefini gerçekleştirme taahhüdü, bu bağlamda birçok soru işareti barındırmaktadır. Enerji dönüşümüne yönelik daha somut ve cesur adımlar atılmadan bu hedefe ulaşmanın güç olacağı açıktır.

Bu bağlamda iklim değişimine yönelik bir siyasanın parçası olarak atılan adımların hesap verilebilirliği iklim değişimiyle mücadelede halkın, sivil toplumun ve diğer paydaşların katılımını sınırladığı noktada denetimi ve rızayı tehlikeye atmakta, iklim bir güvenlik sorunu olmakla birlikte iklim politikalarının güvenlikleşmesi ise yeni toplumsal gerginlik ve krizlere yol açabilmektedir. İklim değişimiyle ilgili diplomatik kanallarda Türkiye'nin görünürlüğü yüksektir, 2023 yılında ana akım medyadaki söylemler incelendiğinde küresel karbon salımında Türkiye'nin öncül bir tarihi sorumluluğu olmadığı vurgulanmaktadır ancak bu Türkiye'nin 16. Sırada yer aldığı karbon salımına ilişkin sıralama enerji altyapısının ve mevcut koşullarının nitel bir incelemesini gerekli kılmaktadır.

İklim değişikliğiyle mücadelede uyum odaklı yaklaşım, sürdürülebilirlik ilkeleriyle paralellik gösterir. Bu yaklaşım, çevresel, ekonomik ve sosyal dayanıklılığı artırarak, toplumların iklim değişiminin olumsuz etkilerine karşı daha dirençli hale gelmesini sağlamaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda, doğal kaynakların verimli kullanımı, ekosistemlerin korunması ve biyoçeşitliliğin desteklenmesi ön plandadır. Ayrıca, sosyal dayanaklılık ve adalet perspektifiyle geliştirilen politikalar, iklim değişiminden en fazla etkilenen dezavantajlı grupların korunmasına yönelik çözümleri de kapsamayı gerektirmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarını bir arada tutarak, toplumların sadece iklim değişimine uyum sağlamasını değil, aynı zamanda daha dayanıklı ve sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemesini mümkün kılmaktadır.

Türkiye, Germanwatch tarafından yayımlanan İklim Değişikliği Performans Endeksi'nde (CCPI) 2023 yılında 63 ülke arasında 56. sırada yer alarak "çok düşük performans" gösteren ülkeler arasında sınıflandırılmıştır. Bu endeks, ülkelerin iklim performansını dört ana kategoride değerlendirir: sera gazı emisyonları, yenilenebilir enerji, enerji kullanımı ve iklim politikası. Türkiye, sera gazı emisyonları kategorisinde "düşük" performans sergilemiştir; bu durum, 2038 yılına kadar emisyonları artırmayı planlaması ve net sıfır hedefinin mevcut şartlara göre belirlendiği bir politikadan kaynaklanmaktadır.

Yenilenebilir enerji kategorisinde "orta" bir performans gösterse de hedeflerin yetersiz iddialı olduğu ve fosil yakıtlara bağımlılığın sürdüğü vurgulanmıştır. Enerji kullanımı kategorisinde "düşük" performans kaydedilmiş, enerji verimliliği politikalarının eksikliği ve fosil yakıt sübvansiyonları bu sonucu doğuran temel nedenler arasında yer almıştır. Son olarak, iklim politikası alanında Türkiye'nin performansı "çok düşük" olarak değerlendirilmiştir. Fosil yakıt arama ve çıkarma faaliyetlerinin devam etmesi, kömürlü termik santrallerin kapatılmasına yönelik politikalardaki eksiklikler ve fosil yakıtların sübvanse edilmesi bu zayıflığın temel sebepleri olarak belirtilmiştir. Bu değerlendirmeler, Türkiye'nin iklim değişimiyle mücadelede daha etkili ve kapsamlı politikalar geliştirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İklim değişimiyle küresel mücadelede ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve sorumlulukları, temel bir tartışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Gelişmişlik düzeyi farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınsa da genel kanı endüstrileşmiş ülkelerin karbon salımından büyük ölçüde sorumlu olduğudur. Endüstrileşme sürecinde büyük miktarda sera gazı salımı gerçekleştiren bu ülkeler, tarihsel sorumlulukları nedeniyle iklim mücadelesinde liderlik yapma yükümlülüğü taşımaktadır. Ancak, Çin gibi yüksek karbon salımıyla öne çıkan ülkeler, bu genel sınıflandırmaya istisna oluşturmaktadır. Çin'in karbon salımı, ekonomik büyüme hızı ve enerji üretim yapısı nedeniyle ABD ile birlikte ilk sıralarda yer almaktadır. Diğer yandan, İngiltere ve Avrupa ülkeleri, tekil olarak Çin ve ABD kadar karbon salımından sorumlu değildir.

COP zirvesinde küresel iklim değişimiyle mücadele için gereken finansmanın yetersizliği ve bu süreçte farklı ülkelerin ihtiyaçları arasındaki dengesizlik vurgulanmıştır. Karbonsuz ekonomik yapıyı kurabilmek için devletlerin yıllık olarak 1.3 trilyon dolar harcaması gerektiği hesaplanmıştır. Mevcut finansman sağlayıcıları bu alana yalnızca 300 milyar dolar tanımıştır ve bu durum öz kaynaklar haricinde iklim değişiminde finansal desteğin sınırlılığını göstermektedir. Bu durumda, karbon salımında ilk sırada yer almayan, ancak AB ile ticaret gibi ekonomik ilişkiler nedeniyle karbon salımını düşürme ihtiyacı duyan ülkeler için önemli bir siyasi ve ekonomik kırılganlık ortay çıkmaktadır. Bu ülkeler, ekonomik yapılarının düşük karbonlu bir hale dönüşmesini sağlamak için ek finansman kaynaklarına ihtiyaç duyarken mevcut finansman kaynakları bu kadar büyük bir altyapı değişimini karşılamaktan uzaktır. Bu durum az gelişmiş ülkeler için emperyalizm tecrübesi üzerinden bir sosyal adalet tartışmasını da tetiklemektedir. Diğer yandan gelişmekte olan ancak iklim değişiminin etkileri karşısında kırılganlığı yüksek devletlerin karbon salımından büyük oranda sorumlu olan aktörler karşısında politik haklılığa dayanan finansal talepleri de artmaktadır.

Bu farklılıklar, iklim değişimi çerçevesinde küresel sorumluluk ve finansman mekanizmalarını şekillendirmektedir. Ada ülkeleri ve az gelişmiş ülkeler, finansal kırılganlıkları nedeniyle iklim mücadelesinde Yeşil İklim Fonu gibi uluslararası destek mekanizmalarına bağımlıdır. Ancak gelişmekte olan ülkeler, karbon salımını azaltma ve sıcaklık artışını 1,5 dereceyle sınırlama hedefleri doğrultusunda gereken köklü ekonomik dönüşümleri gerçekleştirmekte zorlanmaktadır. Bu ülkeler, genellikle sınırlı öz kaynaklarıyla karbonsuz enerji dönüşümüne geçiş yapmaya çalışırken, ekonomik kalkınma öncelikleri ve finansman eksikliği arasında sıkışmaktadır. Bu bağlamda devletin ulusal ve küresel düzeye uyumlu karbonsuzlaşma rolü bir güvenlik sorununa dönüşmektedir.

2024 yılında Bakü'de düzenlenen COP (Taraflar Konferansı), bu finansal dengesizlikleri ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı zorlukları bir kez daha gözler önüne sermiştir. Gelişmiş ülkelerin finansal destek taahhütlerini yerine getirme konusundaki eksiklikleri, iklim mücadelesinde adalet ve dayanışma tartışmalarını daha da derinleştirmiştir. Bu tablo, küresel iklim politikalarının yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik boyutlarda yeniden tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Adil bir iklim rejiminin inşası, tarihi sorumlulukları ve günümüz ihtiyaçlarını dengede tutan kapsayıcı bir yaklaşımla mümkün olabilir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, yalnızca kendi iç ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda küresel iklim değişimi hedeflerine katkıda bulunmak adına büyük yatırımlar yapmak zorundalar. Bununla birlikte, az gelişmiş ülkeler ve ada ülkeleri de çok daha yüksek risk altındalar, çünkü iklim değişiminin etkileri, bu tür ülkelerde çok daha belirgin ve yıkıcı olabilir.

Avrupa Birliği (AB) tarafından yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarına proje bazında sunulan IPA ve Horizon gibi hibeler iki ana hedeften ağırlıklı olarak uyum üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu iki yaklaşım, kaynak tahsisi ve finansman modelleri açısından farklı zorluklar barındırmaktadır. İklim değişimine uyum, değişimin olumsuz etkilerine karşı toplumsal ve ekolojik sistemlerin direnç kazanmasını amaçlamaktadır.

Öte yandan, devletler ve şirketler gibi büyük aktörler, kalkınma bankalarından aldıkları kredilerle özel finansman elde ederek karbon salımında azaltıma yönelik dönüşümü finanse etmektedir. Bu tür finansmanlar, genellikle büyük altyapı projelerine, enerji yatırımlarına veya diğer ticari faaliyetlere yöneliktir. Bu finansman mekanizmaları, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi hedefleri ise kamuya sunulan uyum hibelerinin aksine özel finansmana dayanmaktadır.

Uyum politikaları daha kamusal bir karakter taşır ve genellikle devlet tarafından finanse edilir. Sel yönetimi altyapıları, dayanıklı tarım uygulamaları veya kentsel dönüşüm gibi projeler, toplumsal yarar gözeterek tüm kesimlerin iklim değişimine karşı korunmasını hedefler. Bu tür projeler, özel sektörden ziyade kamu fonlarına dayandığından, sınırlı mali kaynaklar sebebiyle uygulamada sık sık aksaklıklarla karşılaşır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uyum projelerine yönelik uluslararası fonlar ve yardımlar büyük önem taşır. Ancak bu fonların miktarı genellikle ihtiyacın gerisinde kalmaktadır. Altyapı zaten kırılgansa çıkar birliği

Öte yandan, azaltım politikaları büyük ölçüde emisyonları düşürmeye odaklanır ve bu süreç genellikle özel sektör yatırımları ve krediler aracılığıyla finanse edilir. Kömürden çıkış, yenilenebilir enerjiye geçiş, sanayi sektörünün karbonsuzlaşması ve enerji verimliliği projeleri gibi dönüşümler ciddi bir maliyet gerektirir. Devlet, azaltım

projelerini desteklemekle yükümlü olsa da bu projeler, genellikle özel sektör yatırımlarına bağımlıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bu yatırımlar genellikle uluslararası finans kuruluşları veya kalkınma bankalarından alınan kredilere dayanır. Ancak bu krediler, yüksek faiz oranları ve geri ödeme yükümlülükleri nedeniyle ülkelerin kamu maliyesine uzun vadeli bir yük bindirebilir.

Azaltım projelerinin finansmanındaki zorluk, yalnızca yüksek maliyetlerden kaynaklanmaz. Aynı zamanda, bu projelerin özel sektör için yeterince karlı görülmemesi de yatırımları sınırlar. Yenilenebilir enerji projelerinde altyapı maliyetleri yüksek olabilirken, enerji verimliliği projeleri ise uzun vadeli sonuçlar doğurur ve başlangıçta özel yatırımcıları çekmekte zorlanabilir. Bu durum, devletin uluslararası kredi mekanizmalarına başvurma zorunluluğunu artırır ve ülkelerin dış borç yükünü büyütebilir.

Bu noktada önemli bir eksiklik, iklim değişimiyle mücadeleye yönelik alınan finansal önlemlerin, toplumun daha geniş kesimlerinin ihtiyaçlarını ve sosyal adalet sorunlarını yeterince göz önünde bulundurmamış olmasıdır. Kalkınma süreçlerinin, sadece çevresel sürdürülebilirlik değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesini engelleyecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Sonuç olarak, iklim değişimiyle mücadelede kullanılan fonların, sadece çevresel hedeflere ulaşmayı değil, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanmasını ve toplumsal eşitsizliklerin önlenmesini de içermesi gerekmektedir. Bu, kalkınma projelerinin daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir şekilde tasarlanmasını sağlayacak, aynı zamanda uzun vadede daha adil bir toplumsal yapının oluşmasına katkıda bulunacaktır.

ENERJİ

Devletin enerji ithalatına ayırdığı yüksek bütçe cari açıkta nicel olarak gözlemlenebildiği gibi kömür ile nükleer enerji tesislerinin inşasına finansal güvence veren alım garantilerinin sunduğu, düşük karbonlu enerji kaynaklarına kıyasla yüksek maliyetli ve uzun vadeli taahhütler, ekonomi politik üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Bu durum, bütçe yükünden enerji güvenliğine, demokratik hesap verilebilirlikten rekabet ortamına kadar birçok alanı şekillendirmekte ve mevcut enerji politikalarının yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Enerji santrallerinin kurulumu sırasında devletin üretime alım taahhüdü vermesi, söz konusu tesislerin büyük finansman ihtiyaçlarına güvence sağlayarak projelerin hayata geçirilmesini mümkün kılmaktadır. Ancak bu mekanizma, uzun vadede ekonomik ve çevresel hedeflerle çelişen sonuçlar doğurabilir. 10 yıl gibi uzun süreli taahhütlerin geçerliliği, kurulum maliyeti düşmekte olan karbonsuz enerji alternatiflerine geçişi zorlaştırmakta ve enerji altyapısının dönüşümüne ilişkin kritik yatırımları geciktirmektedir.

Bu durum, anlık enerji ihtiyacının, politik taahhütler nedeniyle daha yüksek maliyetlerle karşılanması demektir ve karbonsuz bir hedef belirlenirken ekonomiyi bu dönüşüme hazırlamamanın risklerini ortaya koymaktadır. Karbonsuzlaşma hedefi doğrultusunda enerji politikalarının yeniden şekillendirilmesi, yenilenebilir enerji yatırımlarının önündeki engellerin kaldırılması ve devlet desteklerinin bu alanlara yönlendirilmesi kritik bir gereklilik haline gelmektedir.

Alım garantileri, özellikle kömür ve nükleer enerji gibi karbon yoğun ve ithalata bağımlı kaynaklar için devasa mali yükler oluşturmaktadır. Kömür için yenilenebilir enerjiden üretilen birim elektrik enerjisi maliyetinin 6 kat, nükleer için 12 kat gibi yüksek oranlar, enerji maliyetlerini artırarak devlet bütçesi üzerinde uzun vadeli bir yük yaratır. Bu, diğer kamu harcamalarına (eğitim, sağlık ve altyapı gibi) ayrılabilecek kaynakları sınırlandırır ve bütçe açığının artmasına neden olabilir. Uzun vadede, devletin borçlanma ihtiyacını artırarak ekonomik istikrarı riske atar. Ayrıca, enerji ithalatının uluslararası fiyat dalgalanmalarına açık olması, dışa bağımlılığı artırarak enerji güvenliğini zayıflatır.

Nükleer enerjiye yönelik alım garantileri hem ekonomik hem de teknolojik bağımlılığı artırır. Nükleer santraller genellikle ithal teknoloji ve yakıt kullanır, bu da enerji altyapısında yabancı şirketlerin ve ülkelerin etkisini artırır. Benzer şekilde, kömür ithalatına dayalı santraller, yerli enerji kaynaklarının kullanımını sınırlar ve yenilenebilir enerji yatırımlarını caydırıcı hale getirir. Yenilenebilir enerji gibi düşük karbonlu teknolojilerin önceliklendirilmesi

gerekirken, bu tür uzun vadeli taahhütler enerji dönüşümünü zorlaştırabilir.

Bu politikaların en önemli sonuçlarından biri, demokratik hesap verilebilirliğin zayıflamasıdır. Kömür ve nükleer enerjiye dayalı anlaşmalar, hükümet değişikliği durumunda dahi bağlayıcı olduğundan, yeni yönetimlerin enerji politikalarını değiştirme esnekliğini kısıtlar. Halkın tercih ettiği yenilikçi enerji politikalarının uygulanması bu nedenle zorlaşabilir. Aynı zamanda, bu tür anlaşmaların genellikle kamu-özel sektör iş birliği modeliyle yapılması ve şeffaflık eksikliği, yolsuzluk iddialarını artırarak kamu güvenini zedelemektedir.

Bu sorunların çözümü için enerji politikalarında köklü reformlara ihtiyaç vardır. Sonuç olarak, enerji politikalarında yapılacak değişiklikler, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını güçlendirebilir ve çevre dostu bir enerji dönüşümünü destekleyerek uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasını sağlayabilir.

İKLİMLE DEĞİŞİM FİNANSMANI

İklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde geliştirilen finansman mekanizmaları, gelişmekte olan ülkeler için önemli fırsatlar sunarken aynı zamanda ciddi zorluklar da barındırmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği (AB) tarafından sağlanan İPA Uyum Fonu gibi kaynaklardan, yerel yönetimler ve sivil toplum ortaklıklarını destekleyen projeler aracılığıyla yararlanmaktadır. Ayrıca, Horizon Europe gibi araştırma ve inovasyon fonları, kentlere yönelik projelerle AB'nin Yeşil Mutabakat hedeflerine uyum sağlamak için karbon yoğun üretimlerin dönüştürülmesini teşvik etmektedir. Ancak, Türkiye'nin mevcut uluslararası anlaşmalardaki konumu nedeniyle Yeşil İklim Fonu gibi bazı küresel finansman imkanlarından yararlanamaması, iklim değişikliği rejiminin gelişmekte olan ülkeler için önemli bir kör noktasıdır. Bu ülkeler, iklim finansmanına erişimde yaşanan zorluklara tepki gösterirken, rejimle ilgili temel taahhütleri ve hedefleri benimsemeye devam etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, altyapıların iklim değişimine dirençli şekilde yenilenmesi gibi fırsatlarla karşı karşıyadır. Ancak finansman eksikliği ve zaman kısıtlamaları nedeniyle dönüşüm ertelenirken, gelişmekte olan ülkelerin bu süreci hızlandıracak uluslararası destek mekanizmalarına daha adil bir şekilde erişmesi gerekliliği, iklim değişikliği mücadelesinde merkezi bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Bu bağlamda, hibelerin çevresel ve sosyal etkiler arasında bir denge kurması gereklidir. Fon sağlayıcılar, yalnızca karbon azaltımı ve çevresel sürdürülebilirlik değil, aynı zamanda sosyal eşitlik ve toplumsal katılımı artıran kriterlere öncelik vermelidir. Yerel toplulukların proje tasarım süreçlerine dahil edilmesi ve toplumsal cinsiyet analizlerinin zorunlu hale getirilmesi, bu hibelerin daha kapsayıcı olmasını sağlayabilir. Ayrıca, enerji geçişi gibi süreçlerde fosil yakıta dayalı iş kollarındaki çalışanlar ve dezavantajlı gruplar için eğitim ve sosyal koruma fonları gibi desteklerle sosyal adalet ve yerel katılımı artırmayı ve dezavantajlı gruplara destek sağlamayı hedefleyen daha fazla projeye ihtiyaç olacaktır.

Çevresel iyileşme ve sosyal adalet hedeflerinin eşit önceliklendirilmesi, hibelerin etkinliğini artırabilir ve kırılgan grupların mağduriyetlerini azaltabilir. Bu bağlamda, hibelerin tasarımında yerelleşme, kapsayıcı yaklaşımlar ve adil geçiş fonları gibi politikaların daha fazla benimsenmesi gereklidir.

Bakım emeği veren kadınlar, küçük tarımsal işletmeler, topluluklar ve düşük gelirli gruplar gibi dezavantajlı kesimler için özel hibeler sağlanmasına yönelik çabalar bulunmaktadır. Örneğin, UNDP'nin kadın çiftçilere yönelik iklim adaptasyonu hibeleri veya Yeşil İklim Fonu'nun toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılık şartı, bu kapsayıcı çabaların örnekleridir.

Türkiye'nin Germanwatch İklim Değişikliği Performans Endeksi'nde (CCPI) 2016'dan beri yaşadığı düşüş, ülkenin iklim değişimiyle mücadeledeki stratejisi ve uygulamaları konusunda bazı önemli eksiklikleri işaret etmektedir. İklim Değişikliği Performansı Endeksi'nde Türkiye'nin düşüşü, fosil yakıt bağımlılığı, yenilenebilir enerjiye geçişteki yavaşlık ve yetersiz politikalar nedeniyle gerçekleşmiştir. Fosil yakıt kullanımının azaltılması ve özellikle kömür projelerinin sonlandırılması, bu tabloyu tersine çevirebilmek için kritik öneme sahiptir. Güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların hızlandırılması, sanayi, konut ve ulaştırmada verimliliği artıracak politikalar gerekmektedir. Türkiye'nin 2053 net sıfır hedefini gerçekleştirebilmesi için somut ve detaylı bir

yol haritası oluşturması, bu hedefin hayata geçirilmesi için önemli bir adım olacaktır. Şehirleşme ve ulaşım politikalarında sürdürülebilirliği önceleyen yaklaşımlar benimsenerek toplu taşıma sistemlerinin güçlendirilmesi, karbon salımının azaltılmasında önemli bir rol oynayabilir. Bu adımlar hem Türkiye'nin uluslararası endekslerdeki sıralamasını iyileştirebilir hem de daha sürdürülebilir bir ekonomik ve çevresel modelin benimsenmesine katkı sağlayabilir.

Karbon salımına ilişkin sanayide dört öncelikli sektör enerji, çimento, demir-çelik ve alüminyum olarak öne çıkmaktadır. Enerji sektörü, elektrik ve ısı üretiminde fosil yakıtların yoğun kullanımı nedeniyle küresel karbon salımının en büyük kaynağıdır ve bu dört sektör, yüksek enerji talebi ve karbon salımı nedeniyle sanayinin karbonsuzlaşmasında öncelikli dönüşüm alanlarıdır.

Asıl ihtiyaç, bu sektörlerin Yeşil Mutabakat çerçevesinde zorunlu düzenlemelere uyum sağlamak zorunda kalırken, devletin bu dönüşümü destekleyecek kapsamlı bir politika ve finansman stratejisine sahip olmasıdır. Devletin öncelikli olarak bu sektörlerin karbonsuzlaşmasını teşvik edecek bir teşvik mekanizması geliştirmesi, yenilenebilir enerji yatırımlarını artırması ve sanayinin düşük karbonlu üretime geçişini hızlandıracak finansal ve teknik destek sunması, bu dönüşümde istihdam kayıplarını önlemek için adil geçiş politikalarının uygulanması ve bu dönüşümün sosyal maliyetlerini yönetmesi gibi hassas dengeleri gözetmesi gerekmektedir.

Ancak, enerji dönüşümüne yönelik politika seçenekleri arasında bazı yöntemlerin yüksek maliyetli ve tartışmalı olması dikkat çekmektedir. Örneğin, mevcuttan üç kat fazla nükleer enerji kullanımına yönelmek, hem altyapı yatırımları açısından son derece pahalı hem de çevresel ve sosyal riskleri nedeniyle tartışmalı bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Nükleer enerji, sıfır karbon salımı taahhüt etse bile atık yönetimi, güvenlik ve uzun vadeli sürdürülebilirlik konularında ciddi endişelere yol açmaktadır.

Daha maliyet etkin ve sürdürülebilir bir enerji dönüşümü, rüzgâr, güneş, hidroelektrik gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması ve enerji depolama teknolojilerinin geliştirilmesiyle mümkün olabilir. Ayrıca, enerji talebini düşürmek için enerji verimliliğine yatırım yapmak, ekonomik ve çevresel açıdan daha sürdürülebilir bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Kyoto Protokolü sonrası küresel emisyonları %2'ye düşürme hedefi, ilk etapta gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluklarını kabul ederek emisyon azaltımında liderlik yapmalarını öngörse de uygulanabilirliği sınırlı kalmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, kalkınma ihtiyaçlarını gerekçe göstererek azaltım hedeflerine mesafeli yaklaşırken, gelişmiş ülkeler de ticari rekabet endişeleriyle daha güçlü bağlayıcı anlaşmalardan kaçınmaktadır. Bu, küresel iklim rejiminde ciddi bir liderlik ve iş birliği eksikliği yaratmaktadır. COP zirvesinde, Çin'in de iklim finansmanına katkıda bulunması gerektiği yönünde çağrılar yapılmıştır. Ancak ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre yapılan sınıflandırmalar, günümüz gerçeklerini tam olarak yansıtmamaktadır. Örneğin, Çin hâlâ "gelişmekte olan ülke" statüsünde değerlendirilse de karbon salımları açısından başlıca sorumlular arasında yer almaktadır.

Karbon salımının küresel ölçekte yol açtığı zarardan tarihsel olarak sorumlu olmamak, iklim değişimiyle mücadelede bir politik haklılık olarak yer bulmakta, endüstrileşmiş ülkeler içerisinde emperyalist geçmişi olanlar az gelişmiş ülkeler tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Bununla birlikte politik haklılık, iklim değişimi kırılganlığı ve kendi sınırları içerisinde daha verimli enerji kullanımı gereksinimlerin karşılanmasını garantilememektedir.

Ulusal enerji verimliliği, devletlerin karbon salımının tekil olarak azaltma çabalarının odağında yer almakta, en az maliyetli, güvenilir ve bağımsız bir enerji altyapısını zorunlu kılmaktadır. Bu vurguya değinmeksizin iklim değişiminde hedeflere odaklanmak "yeşil manipülasyon" eleştirilerini de beraberinde getirmektedir. Ulaşımda karbon salımını azaltmak için yapılan girişimler önemli olmakla birlikte, sanayi ve elektrik üretimi gibi büyük emisyon kaynaklarına karşı yeterli adımlar atılmadığında bu çabalar sınırlı kalacak ve gerçek bir dönüşüm sağlanamayacaktır. Bu bağlamda, yalnızca plastik geri dönüşümü veya ağaç dikmek gibi bireysel ve sembolik girişimlere odaklanmak, sistemik değişim ihtiyacına yanıt vermemekte, iklim değişimiyle mücadelenin öncelikleri saptırılmaktadır.

Kyoto Protokolü sonrasında Paris Anlaşması daha kapsayıcı bir çerçeve sunmuş olmakla birlikte "ulusal katkı beyanları" (NDC) sisteminin bağlayıcılıktan yoksun olması, ülkelerin kendi belirledikleri hedeflere ulaşmalarını dahi

garanti edememektedir. Özellikle, gelişmiş ülkelerin hem finansal hem de teknolojik destek sağlayarak gelişmekte olan ülkelerin azaltım hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırması kritik bir öneme sahiptir.

SONUÇ

İklim değişikliğiyle mücadele, bilinçli bireysel eylemler, sembolik çevre dostu projelerin ötesinde küresel ölçekte sistemik ve yapısal dönüşümlerle mümkün olabilir. Sanayi, enerji üretimi, ulaşım ve tarım gibi yüksek emisyon kaynaklarında radikal değişiklikler yapılması şarttır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının hızla yaygınlaştırılması, enerji verimliliğinin artırılması ve emisyon yoğun sektörlerin yeşil dönüşüme teşvik edilmesi bu kapsamda kritik öneme sahiptir. Bu tür dönüşümler yapılmadığında, plastik geri dönüşümü veya ağaç dikmek gibi bireysel projeler yalnızca sembolik anlamlar taşıyan, fakat gerçek bir etki yaratmayan girişimler olarak kalacaktır. Etkili bir mücadele için, sistemik değişimi önceleyen kapsamlı bir yaklaşım gereklidir.

Üretim süreçlerinde karbon salımını azaltmayı öncelik haline getiren ve 2053 yılına kadar sıfır karbon hedefine ulaşma taahhüdü veren ulusal yönetimler, iklim değişimiyle mücadelede çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu hedef doğrultusunda yasal ve siyasi çerçevede adımlar atılmasına rağmen, iklim değişimiyle mücadeledeki önceliklerin, ağaç dikme ve geri dönüşüm gibi çevreye faydalı ancak sınırlı etkiye sahip eylemlerle karıştırıldığı görülmektedir. Karbon salımını köklü bir şekilde azaltmayı gerektiren kapsamlı politikalar yerine, daha görünür ve popüler çevre eylemlerine odaklanılması, sıfır karbon hedefine ulaşma sürecini yavaşlatabilir ve bu hedefin ciddiyetine dair yanlış bir algı oluşturabilir. Bu durum, üretim aşamalarında dönüşüm gerektiren yapısal sorunların arka planda kalmasına yol açarak, hedeflere ulaşma çabalarını zayıflatmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Global Climate Risk Index 2024, ***https://www.germanwatch.org/en/cri***

2. Intenational Energy Agency Coal 2024 Radmap to 2027 . (2024). Annual report 2007-2008. ***https://www.iea.org/reports/coal***

3. "Green fraud: tackling abuse in environmental schemes" INTOSAI

https://wgea.org/blogs/green-fraud-tackling-abuse-in-environmental-schemes/

4. IPC Analyzing Climate Security Perceptions In Türkiye: Toward a Just Securitization of Climate Change , 2024 ***https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/ 20241223-12120308.pdf***

5. Elektrik Üretim A.Ş., ***https://www.euas.gov.tr/***

6. 1335 power plants in Turkey, ***https://openinframap.org/stats/area/Turkey/plants***

7. "Elektrik üretiminde ithal kömür zirveye oturdu", Ekosfer Derneği,

https://ekosfer.org/elektrik-uretiminde-ithal-komur-zirveye-oturdu/

8. The Transformation of European Climate Litigation, LSE Grantham Research Institute,

https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/publication/the-transformation-of-european-climate-litigation/

SAĞ POPÜLİST HÜKÜMETLERİN ÇEVRECİLİK ANLAYIŞINI KEŞFETMEK: MACARİSTAN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ[1]

Özüm Çelik[2]

ÖZET

Bu çalışma, sağ popülist hükûmetlerin çevre politikalarına yönelik yaklaşımlarını, özellikle Macaristan ve Türkiye örnekleriyle incelemektedir. Çevre politikalarına karşı mesafeli durdukları bilinen sağ popülist hükûmetler, son dönemde stratejik bir politika değişikliğine giderek iklim politikaları oluşturmaya başlamışlardır. Ancak bu çalışmada, değişimin siyasi fırsatlardan faydalanma, kamu desteğini alma ve finansal teşviklerden yararlanma gibi stratejik kaygılardan kaynaklandığı, çevresel değerlere içsel bir bağlılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Çalışma, AB üyeliğinin politika hedeflerine etkisini de göz önünde bulundurarak, Macaristan ve Türkiye örneklerini En Benzer Sistemler Tasarımı analizi ile incelemektedir. Belge analizi ve yarı yapılandırılmış beş uzman görüşmesi içeren nitel yöntemler kullanılarak yapılan analiz, sağ popülist hükûmetlerin çevre politikalarındaki "koşullu çevrecilik" anlayışını göstermektedir. Bu anlayışla, sağ populist hükümetler ekonomik büyüme ve siyasi gücü pekiştirmek gibi diğer öncelikleri gerçekleştirdiği sürece çevre politikalarını gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, sağ popülist hükûmetlerin yeşil dönüşüm konusundaki stratejik yaklaşımlarının iklim yönetişimi üzerindeki etkisini değerlendirerek katılımcı ve şeffaf politika süreçleriyle gerçekçi ve nüanslı çevre politikaları üretme gereğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağ Popülizm, Koşullu Çevrecilik, Macaristan, Türkiye, İklim Politikaları, Yeşil Dönüşüm

ABSTRACT

Exploring the Environmentalism of Right-Wing Populist Governments: The Cases of Hungary and Turkey

This study investigates the climate policy approaches of right-wing populist (RWP) governments, focusing on Hungary and Turkey. Traditionally seen as opponents of climate policies, RWP governments have recently adopted climate policies. However, this shift appears to be driven by strategic interests, including political opportunity, public support, and financial incentives, rather than a genuine ecological commitment. The research applies a Most-Similar Systems Design to explore the impact of EU membership on policy goals and analyzes qualitative data collected through document analysis and five semi-structured expert interviews. Findings indicate that RWP governments adopt "conditional environmentalism," selectively implementing climate policies that align with other priorities such as economic growth and political consolidation. This study highlights the implications of RWP-led green transformations on climate governance, emphasizing the need for participatory and transparent processes, as well as nuanced and politically informed climate strategies.

Keywords: Right-Wing Populism, Conditional Environmentalism, Hungary, Turkey, Climate Policies, Green Transformation

1 Bu çalışma yazarın Avrupa Üniversite Enstitüsü Ulusötesi Yönetim bölümü yüksek lisans tezinin (2024) sadeleşmiş bir Türkçe tercümesidir.

2 Program Sorumlusu, İstanbul Politikalar Merkezi, *ozum.celikk@gmail.com*, LinkedIn/ozum-celik

GİRİŞ

"Çevre ile daha iyi bir şekilde ilgilenmeli (...) ekolojik sorunu siyasetin merkezine taşımalıyız." Bu ifade, İtalyan sağ popülist parti Lega'nın 2019 Seçim Manifestosu'ndan alınmıştır. Polonya'dan Hukuk ve Adalet Partisi[3], Macaristan'dan Fidesz[4] ve Türkiye'den Adalet ve Kalkınma Partisi[5] de benzer ifadeler üretmiştir. Bu söylemler şaşırtıcıdır çünkü mevcut politik ve akademik bilgiler sağ popülistleri genellikle iklim ve çevre sorunlarını inkar eden ve iklim eylemine karşı olan aktörler olarak görmüştür (Forchtner et al., 2018; Schaller ve Carius, 2019; Kulin et al., 2021). Almanya'dan AfD gibi çevre karşıtı sağ popülist partiler hala var olsa da, bu örnekler çevre karşıtılığının artık sağ popülizmin temel ya da içkin bir unsuru olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, sağ popülistlerin çevre koruma ve iklim hareketine adanmış birer aktör olduğunu veya yeşil perspektifleri ideolojilerine entegre ettiklerini söylemek fazla iddialı olur. Bunun yerine, sağ popülistlerin çevreciliğinin, siyasetlerinde taktiksel ve tepkisel bir değişim olduğu düşünülebilir.

Sağ popülist hükümetlerin, çevreciliğe dönüşünü anlamak için bu çalışmanın araştırma sorusu, "Sağ popülist hükümetlerin iklim politikası pozisyonları nelerdir?" olarak belirlenmiştir. Bu temel soru, alt sorular aracılığıyla daha ayrıntılı olarak incelenecektir: "Sağ popülist hükümetler neden iklim politikalarını benimsemeye başladılar?", "bu hükümetlerin klim politika araçları nelerdir?" ve "sağ popülistlerin çevreciliğindeki olası çeşitliliğin kaynakları nelerdir?" Bu soruların mantığı, sağ popülist hükümetlerinin çevreciliklerindeki pozisyon ve motivasyonlarını keşfetmeye yardımcı olmalarıdır. Çalışmanın bulguları, iklim politikalarını ve iklim eylemi stratejilerini etkin bir biçimde analiz etmeyi sağlamak için sağ popülist aktörlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Hakim varsayımlar, sağ popülistlerin iklim değişikliği politikalarına karşı olduğunu, liberal demokrasilerin ise bu politikalardan yana olduğunu öne sürmektedir.[6] Ancak güncel görüşler liberal demokrasinin savunucu partilerinin de iklim eylemi konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir.[7]Carnegie Uluslararası Barış Vakfı (CEIP) (2024) tarafından "gelişmiş liberal demokrasilerin iklim eylemine katkılarına ilişkin yerine getirilmemiş taahhütleri nedeniyle" bu algının "haklı görüldüğü" belirtilmiştir.[8] Ayrıca, AB Komiseri Ursula von der Leyen'in Kritik Hammaddeler Yasası üzerine yaptığı konuşma, liberal demokrasilerin ekonomik ve siyasi faydalar ile iklim sorumlulukları arasındaki çelişikleri gözler önüne sermektedir.[9] İklim eyleminin etkin olmasının başat koşulu olan norm değişimi eksikliği, devam eden çevresel sömürü, tüketim, kâr odaklılık gibi özelliklerle karakterize olmuştur.[10]

CEIP (2024), otoriter rejimler için artan desteği, vatandaşların "kendi (liberal demokratik) hükümetlerine olan hayal kırıklıklarını otoriter rejimleri destekleyerek yönlendirmeleriyle" açıklamıştır. Bu nedenle, liberal demokrasilerin iklim günemine karşı durgun tavrı bir tepki yaratmış ve sağ popülistlerin bir alternatif olarak görülmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla bu bağlam, popülist partilerin artan çevreci söylemleriyle birlikte bize ilginç bir vaka

---

3 Polish Press Agency. (2021). Neutralising climate change a vital challenge today - PM. ***https://www.pap.pl/en/news/news%2C992843%2Cneutralising-climate-change-vital-challenge-today-pm.html***

4 About Hungary. (2023). Prime Minister Viktor Orbán's address to the Hungarian parliament before the start of daily business. ***https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/prime-minister-viktor-orbans-address-to-the-hungarian-parliament-before-the-start-of-daily-business-6513e9362c81c***

5 Demiroren Haber Ajansi. (2021). Bakan Kurum: Glasgow İklim Paktı'nı iş birliği içinde kabul ettik. ***https://www.dha.com.tr/politika/bakan-kurum-glasgow-iklim-paktini-is-birligi-icinde-kabul-ettik-1860355***

6 Liberal Party of Canada. (2024). A Cleaner, Greener Future: The Liberal Climate Plan. ***https://liberal.ca/climate/***

7 CAN Europe. (2024). Urgent call to strengthen final NECPs updates across 18 EU countries. ***https://caneurope.org/ content/uploads/2024/04/NECP-briefing-Urgent-call-to-strengthen-final-NECPs-updates-across-18-EU-countriesApril2024.pdf***

8 Climate Action Tracker. (2023). Countries. ***https://climateactiontracker.org/countries/***

9 European Commission. (2023). Critical Raw Materials: ensuring secure and sustainable supply chains for EU's green and digital future. ***https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1661***

10 Climate Justice Alliance. (2024). ***https://climatejusticealliance.org/***

sunmaktadır. Nitekim Polonya fosil yakıtlara yüksek vergiler getirmiştir (Yazar et al., 2022); Macaristan, İklim Yasası ve iddialı bir Ulusal Enerji ve İklim Planı (NECP) yürülüğe koymuştur[11];Türkiye, Ulusal Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) ve İklim Yasası geliştirmektedir.[12] Tüm bu gelişmeler, sağ popülist hükümetlerin döneminde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, sağ popülistler ile iklim politikalarına ilişkin çevreci söylemler arasındaki bu belirgin yaklaşımı incelemek, bu değişimin nedenlerini ve olası etkilerini anlamak için bilhassa önemlidir.

Bu çalışma, sağ popülist hükümetlerinin iki önemli örneğini olan Macaristan ve Türkiye'yi karşılaştırarak, sağ popülist hükümetlerinin iklim dostu politikalara yöneliminin, kamu desteğini sürdürmek ve iktidarlarını pekiştirmek amacıyla gerçekleştirdikleri stratejik bir hamle olduğunu savunmaktadır. Bu yönelim, ekolojik fikirlerin içselleştirilmesinden yoksundur ve bu durum, sağ popülist hükümetlerin iklim politikası süreçleri ve araçlarında açıkça görülmektedir. Bu, sağ popülist hükümetlerinin iklim politikası pozisyonunu oluşturmaktadır. En Benzer Sistemler Tasarımı yöntemi uygulanarak yapılan analiz, sağ popülizmin alt türleri ile AB üyelik statüsünün, iklim politikaları ve süreçlerindeki küçük farklılıkları açıklayabileceğini öne sürmektedir.

Bu argümanları sunmak için popülizm üzerine kapsamlı bir literatür incelemesi; popülizmin siyasi kurumlar ve yaklaşımlar üzerindeki etkisiyle; popülizm, çevrecilik ve iklim politikası arasındaki etkileşimle; ve ulusüstü organizasyonların rolüyle başlayacaktır. Kavramsal çerçeve, politik ekoloji ve aktör-ağ teorisi gibi teorik mercekleri açıklayacak; ayrıca hipotez ve analiz çerçevesini oluşturan ilgili kavramları ve mekanizmaları detaylandıracaktır. Araştırma metodolojisi, vaka seçimlerini; doküman analizi, uzman görüşmeleri ve ikincil araştırma gibi veri toplama yöntemlerini; ve sınırlamaları açıklayacaktır. Ampirik bulguların sunumu ve analizi, araştırma soruları ve hipotezleri ele almak üzere takip edecektir. Son olarak, tez, araştırmayı özetleyen, politika önerilerini, sınırlamaları ve gelecekteki araştırmalar için fırsatları içeren bir tartışmayla sonuçlandırılacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI

Sağ popülistlerin çevreciliğini daha iyi anlamak ve analiz etmek için popülizm; popülistlerin siyasi kurumlar üzerindeki etkisi; popülistler, çevrecilik ve iklim politikaları arasındaki bağlantı; ve ulusüstü organizasyonların rolü üzerine literatürün incelenmesi gerekir. Popülizmi anlamakla başlamak, özelliklerini ve varyasyonlarını analiz etmek için bir çerçeve sağlayacaktır. Bu temelden hareketle, popülistlerin siyasi kurumlar ve tutumlar üzerindeki etkisi, sağ popülist partilerin iktidarda olsun ya da olmasın neler sunabileceğine dair bir tartışma sağlar. Popülistler, çevrecilik ve iklim politikaları arasındaki bağlantıyı keşfetmek, bu araştırmanın omurgasını oluşturarak sağ popülistlerin çevreciliği hakkındaki eski varsayımları tartışmayı ve sağ popülist hükümetlerin iklim politikası pozisyonlarını tanımlamayı sağlayacaktır. Son olarak, ulusüstü organizasyonlar üzerine literatür, iklim politikası alanındaki karmaşık transnasyonel ağı daha iyi anlamayı sağlar.

POPÜLİZM

Popülizme dair farklı algılar vardır: siyasi bir stil (Knight, 1998), bir mobilizasyon biçimi (Mény ve Surel, 2001), ince merkezli bir ideoloji (Mudde, 2004) veya bir söylem (Laclau, 2005). Mouffe'a göre popülizm, kurumsal bağlamlara uyum sağlayan ve zamansal-mekânsal koşullara bağlı bir "siyaset ve politika yapma yöntemidir" (2019, s. 23). Ancak popülizmin esasen anti-elitizm, halk merkezlilik ve çoğunluk-azınlık arasında ikili bir karşıtlık ilan eden Manici bir söylemi içerdiği konusunda fikir birliği vardır (Hawkins, 2003; Mudde, 2004; Hawkins ve Kaltswasser, 2018; Silva, 2017). Bu araştırma, çeşitli bağlamlarda uygulanabilir bir anlayış sunan ve analitik bir çerçeve ile tipolojik sınıflandırmaya olanak tanıyan Mouffe'un açıklamasını takip edecektir.

Popülizmin varyasyonları vardır, ancak esas farklılık sol-sağ siyasi yelpazede görülür (Huber ve Schimpf, 2017). Anti-elitist söylemin ötesinde, popülizmin varyasyonları sosyo-politik bağlama bağlı olarak oldukça farklı özellikler

11 The Ministry of Energy of Hungary. (2023). National Energy and Climate Plan. *https://commission.europa.eu/publications/hungary-draft-updated-necp-2021-2030_en*

12 Altınay, D., Benbanaste, G. K. & Mizrahi Bayar, P. (2024). Climate Law on its way in Turkey. Norton Rose Fulbright. *https://www.nortonrosefulbright.com/en/inside-turkiye/blog/2024/01/climate-law-on-its-way-in-turkiye*

taşır (Mouffe, 2019). Bu araştırma yalnızca sağ popülizmi ele alacaktır çünkü sağ popülistlerin iklim eylemini inkâr ettiği varsayımını çürütme hedefi taşır. Ayrıca sağ popülizmin kendi içinde de bazı farklılıklar vardır. Her ne kadar üzerinde uzlaşılmış bir sınıflandırma sistemi olmasa da, araştırmacılar ideolojik yönelim, retorik stil ve politika pozisyonu gibi faktörleri kullanarak bu farklılıkları ayırır (Taggart, 2000; Mudde, 2007). Zulianello (2020), sağ popülizmi milliyetçi muhafazakâr, radikal sağ popülist ve neoliberal popülist olarak üç alt türe ayırır. Caiani ve Lubarda (2023), bu alt türleri sağ popülistlerin çevreciliğini analiz etmek için kullanır. Ancak bu alt türlerin birebir uygulanması, karmaşık politika alanlarını anlamamızı sınırlayabilir. Bu tez, Macaristan ve Türkiye'nin çevreciliğini analiz etmek için Zulianello'nun alt türlerini tamamlayıcı bir ölçek geliştirecek ve bu ölçeği ideolojik yönelim, retorik stil ve politika pozisyonu gibi faktörlerle detaylandıracaktır.

Bu tartışmayı takiben, popülizmin yükselişini tetikleyen unsurları anlamak, karmaşık siyasi etkileşimlere ve tepkisel ve taktiksel değişimlere dair bir fikir verir. Schäfer ve Zürn (2023), otoriter popülizmin yükselişini liberal anlayışın sorunlarına bir tepki olarak açıklar. Mudde (2019) ise sağ popülizmin yükselişini liberal uluslararası düzenin sorunlarıyla ilişkilendirir. Bu nedenle sağ popülizmin bir boşlukta ortaya çıkmadığı, sistemik faktörlerin bir ürünü olduğu anlaşılmalıdır. İklim eylemi bağlamında sağ popülist partilerin yükselişi, liberal demokratik partilerin etkili iklim eylemi sağlama konusundaki başarısızlıklarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

POPÜLİSTLERİN SİYASİ KURUMLAR VE TUTUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Popülizm, genellikle siyasi kurumlar, tutumlar ve eylemler üzerindeki etkisi açısından incelenir. Anti elitizm ve Manici söylemleri doğrultusunda popülistlerin, liberal demokrasiler için bir tehdit olarak görülmesi daha yaygındır (Moffitt, 2016; Mansbridge ve Macedo, 2019). Bunun nedeni, popülistlerin demokratik kurumların işleyişini ve hükümetin yasama ve yürütme gibi farklı organlarının ayrımını sorgulaması ve bu yapıları tehdit etmesidir (Wodak, 2015; Müller, 2016; Kazin, 2017). Popülistlerin otoriter eğilimleri ve yozlaşmış elitlere yönelik eleştirileri, toplumun genel çıkarlarını savunma adına kurumsal müdahalelerini haklı çıkarabilir (Akkerman, Mudde ve Zaslove, 2017).

Ancak bazı araştırmacılar, popülistlerin "ana akım politikaların sıklıkla göz ardı ettiği önemli politika sorunlarını gündeme taşıdıklarını" öne sürerler (Mudde ve Kaltwasser, 2017, s.42). Bu bağlamda, sağ popülist partiler (RWPs), demokratik temsili güçlendirmek için önemli bir dengeleyici işlevi yerine getirebilirler (Canovan vd., 2002). Levitsky ve Ziblatt (2018), bu argümanı kabul etmiş olsa da popülistlerin yalnızca muhalefette iken bu işlevi yerine getirdiğini belirtmişlerdir. Öte yandan, iklim politikaları alanında Koch (2024), bazı bağlamlarda otoriter rejimlerin iklim politikalarında daha iyi sonuçlar sağladığını ifade etmiştir. Sağ popülistlerin iklim politikalarının daha etkili sonuçlar doğurduğunu iddia etmek fazla iddialı olsa da, otoriter eğilimleri bazı liberal demokrasilerden daha iyi performans göstermeye olanak tanıyabilir. Bu tartışma, sağ popülistlerin iklim politikası alanında etkisiz olduğu varsayımının artık geçersiz olduğunu kanıtlamaktadır.

POPÜLİSTLER, ÇEVRECİLİK VE İKLİM POLİTİKASI

Bu yakınlaşma son zamanlarda daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Bazı akademisyenler, sağ popülist partilerin çevresel konularla ilgili söylemlerini incelemişlerdir (Oswald, Fromm ve Broda, 2021). Örneğin, Huber vd. (2021), sağ ve sol popülist partilerin Avrupa enerji ve iklim politikalarına yönelik tutumlarını karşılaştırmışlardır. Böhmelt (2021), popülist hükümetlerin çevresel performansına dair nicel bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın ana sonucu, popülistlerin, sol popülistler için bazı istisnalar dışında, çevresel performansı baltaladığı ve küresel iklim çabalarına karşı olumsuz tutum sergilediklerdir (Bartha ve diğerleri, 2020; Askim ve diğerleri, 2022).

Böhmelt (2021), popülist liderliğin çevresel kaliteyi baltalamasının iki temel mekanizmasını tanımlamıştır. Birinci mekanizma, popülistlerin elitizmi reddetmesiyle ilgilidir; bu, çevresel düzenlemeler ve girişimlere karşı şüphecilik veya muhalefet doğurur. İkinci mekanizma ise popülizmin, çevresel düzenlemelerin zayıf kalmasına sebep olan demokratik süreçleri zayıflatmasıdır. Ancak Böhmelt'in araştırmasında bazı metodolojik sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle, yalnızca CO2 emisyon azaltımı üzerinden iklim değişikliğiyle mücadeleyi ele almıştır. İkinci olarak, Böhmelt, sağ popülist hükümetlerin uluslararası ve ulusötesi politikalarla olan etkileşimlerini incelemiş,

ancak ulusal iklim politikalarına dair bir değerlendirme yapmamıştır. Ayrıca bu tür çalışmalar, hızla değişen politik koşullar çerçevesinde eskimeye mahkumdur.

Yukarıda belirtildiği gibi, bazı sağ popülist hükümetler iklim eylemlerine katkı sağlamak amacıyla yasalar ve iddialı politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu durum, sağ popülistlerin iklim değişikliğini reddeden veya anti-iklim politikalar izlediği varsayımlarını çürtmeye yeterlidir. Ancak bu partilerin iklim politikası tutumları ve çevrecilik anlayışları hala derinlemesine incelenmeyi gerektirmektedir. Caiani ve Lubarda (2023), üç sağ popülist partinin çevrecilik anlayışını derinlemesine analiz etmişlerdir. Macaristan'dan Fidesz, Polonya'dan PiS ve İtalya'dan Lega partileri üzerinden söylemleri incelemiş ve parti temsilcileriyle yapılan görüşmeler yoluyla araştırmalar gerçekleştirmişlerdir. Sonuçları, iktidarda olan sağ popülist partilerin çevrecilik anlayışlarının koşullu olduğunu göstermektedir. Bu, Maniheizm söylemlerinin ve çatışmalı politika önceliklerinin sürdürüldüğü "evet-ama" yaklaşımını ifade eder. Caiani ve Lubarda, iktidarda olan sağ popülistlerin çevrecilik anlayışlarının büyük ölçüde siyasi fırsatlara bağlı olduğu sonucuna varmıştır. Bu tezde Caiani ve Lubarda'nın argümanları ele alınacaktır. Ancak onların çalışmasındaki sınırlılıklar literatürde katkı sağlanacak bir boşluğa işaret etmektedir.

ULUSÖTESİ KURUMLARIN ROLÜ

Ulusötesi kurumlar, özellikle AB, iklim değişikliğiyle ilgili standartlar, düzenlemeler ve direktifler belirler ve üye devletlerin bu kurallara uymasını sağlar. Bu etki, yalnızca üye devletlerle sınırlı kalmaz; üyeliği olmayan ülkeler de ticaret anlaşmaları, uluslararası taahhütler ve jeopolitik dinamikler aracılığıyla bu politikalarından etkilenirler. Dolayısıyla AB, iklim yönetişiminde önemli bir rol oynar (Huber ve diğerleri, 2021).

Bulkeley vd. (2014), AB düzeyindeki iklim politikalarının ulusal ve ulus-altı politikalara uyum zorunlulukları yoluyla etki yarattığını belirtmişlerdir. Meckling ve Nahm (2018), bu etkinin çoklu ölçekli, etkileşimli politika yapım süreçleri üzerinden gerçekleştiğini vurgulamışlardır. Ancak Hoerber, Kurze ve Kuenzer (2021), sağ popülist partilerin AB düzeyindeki iklim politikalarına karşı olumsuz tutum sergilediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, AB üyeliğinin sağ popülist hükümetler için yeni bir çatışma alanı yarattığını göstermektedir.

Bu araştırmada, Macaristan ve Türkiye örneği üzerinden AB üyeliğinin potansiyel etkisi incelenecektir. Bu karşılaştırma, ulusötesi kurumların ulusal politika dinamikleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu analiz etmek açısından önemlidir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE METODOLOJİ

İklim politikası alanındaki son gelişmeler doğrultusunda, sağ popülist hükümetler iklim yasaları, ulusal strateji ve eylem planları ve NDC'ler (Ulusal Katkı Beyanları) aracılığıyla iklim eylemlerine katkıda bulunmaya başlamışlardır. Bu durum, hükümetteki sağ popülistlerin politika özlerinde çevre karşıtı bir yaklaşım taşımadığını göstermektedir ve tüm sağ popülist hükümetlerin iklim eylemlerini reddeden politikalar izlediğine dair argümanları çürtmeye yeterlidir. Bu nedenle, bu araştırma, "iklim politikası pozisyonları nelerdir?" sorusunu sorarak sağ popülist hükümetlerin çevrecilik anlayışını incelemeyi hedeflemektedir.

Daha derin bir anlayış için tamamlayıcı sorular, neden sağ popülist hükümetlerin iklim politikalarını benimsediğini, bunu ikna veya taktiksel bir şekilde yapıp yapmadıklarını, ne ölçüde iklim eylemlerini destekledikleri, uygulama yöntemlerini ve araçlarını ve iklim politikası sürecine dahil olan aktörleri inceleyecektir.

Sağ popülist hükümetlerin iklim politikası pozisyonlarını farklı ulusal ve uluslararası bağlamlarda analiz etmek için kavramsal çerçeve; araştırmanın teorik bakış açısını, temel kavramların tanımlanması ve operasyonelleştirilmesini, ve verileri değerlendirmek için benimsenen analitik yaklaşımı içerecektir. Bu adımlar, belge analizi ve uzman görüşmelerinden elde edilen nitel verilerin detaylı bir şekilde incelenmesine olanak tanıyacaktır. Bu araştırmanın amacı doğrultusunda, RWP hükümetlerinin iklim politikası pozisyonlarını analiz etmek, onların çevrecilik anlayışına dair derinlemesine bir inceleme yapmak açısından kritik bir adımdır.

TEORİK ÇERÇEVE

İklim politikalarının ve RWP hükümetlerinin çevrecilik anlayışının karmaşıklıklarını tam olarak anlayabilmek için kapsamlı ve çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmiştir. İklim politikalarının yalnızca çevresel etkilerle sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasi süreçlerle de şekillendiği düşüncesinden hareketle, iki ana teorik yaklaşımı dahil etmektedir: politik ekoloji ve Aktör Ağ Teorisi (ANT). Politik ekoloji, çevresel sorunların, güç dinamikleri ve toplumsal eşitsizlikler ile bağlantılı olduğunu vurgulayan bir perspektif sunar (Zimmerer ve Bassett, 2003; Robbins, 2012). Bu yaklaşım, ekolojik süreçlerin sadece doğal faktörlerle değil, aynı zamanda ekonomik sistemler ve politik çıkarlarla da şekillendiğini gösterir. ANT ise, insan ve insan dışı aktörlerin, sosyo-ekolojik ağlar içinde nasıl bir arada çalıştığını ve bu ilişkilerin çevresel değişimler üzerindeki etkilerini anlamayı sağlar (Law, 1992; Latour, 2005). Bu iki yaklaşımın birleşimi, iklim politikalarını çok boyutlu bir şekilde ele almak için zengin bir analiz zemini sunmaktadır (Rath ve Swain, 2022).

Politik ekoloji, sağ popülist hükümetlerin iklim politikası süreçlerinde eşitsiz maliyet ve fayda dağılımına dikkat çeker. Bu perspektif, iklim dostu politikaların benimsenme sürecinde hangi grupların kazanç sağladığını ve hangi grupların dışlandığını anlamak için önemlidir. Örneğin, sağ popülist hükümetlerin çevre politikalarının, halkın geniş kesimlerinden destek almak amacıyla sembolik veya stratejik bir hamle olarak ortaya çıktığı savunulabilir. Ancak bu politikalar, genellikle toplumsal eşitsizlikleri azaltmaktan çok, ekonomik elitlere ve belirli çıkar gruplarına fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda, politik ekoloji, sağ popülist liderlerin çevreci söylemlerinin arkasındaki güç ilişkilerini ve bu söylemlerin toplumsal sonuçlarını analiz etmek için kritik bir araçtır.

ANT, politik ekolojinin sağladığı sosyal-diyalektik analizlere ek olarak, insan ve insan dışı aktörlerin çevresel süreçlerdeki rollerine odaklanır. ANT, doğal kaynakların korunmasından yenilenebilir enerji projelerine kadar, iklim politikası süreçlerinde nesnelerin, teknolojilerin ve çevresel faktörlerin nasıl birer aktör haline geldiğini inceler. Örneğin, bir enerji santralinin hem ekonomik bir yatırım hem de bir çevresel tehdit olarak algılanması, ANT'nin analiz perspektifine uygundur. Bu yaklaşım, Macaristan ve Türkiye gibi sağ popülist hükümetlerin olduğu ülkelerdeki iklim politikalarını anlamada, politik kararların insan ve insan dışı aktörler arasındaki etkileşimle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

KAVRAMSALLAŞTIRMA VE OPERASYONELLEŞTİRME

Bu araştırmanın birinci aşaması, sağ popülist hükümetlerin iklim dostu politikaları benimsemelerindeki motivasyonları anlamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, Lascoumes ve Le Galès'in (2007) önerdiği kamu politikası analiz çerçevesi kullanılacaktır. Analiz, aynı zamanda benimsenen politika araçlarını ve uygulama süreçlerini de inceleyecektir. İklim eylemlerinin şekillenmesinde hangi aktörlerin devreye girdiğini ve hangi çıkar gruplarının hedef alındığını anlamak bu incelemenin temel bileşenlerindendir. Bu bağlamda, yasal ve düzenleyici araçlar, ekonomik ve mali araçlar, teşviklere dayalı mekanizmalar, bilgi temsili ve kampanyalar ile standart uygulamalar gibi çeşitli politika araçlarının hangi amaçlarla kullanıldığını ve hangi aktörleri hedef aldığını anlamak, iklim politikalarının doğasını ortaya koymak açısından kritik öneme sahiptir. Araştırmanın bir diğer aşamasında, Macaristan ve Türkiye örnekleri üzerinden, bu iki ülkenin iklim politikaları incelenecek ve mevcut uygulamaların nedenleri ile kullanılan araçlar analiz edilecektir. Her iki ülke benzer sağ popülist yönelimler sergilese de, milliyetçi muhafazakarlık ve neoliberal popülizm arasındaki ekonomik modelleme farklılıklarının politikalar üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Caiani ve Lubarda'nın (2023) çalışmasından yararlanılarak, sağ popülist hükümetlerinin iklim politikalarının birer taktiksel strateji olarak güç konsolidasyonu sağlama ve siyasi fırsatları değerlendirme amacı taşıdığı vurgulanacaktır.

ANALİTİK YAKLAŞIM

Bu araştırma, sağ popülist hükümetlerin iklim politikalarını yalnızca bir çevresel mesele olarak değil, aynı zamanda siyasi stratejilerinin bir aracı olarak ele aldığını savunmaktadır. Macaristan ve Türkiye örnekleri üzerinden yapılan analiz, bu hükümetlerin iklim politikalarını, kamuoyu desteğini sürdürmek ve iktidarlarını pekiştirmek

amacıyla kullandığını göstermektedir. Bu bağlamda, Savunucu Koalisyon Çerçevesi (ACF) ve Kurumsal Dilbilgisi Aracı (IGT) gibi analitik yaklaşımlar, politika süreçlerini ve araçlarını anlamada kritik bir rol oynar. ACF, farklı aktörlerin oluşturduğu koalisyonların çatışmalarını ve stratejik karar alma süreçlerini analiz ederken (Sabatier ve Weible, 2007), IGT, politika araçlarının uygulanma sonuçlarını ve etkilerini değerlendirmeye olanak tanır (Crawford ve Ostrom, 1995; Frantz ve Siddiki, 2022).

Sonuç olarak, bu araştırma, Macaristan ve Türkiye'deki sağ popülist hükümetlerin iklim politikalarının ardındaki motivasyonları, kullanılan araçları ve bu politikaların sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçlarını anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Politik ekoloji ve ANT'nin birleşimi, bu analizlerdeki çok katmanlı ilişkileri açığa çıkarmak için zengin bir kavramsal temel sağlarken, ACF ve IGT gibi analitik araçlar, bu politikaların pratikte nasıl işlediğini detaylı bir şekilde incelemeye olanak tanımaktadır. Bu çerçeve, iklim politikalarının karmaşıklığını ve sağ popülist hükümetlerin çevresel stratejilerinin siyasi anlamlarını anlamak için önemli bir yol haritası sunmaktadır.

Bu çerçeve doğrultusunda, Macaristan ve Türkiye'deki iklim politikalarının nedenlerini, uygulama süreçlerini, politik aktörlerin rolünü ve ekonomik çıkarların etkilerini ele alan bir analiz gerçekleştirilecektir.

METODOLOJİ

Literatürdeki baskın varsayımlar, çevresel söylemler kullanan ve iklim politikalarını destekleyen popülistlerin alışılmışın dışında bir vaka oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ve Macaristan gibi çevresel söylemler üreten ve iklim politikaları geliştiren iki tanınmış sağ popülist hükümeti analiz etmek, bu tür vakaların özelliklerini anlamak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Caiani ve Lubarda (2023), Lega, Fidesz ve PiS arasındaki karşılaştırmalarında "En Farklı Sistemler Tasarımı (Most Dissimilar Systems Design - MDSD)" yaklaşımını kullanmışlardır. Bu yaklaşım, söz konusu ülkelerin iktidarda bulundukları süreler, hareket serbestliği, kurumsal yapı, politik ve söylemsel fırsatlar ile sağ popülizmin alt türleri açısından farklılıklar göstermesi nedeniyle tercih edilmiştir. Bu çalışmada ise "En Benzer Sistemler Tasarımı (Most Similar Systems Design - MSSD)" uygulanarak, Türkiye ve Macaristan gibi iki benzer sağ popülist hükümet karşılaştırılaracak ve iklim politikaları ile süreçlerindeki ince nüans farklılıkları ortaya konacaktır.

Her iki ülke, tek bir baskın sağ popülist parti tarafından yönetilmekte, 12 yılı aşkın süredir iktidarda kalmakta ve geniş politik manevra kabiliyetine sahiptir.[13] Her iki hükümette de güçlü karizmaya sahip liderler, otoriter eğilimler, anti-elitist söylemler ve devlet kurumları üzerinde etkili bir otorite gibi benzer özellikler gözlemlenmektedir. İklim politikaları açısından ise, Türkiye ve Macaristan arasında kültürel ve söylemsel fırsatlar bakımından benzerlikler bulunmakla birlikte, AB üyeliği ve sağ popülizmin alt türleri gibi farklılıklar dikkat çekmektedir. Macaristan, AB üyesi bir ülke ve milliyetçi muhafazakar bir popülizm sergilerken, Türkiye bir aday ülke ve neoliberal popülist bir yapıya sahiptir. Ayrıca, Macaristan da Türkiye'de gelişmekte olan ülke statüleriyle Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde Ek1 ülke listesinde olup diğer ülkelere maddi yardım gerektiren Ek2'den muaf tutulmuşlardır. Bununla birlikte, OECD üyelikleri iki ülkenin iklim pozisyonlarını analiz edilebilir bir ortak zeminde buluşturmaktadır. Diğer bir farklılık ise, Macaristan'ın parlamenter sisteme sahipken Türkiye'nin başkanlık sistemine geçmiş olmasıdır. Tüm bu benzerlik ve farklılıklar, iki ülkenin MSSD yöntemiyle karşılaştırılmasını olanaklı kılmaktadır.

Araştırmada niteliksel yöntemler kullanılacaktır. Bu kapsamda, belge analizi, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve açık uçlu anketler, ikincil veri kaynaklarıyla da desteklenecektir.[14] Belge analizi için ulusal iletişim raporları, ulusal enerji ve iklim planları[15] gibi temel belgeler incelenecek ve bu belgeler, Kurumsal Dilbilgisi Aracı (IGT) rehberli-

---

13 Tuğal, C. (2022). The strengths and limits of neoliberal populism: the statism and mass organisation of contemporary rightwing regimes. Contemporary Politics, 28(5), 611-634.

14 For Hungary: National Communication (NC). NC 8. Biennial Reports (BR). BR 5 (2023).
https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Hungary_NC8-BR5_fin_upload.pdf
For Turkey: National Communication (NC). NC 8. Biennial Reports (BR). BR 5. (2023)
https://unfccc.int/sites/default/files/resource/8NC-5BR%20T%C3%BCrkiye.pdf

15 Climate Change Performance Index. (2024) Country Reports. ***https://ccpi.org/***

ğinde analiz edilecektir. Görüşmeler ve anketler, Türkiye ve Macaristan'daki akademik, kamu ve sivil toplum sektörlerinden uzmanların deneyimlerini ve perspektiflerini derinlemesine anlamayı hedefleyecektir. Ayrıca, mevcut literatür ve analizler, belge ve görüşme verilerini desteklemek için kullanılacaktır. Türkiye ve Macaristan arasındaki bağlamsal farklılıkları ve iklim politikalarının nüanslarını açıklamak için uluslararası etkileşimler, enerji şirketlerinin mülkiyet yapıları ve sosyo ekonomik aktörlerin etkileri gibi faktörler değerlendirilecektir.

Bu araştırma, akademik ve politika odaklı paydaşlar için önemli katkılar sunmayı hedeflemektedir. Akademik açıdan, çalışma popülizm ve çevresel yönetişim arasındaki ilişkilere dair literatür boşluğunu doldurmayı amaçlarken; pratik açıdan, popülist hükümetlerin çevresel söylem ve iklim politikası üretme nedenlerini anlamak, etkin iklim yönetişimi stratejileri geliştirmek isteyen politika yapıcılara yol gösterebilir. Ancak, sosyal bilimlerdeki teorik ve metodolojik sınırlılıklar, dil engelleri ve zaman kısıtlamaları gibi faktörler nedeniyle bulguların genelleştirilmesinin sınırlı olabileceği unutulmamalıdır. Buna rağmen, araştırma, sağ popülist hükümetlerin iklim politikalarını nasıl şekillendirdiğine dair derinlemesine bir anlayış sunarak, hem akademik hem de uygulamalı alanlarda değerli bir katkı sağlayacaktır.

VERİ VE ANALİZ

Belge analizi, görüşmeler, anketler ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler, araştırma sorusuna cevap verir niteliktedir. Bu veriler, tezde yer alan önermeler ve hipotezlerle ilişkilendirilerek araştırma sorusunu ve alt soruları etkili bir şekilde yanıtlamaktadır. Verilerin yorumlanması, sağ popülist hükümetlerin iklim pozisyonları ve çevrecilikleri hakkında önemli içgörüler sunmaktadır. Verilerin tutarlı bir şekilde sunulabilmesi için analiz yapısının şu şekilde düzenlenmesi planlanmıştır: İklim dostu politikalara yönelimin nedenleri ve koşulları; kurumlar, süreçler ve araçlar dahil olmak üzere iklim politikalarının kapsamı; ve sağ popülist çevreciliğin nüansları. Analizin birinci ve ikinci bölümleri, Macaristan ve Türkiye'deki iklim politikası pozisyonlarında benzer örüntüleri ortaya koymaktadır. Üçüncü bölüm ise küçük farklılıkları detaylandırmaktadır.

İKLİM POLİTİKALARINA KAYIŞIN NEDENLERİ VE KOŞULLARI

Sağ popülist hükümetlerim iklim dostu politikalara yönelimi, bir dizi faktörün birleşimiyle şekillenmiş olup, hem reaktif hem de taktiksel siyasi manevraları yansıtmaktadır. Bazıları iklim değişikliğiyle mücadele etmenin önemini gerçekten kabul etmiş olabilirken, bu çalışma, sağ popülist hükümetlerin iklim politikalarına yaklaşımının derin bir inançtan ziyade ağırlıklı olarak stratejik bir temele dayandığını savunmaktadır.

Bu taktiksel yaklaşım, bu yönelimin nedenlerinde açıkça görülmektedir. İlk önemli etken, liberal demokratik partilerin iklim değişikliğiyle etkili bir şekilde başa çıkamadıkları algısıdır (CEIP, 2024). Climate Action Tracker'ın raporlarına[16] ek olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin en son Büyük Daire kararları, sözde gelişmiş liberal demokratik ülkelerin "iklim görevlerini yerine getirmekte başarısız olduklarını" ortaya koymuştur.[17] Ana akım liberal demokratik partiler, güçlü iklim politikaları sunmakta zorlanırken, bir politika boşluğu oluşmuş ve bu boşluk diğer siyasi aktörler tarafından kullanılmıştır. Bu duruma yanıt olarak sağ popülist partiler, iklim eyleminde stratejik bir pozisyon almışlardır (CEIP, 2024). Bu taktiksel hamle, ana akım partilerin çevresel konulardaki performanslarına duyulan memnuniyetsizlikten yararlanarak kamu desteğini genişletmelerini sağlamaktadır.

İkinci olarak, küresel eğilimler ve iç ve dış baskılar, hükümetleri iklim dostu politikaları benimsemeye zorlamaktadır. Küresel eğilimler açısından, piyasaya uyum ve politik faktörler önemlidir.[18]

---

16 Climate Action Tracker. (2023). Countries. ***https://climateactiontracker.org/countries/***

17 European Court of Human Rights. (2024). Grand Chamber rulings in the climate change cases. ***https://www.echr.coe.int/w/grand-chamber-rulings-in-the-climate-change-cases***

18 Hungary NC8 BR5 (2023, p. 111); Turkey NC8 BR5 (2023, p. 2)

Karbon yoğun sektörlerin karlılığında ve ilgili yatırımlarda bir düşüş gözlenmektedir.[19] Bu durum, "yatırımların eksikliği ve gelecekteki kayıplardan kaçınma" nedeniyle zorunlu bir dönüşümü işaret etmektedir.[20] Bu aynı zamanda birçok kömür santralinin kapanma nedenidir.[21] Ülke içi bir faktör olarak, vatandaşlar, sivil toplum grupları ve işletmelerden gelen artan iklim eylemi talebi, bu yönelim için etkili bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Macaristan'dan bir görüşmeci, 2019'da "Macaristan genelinde büyük gösteriler" olduğunu ve bunun siyasi tartışmaları nasıl tetiklediğini ifade etmiştir: "Başbakan, bakanlar ve parlamento, iklim ve çevre hakkında konuşmaya başladı. Bu daha önce hiç olmamıştı."[22]Çevresel bozulma ve ekonomik uygulamaların uzun vadeli sürdürülebilirliği konusundaki endişeler, politika yapıcılara yönelik "STK'lar ve özel şirketlerden gelen baskıyı" artırmıştır.[23] Bu nedenle, "yenilenebilir enerji patlaması" gibi iklim eylemine katkıda bulunan gelişmeler, "iklim değişikliği nedeniyle değil, halktan ve şirketlerden gelen talepler gibi diğer teşvikler nedeniyle" gerçekleşmiştir.[24] Siyasi partilerin, özellikle de RWPlerin, seçim başarısı arayışında olması nedeniyle bu talebi karşılamaları zorunludur.

Dışsal olarak, uluslararası anlaşmaların ve özellikle AB gibi ulusüstü kuruluşların etkisi, ekonomik rekabetin ve standartların dinamiklerini değiştirmiştir.[25] Macaristan için AB'nin etkisi daha doğrudan olup, "AB hedef belirledi ve Macar Hükümeti'nden planlarını istedi."[26] Bu durum, iç talep oluşturan ve hükümetleri daha iddialı iklim politikaları benimsemeye zorlayan bir faktördür. Türkiye için ise "BMİDÇS müzakereleri, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve CBAM bununla birlikte oyunun kurallarını değiştiren unsurlar" olarak görülmektedir.[27] Ayrıca, küresel iklim anlaşmalarına uyum ve uluslararası standartlarla uyumluluk, küresel topluluk içindeki konumlarını korumak isteyen ülkeler için önemli bir konu haline gelmiştir.[28] Daha iddialı bir şekilde, kamu sektöründen bir görüşmeci Türkiye'nin "bölgede bir iklim değişikliği lideri olmayı hedeflediğini" belirtmiştir.[29] Bu durum, sağ popülist partilerin kamu desteğini sürdürmek için iklim politikalarındaki stratejik kaymalarına yeniden bağlanmaktadır.

Üçüncü olarak, finansal fırsatlar, sağ popülist hükümetlerin iklim dostu politikalarındaki önemli motivasyonlardan biridir.[30] Teknokratik elitler ve ulusüstü kuruluşlara yönelik eleştirel tutumlarına rağmen sağ popülistler, iklimle ilgili girişimler için ayrılmış uluslararası fon ve yatırımları reddetmemektedir. AB bu konuda finansal teşvikler sağlama açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bir görüşmeci, "AB'den gelen paranın", Fidesz hükümetinin iklim dostu politikalarındaki motivasyon olduğunu belirtmiştir.[31] Avrupa Yeşil Mutabakatı, Uyum Politikası ve yatırım fonları gibi girişimler aracılığıyla AB, düşük karbonlu bir ekonomiye geçişi kolaylaştırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için üye ülkelere fon ve uzmanlık sağlamaktadır. AKP hükümeti için ise BMİDÇS'den gelen fonlar

---

19 International Energy Agency. (2023). World Energy Investment. ***https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023/overview-and-key-findings; Interview TRY1-13-3***

20 Interview TRY1-20-2

21 Interview HUN1-20-1

22 Interview HUN1-20-1

23 Interview HUN1-20-1

24 Interview HUN1-20-1

25 Interview TRY1-20-2; Questionnaire HUN2-13-2; Questionnaire TRY2-10-1; Interview TRY1-13-3

26 Interview HUN1-20-1

27 Questionnaire TRY2-10-1

28 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 17, 129)

29 Questionnaire TRY2-10-1

30 Hungary NC8 BR5 (2023, p. 13, 42, 46); Turkey NC8 BR5 (2023, p. 20, 247); Hungary NECP (2023, p. 27, 37, 71-97); Turkey NDC (2023, p. 27, 32)

31 Interview HUN1-20-1

"Paris Anlaşması'nı onaylamak için önemli bir teşvik"[32] olmuş ve buna bağlı olarak "iklim çabalarını artırmıştır."[33]

Finansal fırsatlar, rekabetçiliği ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu durum, sağ popülist hükümetlerin iklim dostu politikalara yönelimindeki diğer bir motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Fidesz ve AKP hükümetleri sıklıkla iklim eylemini büyümeyi teşvik etmenin, istihdam yaratmanın ve ulusal rekabetçiliği artırmanın bir yolu olarak çerçevelemektedir.[34] Daha ucuz enerji çözümleri vaat ederek ekonomik kalkınmayı savunarak, "Seçimleri bunun sayesinde kazandılar, ucuz enerji nedeniyle."[35] Bu, sağ populistlerin vatandaşların ve işletmelerin ekonomik çıkarlarına hitap ederek seçim desteği kazanma amacına yeniden bağlanmaktadır. Görüşmelerde belirtildiği üzere, bunu yaparken sağ popülist hükümetler, enerji üretimi ve tüketiminde daha fazla özerklik savunucuları olarak kendilerini konumlandırmaktadır ve halkın dış aktörlere bağımlılığı azaltma taleplerine hitap etmektedir.[36]

Dördüncü olarak, sağ popülist hükümetler, iklim dostu politikalara yönelerek güç konsolidasyonu için fırsatlar aramaktadır. Bu hükümetlerin zaten güçlü otoriter hükümetler olduğu ileri sürülebilir. Ancak, kutuplaşmış siyaset, onları sürekli rekabete sokmaktadır (Tuğal, 2022). Fidesz ve AKP, güç ve destek kaybetme riski taşımamaktadır, bu nedenle güçlerini daha da konsolide etmek için tüm fırsatları değerlendirmektedirler. İklim politikası, kaynakların tahsisini ve ilgili gücü belirleyen yeni kurallar ve düzenlemeler sağlamaktadır. Bu nedenle, Macaristan ve Türkiye'deki sağ popülist hükümetler, karar alma sürecini merkezileştirme, şeffaflığı azaltma ve zenginlik transferini destekçilerine güçlendirme fırsatını görmektedir. Bir görüşmeci, "STK'lardan ve akademiden gelen çalışmalar ve araştırmalar var, ancak kararlar en üst düzeyden, hükümet seviyesinden geliyor."[37] ve "Bakanlıktaki uzmanlar bizimle (STK'larla) benzer motivasyonlara sahipler. Ancak yetkinliklerine rağmen etkili değiller. Nihai kararları üst düzey bürokratlar alıyor."[38] ifadeleriyle bu merkezileşme ve şeffaflık eksikliğini göstermektedir.

Bu taktiksel faktörlerin yanı sıra, derin bir bağlılığın eksikliği de sağ popülistlerin iklim dostu politikalara stratejik bir geçiş yaptığını doğrulamaktadır. Macaristan ve Türkiye, genellikle çok aşırı veya ideolojik olarak uyumsuz olarak gördükleri yeşil hareketlerle etkileşime girmekten çekinmektedir.[39] Sağ popülistlerim "evet-ama" yaklaşımına uygun olarak, Macaristan ve Türkiye'deki sağ popülist hükümetler, yalnızca ortak inanç ve pozisyonları paylaşan aktörlerle etkileşimde bulunmaktadır.[40] Dolayısıyla, Fidesz ve AKP, iklim politikalarına kendi fikir ve politika önceliklerileyle uyum şartını koymaktadır.

Bu çıkarımlardan hareketle, uluslararası ve bölgesel sistemlere entegrasyon, iç ve dış baskıların varlığı, ekonomik kalkınma motivasyonu ve hükümet üzerindeki rekabet, sağ popülistlerin iklim dostu politikalara yönelimlerinin koşullarını oluşturmaktadır.

SAĞ POPÜLİST HÜKÜMETLERİN İKLİM POLİTİKALARININ KAPSAMI: KURUMLAR, SÜREÇLER VE ARAÇLAR

Sağ popülist hükümetler, iklim politikalarını farklı derecelerde uygulamakta ve genellikle bu çabalarını diğer politika öncelikleriyle uyumlu hale getirmektedir. Stratejik dönüşün bir uzantısı olarak, sağ popülistlerin iklim

32 Interview TRY1-20-2

33 Questionnaire TRY2-10-1

34 Hungary NECP (2023, p. 22-27, 49, 75, 93, 122); Hungary NC8 BR5 (2023, p. 12, 46); Turkey NDC (2023, p. 2, 26); Turkey NC8 BR5 (2023, p. 44, 66, 71)

35 Interview HUN1-20-1

36 Özışık (2020, p. 83); Interview HUN1-20-1

37 Interview HUN1-20-1

38 Interview TRY1-20-2

39 Özışık (2020, p. 74); Caiani and Lubarda (2023, p. 4-5)

40 Interview TRY1-20-2; Interview HUN1-20-1

politikaları aynı zamanda "evet-ama" yaklaşımlarını yansıtmaktadır.

Macaristan ve Türkiye'deki sağ popülist hükümetler, özellikle ekonomik ve enerji alanlarında diğer hedefler ve politika öncelikleriyle uyumlu olduğu müdetçe iklim politikalarını takip etmektedir.[41] İklim politikalarını, "ekonomiyi modernize etmek için bir fırsat" olarak görüyorlar.[42] Ekonomik büyümeyi, iş yaratmayı ve enerji güvenliğini destekleyen politikalar, iklim eyleminde baskın rol oynamaktadır.[43] Bunun nedeni, bu politikaların sağ popülist yönetimler için avantajlar sağlamasıdır. Bu avantajlar arasında kamu desteğinin artırılması, sağ popülist yönetimlerin algılanan meşruluğunun geliştirilmesi ve ortak aktörler için faydaların artması yer almaktadır. Tüm bunlar, iklim politikalarının araçlarının, kurumlarının ve süreçlerinin araçsallaştırılmasıyla mümkün olmaktadır. Genel olarak, bu faktörler kararlılık, belirsizlik ve seçici katılımın bir karışımıyla karakterize edilmektedir.

Araştırma kapsamındaki ülkelerdeki iklim politika kurumları, merkezileşmiş gücün, belirsiz yönetimin ve çakışan yetkilerin etkisindedir. Bu özellikler, iklim politikalarının etkin bir şekilde geliştirilmesini ve uygulanmasını zayıflatmaktadır. Bunun nedeni, şeffaflık, hesap verebilirlik, tutarlılık ve katılım gibi etkin politika yapımının belirleyicilerinin bu kurumsal bağlamda sağlanamamasıdır (Adger vd., 2009; Chapin vd., 2022). Öncelikle, iklim politikalarından sorumlu olan kurumlar sürekli değişime uğramaktadır. Macaristan'da "1,5 yıl önce ismi değişti. Önce ekonomi bakanlığıydı, sonra teknoloji ve inovasyon, şimdi enerji bakanlığı oldu."[44] İklim alanını yöneten bakanlıklar ve müdürlükler, açık bir gerekçe belirtilmeden sürekli düzenlenmektedir. Türkiye'de ise "uzmanlığı olan personelin sürekli rotasyonu" söz konusudur.[45]

"Bu durum, kurumsal hafızanın kaybı nedeniyle teknik kapasiteyi baltalıyor."[46] Ayrıca, kurumların yetki ve görevleri konusunda kafa karışıklığı vardır. Kamu çalışanları, "kurumsal görevleri, sorumlulukları veya yetkileri hakkında hiçbir fikre sahip değiller. Hiçbir bütçe ayrılmıyor, hiçbir proje geliştirilmiyor. Hiçbir izleme, paydaşları dahil etme eylemi veya geri bildirim mekanizması yok. Herkes stratejiden ne anlıyorsa onu yapıyor."[47]

Ayrıca, iklim politikaları çeşitli sektörleri ve politika alanlarını kapsamaktadır. Görüşme katılımcıları, enerji ve ekonomi ile çatışan durumlarda bu kurumlarının iklim politikaları üzerinde yetki sahibi olma önceliği taşıdığını belirtmiştir. Fidesz ve AKP hükümetleri için "sanayi öncelikli"[48] ve "enerji politikaları onlar için çok daha önemli." ifadeleri kullanılmıştır.[49] "Bakanlıklar arasında hiçbir koordinasyon yok. Örneğin, Enerji Bakanlığı'nın kalkınma, ticaret ve yatırıma odaklanan politikaları, Çevre Bakanlığı tarafından desteklenmiyor. Ancak, Çevre Bakanlığı etkili olamıyor."[50] Macaristan'da iklim değişikliği zaten Enerji Bakanlığı'nın sorumluluğunda. Türkiye'de ise iklim değişikliği, kamusal kurumsal bağlamda kentleşme ile birlikte telaffuz edilmektedir.[51] Bu durum, sağ popülist hükümetlerin iklim değişikliğini diğer politika önceliklerinin bir alt/yan meselesi olarak gördüğünü göstermektedir. Tüm bunlar, iklim politikalarının istikrarını ve hesap verebilirliğini bozmaktadır. Çünkü kurumsal yapının değişmesi veya yetkilerle ilgili belirsizlik, aktörleri, onların ağlarını, rollerini ve sorumluluklarını etkilemektedir. Bu durum, kurumsal belirsizliğe yol açarak bir yönetim karmaşıklığı ve bazen de bir yönetim boşluğu (Le Galès ve Vitale,

41 Hungary NECP (2023, p. 22-27); Turkey NC8 BR5 (2023, p. 44)

42 Questionnaire HUN2-13-2

43 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 110-186); Hungary NC8 BR5 (107-134)

44 Interview HUN1-20-1

45 Interview TRY1-13-3

46 Interview TRY1-13-3

47 Interview TRY1-13-3

48 Interview TRY1-20-2

49 Interview HUN1-20-1

50 Interview TRY1-20-2

51 The Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change

2013) yaratmaktadır.

Kurumsal faktörlerle ilişkili olarak, Macaristan ve Türkiye'deki iklim politikaları süreçleri determinizm, tutarlılık ve şeffaflıktan yoksundur. Politika dokümanları, politika yapımı, uygulama ve değerlendirme süreçlerini açıklamamaktadır. "Bu parayı nasıl harcayacaklarına dair net bir resim yok. Sosyal veya teknik açıdan net bir resim yok."[52] Bu durum, aktörler arasında kafa karışıklığı yaratmaktadır. Şeffaflık eksikliği, süreçlerin katılımcı olmayışından kaynaklanmaktadır. Macaristan'daki NECP dökümanında "toplumsal bir tartışma yapılmadı."[53] Türkiye'de kamu, özel sektör, STK'lar ve akademiden 400'den fazla katılımcının İklim Şûrası'na katılmasına rağmen,[54] sivil toplum ve akademiden katılımcılar, girdilerinin taslak belgeye dahil edilmediğini ifade etmişlerdir.[55] "Kâğıt üzerinde dahil edilen aktörler var, ancak uygulamada bu pek görülmüyor."[56] Katılımcıların seçimi ve dahil edilmesi, daha çok "benzer düşüncedeki aktörlerin" davet edilmesiyle sınırlı kalmaktadır.[57] Sivil toplum ve akademiden aktörler için "STK'ların ve düşünce kuruluşlarının kampanyaları var, ancak bunları faaliyetlerle ilişkilendirmek oldukça zor."[58] ifadeleri kullanılmıştır. Öte yandan, özel sektörün kilit bir aktör olduğu belirtilmiştir.[59] Bunun nedeni, ekonomik motivasyonların Fidesz ve AKP hükümetleri için belirgin olmasıdır. "Özel sektör, iklim politikalarının anahtarıdır."[60] Ayrıca, "devlet ve özel şirketler hükümetten bağımsız değildir; bunlar oligarşilerdir."[61]

Türkiye'de, İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu, ilgili bakanlıklar, yerel yönetimler, ticaret odaları ve iş insanlarını içermekte, ancak STK'lar ve sendikalar gibi diğer paydaşları dışlamaktadır.[62]

Ayrıca, Macaristan ve Türkiye'deki mevcut politikalar, iklim hedefleriyle çelişmektedir. "Macaristan Hükümeti'nin eylemleri ve söylemleri oldukça çelişkili. Fosil yakıtlara sağlanan sübvansiyonlar hala yüksek."

Bu nedenle süreçler genel olarak tutarlılıktan yoksundur. Ayrıca, Macaristan kömürden çıkış tarihini ertelediği.[63] Türkiye'nin ulusal ETS'si (Emisyon Ticaret Sistemi) için de bir gecikme yaşanmaktadır ve henüz bir çıkış tarihi belirlenmemiştir.[64] Bu durum, her iki ülkenin de düşük hırslı politikalar geliştirdiği yönünde eleştirilmesine yol açmaktadır.

Macaristan ve Türkiye'nin iklim politikaları içsel olarak zayıf olmayabilir, ancak belirgin ve güçlü bir dil eksikliği göze çarpmaktadır. Ayrıca, bu belirsizlik siyasi manevralara ve keyfi kararlar ile uygulamalara olanak tanımaktadır. Bunun sonucu olarak, Fidesz ve AKP'nin iklim politikaları, çevresel adalet, katılımcı demokrasi ve yerelleşme gibi daha geniş toplumsal endişeleri göz ardı ederek seçici çıkarları önceliklendirmektedir. "Yeşil dönüşümde, özel sektörün haklarının ve sermayesinin adaletsiz bir şekilde korunduğu, işçilerin ise dezavantajlı duruma düştüğü

52 Interview HUN1-20-1

53 Interview HUN1-20-1

54 Questionnaire TRY2-10-1

55 Interview TRY1-20-2

56 Interview TRY1-13-3

57 Interview TRY1-20-2

58 Interview HUN1-20-1

59 Questionnaire HUN2-13-2; Interview HUN1-20-1; Interview TRY1-13-3; Interview TRY1-20-2; Questionnaire TRY2-10-1

60 Interview TRY1-13-3

61 Interview HUN1-20-1

62 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 109-110); Questionnaire TRY2-10-1

63 Beyond Fossil Fuels. (2024). ***Europe's Coal Exit.***

64 Interview TRY1-13-3

görülüyor. Bu süreç, özel sektörün liderliğinde, diğer aktörler geride bırakılarak yapılıyor."[65]

Bir diğer bulgu, Fidesz ve AKP'nin iklim politikası araçları, hedeflerini ve bu araçların araçsallaştırılmasını ortaya koymaktadır. İlk olarak, Fidesz ve AKP'nin yasama ve düzenleyici politikaları, iklim politikası alanındaki dayatmalarını göstermektedir.[66] İklim politikalarının metinlerinde, ekonomik kalkınma ve enerji özerkliğini sürekli vurgulanmaktadır.[67] Çakışmalar olduğunda, bu hükümetler iklim yerine ekonomik ve enerji politikalarını önceliklendirme eğilimindedir. Nükleer enerjiye destekleri ve fosil yakıt sübvansiyonlarının devamı, iklim hedeflerinin ikincil konumunu örneklemektedir.[68] "Doğalgaz anlaşmalarına katılmaya devam ediyorlar." "Bunu, enerji fiyatlarını düşük tutmak için yapıyorlar."[69] Bu nedenle, Fidesz ve AKP, bu politikalar aracılığıyla halk desteğini sürdürmeyi hedeflemektedir. Aynı amaçla, Macaristan, AB'nin yaptırımlarına rağmen Rus doğalgazı ithal etmeye devam etti.[70]

Bu durum, hükümetlerin ekonomik-mali politika araçlarıyla ilişkilidir. Macaristan ve Türkiye'de hükümetler, kendilerini refah üreten devlet olarak konumlandırmaktadır. Bu, kalkınma ve özerklik odaklı iklim politikalarıyla gerçekleştirilir.[71] Fidesz ve AKP, ekonomik verimlilik argümanını öne sürerek bu politikaları meşrulaştırmaktadır. Ancak, iklim politikası araçlarının keyfi uygulaması ve seçici odağı, bu politikaların kimlere fayda sağladığı ve zenginliğin herkes için üretilip üretilmediği sorularını gündeme getirmektedir. Bazı özel sektör aktörleri, Fidesz ve AKP hükümetlerine yakınlıklarıyla tanınmaktadır.[72] "Bu şirketler için hükümet bazen çeşitli esnekikler tanımayı hoşgörüyor. Aynı zamanda, bu şirketler de hükümete fayda sağlıyor."[73] "Son kararları alan yüksek rütbeli bürokratların motivasyonu, özel şirketlerin çıkarlarını korumaktır."[74] Bazı sektörlere tanınan muafiyetler de, bazı özel aktörlerin karlarının, iklim ve genel faydanın önüne geçirildiğini göstermektedir.[75] Dolayısıyla, varlık belirli kesimlerde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, bu hükümetlerde iklim eylemine ayrılan kamu kaynakları oldukça sınırlıdır. Hükümetler, iklim eylemine yatırım yapmak için genellikle uluslararası fonları kullanmaktadır.[76] "Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji programlarının tümü AB fonlarıyla yapılıyor, hükümet bu programlara kendi parasını kullanmıyor."[77] Bunun yerine kamu parası "fosil yakıtların sübvanse edilmesi" için kullanılmaktadır.[78] Bu da, faydalar yoğunlaşırken maliyetlerin vatandaşlara dağıtıldığı anlamına geliyor. "Örneğin, elektrik üretiminde sağlanan kapasite destek mekanizmaları ve satın alma garantileri, aslında ne makul ne de mantıklıdır. Bu mekanizmalar, şirketler için karı garanti ederken, maliyetini vatandaşlara yüklemektedir."[79]

---

65 Interview TRY1-20-2

66 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 110-186); Hungary NC8 BR5 (2023, p. 107-134)

67 Hungary NECP (2023, p. 22-27); Turkey NC8 BR5 (2023, p. 44)

68 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 18, 35, 126); Hungary NC8 BR5 (2023, p. 46); Interview TRY1-20-2; Interview HUN1-20-1; Interview TRY1-13-3; Questionnaire HUN2-13-2

69 Interview HUN1-20-1

70 Caspian News. (2023). Hungary Secures Gas Purchase Agreement. *https://caspiannews.com/news-detail/hungary-secures-gas-purchase-agreement-with-azerbaijan-2023-8-22-3/*

71 Hungary NECP (2023, p. 22-27); Turkey NC8 BR5 (2023, p. 44)

72 Interview TRY1-20-2; Interview HUN1-20-1

73 Interview HUN1-20-1

74 Interview TRY1-20-2

75 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 135-138)

76 Hungary NC8 BR5 (2023, p. 13, 42, 46); Turkey NC8 BR5 (2023, p. 20, 247); Hungary NECP (2023, p. 27, 37, 71-97); Turkey NDC (2023, p. 27, 32)

77 Interview HUN1-20-1

78 Interview HUN1-20-1

79 Interview TRY1-20-2

Teşvik temelli araçlar açısından, bu hükümetler aktörlerin sürece dahil edilmesini belirler. Fidesz ve AKP, bu teşvikleri hangi aktörlerin ve sektörlerin dahil olacağını araçsallaştırmak için kullanmaktadır.[80] "Macar hükümeti, Alman otomotiv şirketleri, Asya kökenli şirketler ve ulusal şirketler dahil olmak üzere birçok şirkete sübvansiyon sağlayarak oldukça anlayışlı bir tutum sergiliyor."[81] Standart en iyi uygulamalar, başka bir araç türü olarak benzer bir şekilde çalışmaktadır. Piyasadaki rekabeti kontrol ederek bazılarına baskılar yaratmakta, diğerlerine ise fırsatlar sunmaktadır. "Macar hükümeti, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için lisanslar sağlamaya hazır."[82] "Kömür santralleri için 2029 yılına kadar lisans verdiler."[83]

SAĞ POPÜLİSTLERİN ÇEVRECİLİĞİNDEKİ NÜANSLAR

Politikalar, inançlar, değerler ve öncelikleri içeren iklim politikası pozisyonları, sağ popülistlerin çevrecilik anlayışını şekillendirir. Bu pozisyonlar, sağ popülizmin nüanslarını da açıklamamıza yardımcı olur. Vakalar incelendiğinde, hükümetlerin iklim politikası pozisyonlarında birçok benzerlik bulunmasına rağmen bazı nüanslar göze çarpmaktadır. Macaristan ve Türkiye, çok benzer bağlamlara ve faktörlere sahip olsalar da, nüanslar, sağ popülist alt türleri ve AB üyeliği gibi farklılıklarla açıklanabilir.

Macaristan'ın iklim politikaları, Türkiye'ye kıyasla biraz daha iddialı bir sinyal vermektedir. Bu politikalar arasında kömürden çıkış tarihi belirlemek, net sıfıra yönelik düşük karbonlu kalkınma planları yer alır.[84] Ayrıca, bir görüşmeci, Macaristan'ın Ulusal Enerji ve İklim Planı'nı (NECP) sivil toplum kuruluşlarının beklediğinden daha iddialı bir emisyon azaltımı ile güncellediğini belirtti: "2030'a kadar %40 CO2 azaltımı önerdik, güncellenen versiyon %50 hedefliyor."[85] Uluslararası angajmanlara bakıldığında, Macaristan, Paris Anlaşması'nı onaylayan ilk AB ülkesi olurken, Türkiye bu onay sürecini beş yıl geciktirmiştir. Her iki karar da idealistikten ziyade politiktir. Fidesz hükümeti, onayı uluslararası iklim alanındaki prestijine katkı sağlamak için araçsallaştırmıştır.[86] Türkiye ise onayı, gelişmişlik düzeyi üzerine yapılan siyasi tartışmalar nedeniyle ertelemiştir.[87] Bu tartışmalar, gelişmişlik seviyesinin ülkelerin uluslararası iklim topluluğundaki sorumluluklarını ve elde edeceği faydaları belirlemesinden kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte, Fidesz hükümetinin daha yüksek bir iklim hedefi olduğu görülmektedir. Bu durum, AB üyeliği ile ilişkili olabilir. Macaristan'dan bir görüşmeci, AB'nin bu tür iddiaları teşvik eden bir kilit aktör olduğunu belirtti: "AB, bu tür bir iddialılığı zorluyor."[88] "Macaristan esasen AB'nin yeşil dönüşüm fikirlerini takip ediyor."[89] AB, üye devletlere yükümlülükler ve hedefler dayatır ve bunlara ilişkin fonlar ve destek sağlar. Bu nedenle, Macaristan bu hedeflere belirli ölçüde uymak zorundadır. Ayrıca, fon ve desteklerden yararlanmak, iklim politikası iddialarını teşvik eder ve mümkün kılar. Ancak, Macaristan'ın bu iddialı hedefleri nasıl uygulayacağına dair şüpheler devam etmektedir. "Macaristan'ın (AB'nin %55'lik hedefi) bu hedefe nasıl katkı sağlayacağı net değil. 4 yıl geçti ve hala net değil."[90] Şüphelerin bir nedeni, kurumların ve politikaların belirsizliğidir. Ayrıca, "kömür santrallerinin ömrünü uzatma

---

80 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 159); Hungary NC8 BR5 (2023, p. 46)

81 Interview HUN1-20-1

82 Interview HUN1-20-1

83 Interview HUN1-20-1

84 Hungary NC8 BR5 (2023); Turkey NC8 BR5 (2023)

85 Interview HUN1-20-1

86 Climate Home News. (2016). Hungary becomes first in EU to approve Paris climate deal.
https://www.climatechangenews.com/2016/05/24/hungary-becomes-first-in-eu-to-approve-paris-climate-deal/

87 Interview TRY1-13-3

88 Interview HUN1-20-1

89 Questionnaire HUN2-13-2

90 Interview HUN1-20-1

planları" bulunmaktadır, bu da bazı hedeflerin ertelenmesine yol açmaktadır.[91] Bir aday ülke ve yakın komşu olarak Türkiye'nin iklim politikası pozisyonu da AB'den etkilenmektedir.[92] "İlgili sektörler, CBAM'a uyum için Bakanlık ile birlikte yeşil dönüşüm hazırlığı yapıyor."[93] Ancak, bu etki Türkiye için doğrudan bir yükümlülük değil, daha çok uluslararası eğilimler ve fırsatlarla ilgilidir.

Bir diğer önemli nokta, vaka ülkelerinin sağ popülist alt türleriyle ilgilidir. Her iki ülke de her alt türden unsurlar içerse de biri milliyetçi muhafazakarlığa, diğeri ise neoliberal popülizme daha yakındır. Fidesz hükümeti, daha etno-milliyetçi unsurlarıyla ulusal şirketlere ve sektörlere daha fazla fayda sağlamaktadır. Ayrıca, Macaristan'ın iklim politikası belgeleri, bazı sektörlerin Macar geleneği için önemini vurgulamaktadır.[94] Bu durum, Macaristan'ın Türkiye'den daha fazla kamuya ait enerji şirketine sahip olmasıyla da ilişkilendirilebilir.[95] Ayrıca, Macaristan şirketlere daha fazla vergilendirme uygulamaktadır.[96] Öte yandan, Türkiye, yabancı yatırımcıları destekleyerek, sübvansiyonlar sağlayarak ve vergi indirimleri gibi teşvikler sunarak pazarını daha fazla açmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de özelleştirme çok daha iddialı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu eğilim, enerji sektörü gibi iklim politikasıyla ilgili alanlara da uzanmaktadır.[97] Bu durumlar, Türkiye'yi Macaristan'a kıyasla neoliberal popülist alt türe daha yakın hale getirmekte ve iklim politikası nüanslarını açıklamaktadır.

SONUÇ

Sağ popülist partilerin çevresel söylemler ve iklim politikaları ile yakınlaşmasının ardından, bu çalışma, Macaristan ve Türkiye'deki sağ popülist hükümetlerin iklim politikası tutumlarının incelenmesine yönelik ayrıntılı bir analiz sunmaktadır. Karşılaştırmalı vaka çalışması yaklaşımını kullanarak, sağ popülist hükümetlerin iklim politikalarına geçişlerindeki stratejik motivasyonları aydınlatarak çevreciliklerini etkileyen faktörleri ele almaktadır. Bulgular, sağ popülist hükümetlerin çevrecilik tutumlarının koşullu olduğunu ve daha çok politik çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini, samimi ekolojik inançlardan ziyade siyasi fırsatçılıkla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Macaristan ve Türkiye, politik ve kültürel açıdan benzerlikler göstermektedirler. Bu benzerlikler, iklim dostu politikalara geçişte ortak motivasyonlara ve benzer yönelimlere neden olmakla açıklanabilir. Ancak, iki ülkenin sağ popülist parti alt türleri ve AB üyelik statülerindeki farklılıklar, iklim politikası tutumlarındaki ince farklılıkları etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Politik ekoloji ve Aktör Ağı Teorisi (ANT) gibi teorik bakış açılarını benimseyen bu çalışma, iklim politikası alanına ve sağ popülistlerin bu alanla olan etkileşimlerine eleştirel bir perspektif sunmaktadır. Kullanılan metodoloji, sağ popülist hükümetler yönetimindeki iklim politikalarının karmaşıklıklarını anlamada faydalı içgörüler sağlamıştır. Benzer nitelikteki sağ popülist hükümetleri karşılaştırarak yapılan analiz, Macaristan ve Türkiye'nin iklim politikası tutumlarında büyük benzerlikler ve küçük farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Kullanılan niteliksel yöntemler, derinlemesine bir keşfe olanak sağlamış, Savunucu Koalisyon Çerçevesi (ACF) ve Kurumsal Dilbilgisi Aracı (IGT) gibi analiz çerçeveleri ise elde edilen verilerin eleştirel analizinde kapsamlı bir çerçeve sunmuştur.

Çalışma, belge analizi, görüşmeler, anketler ve ikincil kaynaklardan elde edilen verilerden faydalanmıştır. Bu veriler, araştırma sorusu ve destekleyici sorulara yönelik etkili bilgiler sunmuştur. Araştırmanın alt sorularında, sağ popülistlerin iklim politikası değişikliklerinin nedenleri, kullanılan iklim politikası araçları ve aralarındaki

91 Interview HUN1-20-1

92 Interview TRY1-13-3; Interview TRY1-20-2

93 Questionnaire TRY2-10-1

94 Hungary NC8 BR5 (2023, p. 7, 46-47, 109, 124)

95 U.S. Department of State. (2019). Investment Climate Statements. ***https://www.state.gov/reports/2019-investment-climate-statements/hungary/***

96 Hungary NC8 BR5 (2023)

97 Turkey NC8 BR5 (2023, p. 159)

nüansların kaynakları ele alınmıştır. Çalışma, sağ popülist hükümetlerin iklim politikalarını stratejik bir hamle olarak kullandıklarını, siyasi fırsatları değerlendirdiklerini, güçlerini konsolide etmeye çalıştıklarını ve halkın desteğini sürdürmeye odaklandıklarını göstermektedir. Bu hedeflere ulaşmak için iklim politikalarını, kurumları ve süreçleri stratejik olarak araçsallaştırmışlardır. Macaristan'daki Fidesz hükümeti ve Türkiye'deki Adalet ve Kalkınma Partisi, yönetişim ve politika yapımında merkezileşme, şeffaflık ve hesap verebilirliği azaltma yolunu benimsemekte ve aynı zamanda siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu süreçler, iklim politikası alanında dışlayıcı yöntemler, seçici odaklanma ve belirsizlikler üzerinden şekillenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

About Hungary. (2023). Prime Minister Viktor Orbán's address to the Hungarian parliament before the start of daily business. *https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/prime-minister-viktor-orbans-address-to-the hungarian-parliament-before-the-start-of-daily-business-6513e9362c81c*

Adger, W. N., Dessai, S., Goulden, M., Hulme, M., Lorenzoni, I., Nelson, D. R., & Wreford, A. (2009). Are there social limits to adaptation to climate change?. Climatic change, 93, 335-354.

Akkerman, T., Mudde, C., & Zaslove, A. (Eds.). (2017). Populism and Euroscepticism in Europe. Routledge.

Altınay, D., Benbanaste, G. K. & Mizrahi Bayar, P. (2024). Climate Law on its way in Turkey. Norton Rose Fulbright. *https://www.nortonrosefulbright.com/en/inside-turkiye/blog/2024/01/climate-law-on-its-way-in-turkiye*

Askim, J., Karlsen, R., & Kolltveit, K. (2022). Populists in Government: Normal or Exceptional?. Government and Opposition, 57(4), 728-748.

Aytaç, S. E., & Elçi, E. (2019). Populism in Turkey. Populism around the world: A comparative perspective, 89-108.

Bartha, A., Boda, Z., & Szikra, D. (2020). When populist leaders govern: Conceptualising populism in policy making. Politics and Governance, 8(3), 71-81.

Baus, M. (2023). EU Green Deal and its Effects on Turkiye's Climate Policy. Friedrich Naumann Foundation.

https://www.freiheit.org/turkey/eu-green-deal-and-its-effects-turkiyes-climate-policy

Beyond Fossil Fuels. (2024). Europe's Coal Exit. *https://beyondfossilfuels.org/europes-coal exit/#:~:text=-*

HUNGARY%3A%20COAL%20PHASE%20OUT%202027&text=In%20November%202023%2C%20the%20 Hungarian,their%20 coal%20exit%20until%202027

Böhmelt, T. (2021). Populism and environmental performance. Global Environmental Politics, 21(3), 97-123.

Bulkeley, H., Andonova, L. B., Betsill, M. M., Compagnon, D., Hale, T., Hoffmann, M. J., Newell, P., Paterson, M., Roger, C., & VanDeveer, S. D. (2014). Transnational Climate Change Governance. Cambridge University Press.

Caiani, M. & Lubarda, B. (2023). Conditional environmentalism of right-wing populism in power: ideology and/or opportunities?, Environmental Politics, DOI: 10.1080/09644016.2023.2242749

CAN Europe. (2024). Urgent call to strengthen final NECPs updates across 18 EU countries. *https://caneurope.org/content/uploads/2024/04/NECP-briefing-Urgent-call-to-strengthen-final-NECPsupdates-across-18-EU-countries-April2024.pdf*

Canovan, M. (2002). Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy. In: Mény, Y., Surel, Y. (eds) Democracies and the Populist Challenge. Palgrave Macmillan, London. *https://doi.org/10.1057/9781403920072_2*

Caspian News. (2023). Hungary Secures Gas Purchase Agreement. *https://caspiannews.com/news-detail/hungary-secures-gas-purchase-agreement-with-azerbaijan-2023-8-22-3/*

Chancel, L. (2022). Global carbon inequality, 1990-2019: The impact of wealth concentration on the distribution

of world emissions.

Chapin, F.S., Weber, E.U., Bennett, E.M. et al. (2022). Earth stewardship: Shaping a sustainable future through interacting policy and norm shifts. Ambio, 51, 1907–1920. *https://doi.org/10.1007/s13280-022-01721-3*

Cittadino, F., Parks, L., Bußjäger, P., & Rosignoli, F. (2022). "Chapter 10 Which Factors Influence Climate Policy Integration? Insights from Italian and Austrian Cases". In Climate Change Integration in the Multilevel Governance of Italy and Austria. Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff. *https://doi.org/10.1163/9789004513006_012*

Climate Action Tracker. (2023). Countries. *https://climateactiontracker.org/countries/*

Climate Action Tracker. (2024). *https://climateactiontracker.org/*

Climate Change Performance Index. (2024) Country Reports. *https://ccpi.org/*

Climate Justice Alliance. (2024). *https://climatejusticealliance.org/*

Crawford, S. E., & Ostrom, E. (1995). A grammar of institutions. American political science review, 89(3), 582-600.

Demiroren Haber Ajansi. (2021). Bakan Kurum: Glasgow İklim Paktı'nı iş birliği içinde kabul ettik. *https://www.dha.com.tr/politika/bakan-kurum-glasgow-iklim-paktini-is-birligi-icinde-kabul-ettik-1860355*

Eurobarometer. (2023). Climate Change Country Factsheets: Hungary. *https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2954*

European Commission. (2023). Critical Raw Materials: ensuring secure and sustainable supply chains for EU's green and digital future. *https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1661*

Forchtner, B., Kroneder, A., & Wetzel, D. (2018). Being Skeptical? Exploring Far-Right Climate-Change Communication in Germany. Environmental Communication, 12(5), 589–604. *https://doi.org/10.1080/17524032.2018.1470546*

Finnemore, M. & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. International Organization, 52(4), 887-917. doi:10.1162/002081898550789

Gupta, J., Van Der Leeuw, K., & De Moel, H. (2007). Climate change: a 'glocal'problem requiring 'glocal'action. Environmental Sciences, 4(3), 139-148.

Hajnal, G., & Csengődi, S. (2014). When crisis hits Superman: Change and stability of political control and politicization in Hungary. Administrative Culture, 15(1), 39-57.

Hannah Ritchie. (2023). Global inequalities in CO2 emissions. Published online at *OurWorldInData.org*. Retrieved from: *https://ourworldindata.org/inequality-co2*

Hawkins, K. (2003). Populism in Venezuela: the rise of Chavismo. Third World Quarterly, 24(6), 1137-1160.

Hawkins, K. A., & Kaltwasser, C. R. (2018). Introduction: the ideational approach. In The ideational approach to populism (pp. 1-24). Routledge.

Hoerber, T., Kurze, F. & Kuenzer, J. (2021). Towards Ego-Ecology? Populist Environmental Agendas and the Sustainability Transition in Europe, The International Spectator, 56(3), 41-55, DOI: 10.1080/03932729.2021.1956718

Holifield, R. (2009). Actor-network theory as a critical approach to environmental justice: A case against synthesis with urban political ecology. Antipode, 41(4), 637-658.

Huber, R. (2020). The role of populist attitudes in explaining climate change skepticism and support for environmental protection, Environmental Politics, 29(6), 959-982, DOI: 10.1080/09644016.2019.1708186

Huber, R., Fesenfeld, L. & Bernauer, T. (2020). Political populism, responsiveness, and public support for climate mitigation, Climate Policy, 20(3), 373-386, DOI: 10.1080/14693062.2020.1736490

Huber, R., Maltby, T., Szulecki, K. & Ćetković, S. (2021). Is populism a challenge to European energy and climate policy? Empirical evidence across varieties of populism, Journal of European Public Policy, 28(7), 998-1017, DOI: 10.1080/13501763.2021.1918214

Huber, R., & Schimpf, C. H. (2017). On the distinct effects of left-wing and right-wing populism on democratic quality. Politics and governance, 5(4), 146-165.

Hungary. (2023). National Communication (NC). NC 8. Biennial Reports (BR). BR 5. *https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Hungary_NC8-BR5_fin_upload.pdf*

Hungary. (2023). National Energy and Climate Plan. *https://commission.europa.eu/document/download/f51a47de30f0-4176-bab0-89fca0244233_en?filename=HUNGARY%20-%20DRAFT%20UPDATED%20NECP%202021-2030%20_EN.pdf*

International Energy Agency. (2023). World Energy Investment. *https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023/overview-and-key-findings*

Jacobin. (2023). Germany's Rising Far Right Would Let the Planet Burn. *https://jacobin.com/2023/07/germany-far-right-climate-crisis-alternative-fur-deutschland*

Jenkins-Smith, H. C., Nohrstedt, D., Weible, C. M., & Sabatier, P. A. (2014). The advocacy coalition framework: Foundations, evolution, and ongoing research. Theories of the policy process, 3, 183-224.

Jenkins-Smith, H. C., & Sabatier, P. A. (1993). The study of public policy processes. Sudbury, MA: Jones and Barlett Publishers, Inc.

Kazin, M. (2017). Trump and American populism. Esprit, 5, 42-53.

Kesgin, B. (2022). Başlangıcından Günümüze İklim Hareketi: Sorunlar, Sınırlar ve Fırsatlar. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 14(1), 59-107. *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1685903*

Knight, A. (1998). Populism and neo-populism in Latin America, especially Mexico. Journal of Latin American Studies, 30(2), 223-248.

Koch, N. (2024). "Chapter 14: Authoritarian regimes and the environment". In Research Handbook on Authoritarianism. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. *https://doi.org/10.4337/9781802204827.00023*

Konda. (2023). Türkiye'de İklim Değişikliği Algısı. *https://www.iklimhaber.org/wp-content/uploads/2024/03/konda arastirma-rapor-2023y.pdf*

Kovarek, D. & Littvay, L. (2022). Greater than the sum of its part(ie)s: opposition comeback in the 2019 Hungarian local elections. East European Politics, 38 (3), 382–399.

Kulin, J., Johansson Sevä, I., & Dunlap, R. E. (2021). Nationalist ideology, rightwing populism, and public views about climate change in Europe. Environmental Politics, 30(7), 1111–1134. *https://doi.org/10.1080/09644016.2021.1898879*

Laclau, E. (2005). Populism: What's in a Name. Populism and the Mirror of Democracy, 103-114.

Lascoumes, P., & Le Galès, P. (2007). Introduction: Understanding public policy through its instruments—From the nature of instruments to the sociology of public policy instrumentation. Governance, 20(1), 1-21.

Latour, B. (2005). Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory. Oxford University Press.

Law, J. (1992). Notes on the Theory of the Actor-Network: Ordering, Strategy, and Heterogeneity. Systems Practice,

5(4), 379–393.

Le Galès, P., & Vitale, T. (2013). Governing the large metropolis. A research agenda.

Lega per Salvini Premier. (2019). European Electoral Manifesto.

Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). How democracies die. Viking.

Liberal Party of Canada. (2024). A Cleaner, Greener Future: The Liberal Climate Plan. *https://liberal.ca/climate/*

Mangset, M., Engelstad, F., Teigen, M., & Gulbrandsen, T. (2019). The populist elite paradox: Using elite theory to elucidate the shapes and stakes of populist elite critiques. Elites and People: Challenges to Democracy, 203– 222. *https://doi.org/10.1108/s0195-631020190000034010*

Mansbridge, J., & Macedo, S. (2019). Populism and democratic theory. Annual Review of Law and Social Science, 15, 59-77.

Meckling, J., & Nahm, J. (2018). The Power of Process: State Capacity and Climate Policy. Annual Review of Political Science, 21(1), 363–384.

Mény, Y., & Surel, Y. (2001). Democracies and the populist challenge. Springer.

Mesarovich, A. (forthcoming). Policy Styles and Populism and Informality.

Moffitt, B. (2016). The global rise of populism: Performance, political style, and representation. Stanford University Press.

Mostafavi, N., Fiocchi, J., Dellacasa, M. G., & Hoque, S. (2021). Resilience of environmental policy amidst the rise of conservative populism. Journal of Environmental Studies and Sciences, 12(2), 311–326. *https://doi.org/10.1007/s13412-021-00721-1*

Mouffe, C. (2018). For a left populism. Verso Books.

Mouffe, C. (2019). The populist moment. Simbiótica. Revista Eletrônica, 6(1), 06-11.

Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. Government and opposition, 39(4), 541-563.

Mudde, C. (2007). Populist radical right parties in Europe. Cambridge University Press. Mudde, C. (2019). The Far Right Today. Polity Press.

Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017). Populism: A very short introduction. Oxford University Press. Müller, J. W. (2016). What is populism? University of Pennsylvania Press.

National Research Council. (2010). Designing, Implementing, and Evaluating Climate Policies. In Advancing the Science of Climate Change. Washington, DC: The National Academies Press. doi: 10.17226/12782.

Nature Portfolio. (2023). Climate-change policy articles from across Nature Portfolio. *https://www.nature.com/subjects/climate-changepolicy#:~:text=These%20broadly%20fall%20into%20two,new%20opportunities%20%E2%80%93%20cli mate%20change%20adaptation*

Norris, P. (2019). Varieties of populist parties. Philosophy & Social Criticism, 45(9-10), 981-1012.

Oates, W. E., & Portney, P. R. (2003). The political economy of environmental policy. In Handbook of environmental economics (Vol. 1, pp. 325-354). Elsevier.

O'Riordan. (1976). Environmentalism. ISBN 9780850860566

Ostrom, E. (2005). Understanding Institutional Diversity. Princeton University Press. *https://doi.org/10.2307/j.ctt7s7wm*

Oswald, M. T., Fromm, M., & Broda, E. (2021). Strategisches Clustering im rechtspopulismus? „grüne politik" in Deutschland und frankreich. Zeitschrift Für Vergleichende Politikwissenschaft, 15(2), 185–205. ***https://doi.org/10.1007/s12286-021-00485-6***

Olivas Osuna, J. J. (2021). From chasing populists to deconstructing populism: A new multidimensional approach to understanding and comparing populism. European Journal of Political Research, 60(4), 829-853.

Özışık, F. U. (2020). Türkiye'de Bir Kamu Politikası Olarak İklim Değişikliği: Tarihsel Gelişim, Uluslararası Müzakereler, Yapısal ve İdari Sorunlar Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 8(1), 66-96.

Polish Press Agency. (2021). Neutralising climate change a vital challenge today - PM. ***https://www.pap.pl/en/news/news%2C992843%2Cneutralising-climate-change-vital-challenge-today-pm.html***

Ragin, C. C., & Amoroso, L. M. (2019). Constructing social research: The unity and diversity of method. SAGE Publications, Inc.

Rath, S., & Swain, P. K. (2022). The Interface between Political Ecology and Actor–Network Theory: Exploring the Reality of Waste. Review of Development and Change, 27(2), 264-278. ***https://doi.org/10.1177/09722661221122553***

Raymond, L., Weldon, S. L., Kelly, D., Arriaga, X. B., & Clark, A. M. (2014). Making Change: Norm-Based Strategies for Institutional Change to Address Intractable Problems. Political Research Quarterly, 67(1), 197- 211. ***https://doi.org/10.1177/1065912913510786***

Richardson, J., Gustafsson, G., & Jordan, G. (1982). The concept of policy style. In J. Richardson (Ed.), Policy styles in Western Europe (pp. 1–16). Allen & Unwin

Robbins, P. (2012). Political Ecology: A Critical Introduction. Wiley-Blackwell.

Sabatier, P. A. & Weible, C. M. (2007). The Advocacy Coalition Framework. Theories of the Policy Process. Routledge. ISBN 9780367274689

Schäfer, A. and Zürn, M. (2023) The Democratic Regression : The Political Causes of Authoritarian Populism.

Schaller, S., & Carius, A. (2019). Convenient truths. Mapping climate agendas of right-wing populist parties in Europe.

Serdar, A., Öztürk, E., & Nygren, K. G. (2023). A typology of right-wing populism in Europe: Intersections of gender, religion and secularity. In Women's Studies International Forum (Vol. 97, p. 102680). Pergamon.

Siddiki, S., & Frantz, C. (2022). The institutional grammar in policy process research. Policy Studies Journal, 50(2), 299-314.

Silva, B. C. (2017). Contemporary populism: Actors, causes, and consequences across 28 democracies. PhD. Central European University, Budapest, Budapest.

Sözen, Y. (2020). Studying autocratization in Turkey: political institutions, populism, and neoliberalism. New Perspectives on Turkey, 63, 209-235.

Swyngedouw, E. (2004). Globalisation or 'glocalisation'? Networks, territories and rescaling. Cambridge review of international affairs, 17(1), 25-48.

Taggart, P. (2000). Populism. Open University Press.

Tsang, B. & Osornio, J. P. (2024). Autocracy vs. Democracy: Climate Edition. Carnegie Endowment for International Peace. ***https://carnegieendowment.org/2024/03/19/autocracy-vs.-democracy-climate-edition-pub-91975***

Tuğal, C. (2022). The strengths and limits of neoliberal populism: the statism and mass organisation of contemporary rightwing regimes. Contemporary Politics, 28(5), 611-634.

Turkey. (2022). National Enery Plan. *https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/EIGM/tr/Raporlar/TUEP/T%C3%BCrkiye_National_Energy_Plan.pdf*

Turkey. (2023). National Communication (NC). NC 8. Biennial Reports (BR). BR 5. *https://unfccc.int/sites/default/files/resource/8NC-5BR%20T%C3%BCrkiye.pdf*

Turkey. (2023). Updated First Nationally Determined Contribution. *https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2023-04/T%C3%9CRK%C4%B0YE_UPDATED%201st%20NDC_EN.pdf*

United Nations Climate Change.(2015).Paris Agreement.*https://unfccc.int/process-and-meetings/the* paris-agreement

U.S. Department of State. (2019). Investment Climate Statements. *https://www.state.gov/reports/2019- investment-climate-statements/hungary/#:~:text=Major%20SOEs%20include%20the%20National,Hungarian%20Dev elopment%20Bank%20(MFB)%2C*

Wodak, R. (2015). The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. SAGE. Whatmore, S. (2002). Hybrid geographies: Natures cultures spaces. Hybrid Geographies, 1-226.

Yazar, M., Hermwille, L., & Haarstad, H. (2022). Right-wing and populist support for climate mitigation policies: Evidence from Poland and its carbon-intensive Silesia region. Regional Sustainability, 3(4), 281-293.

Zimmerer, K. S., & Bassett, T.J. (2003). Political Ecology: An Integrative Approach to Geography and Environment-Development Studies. Guilford Press

Zulianello, M. (2020). Varieties of Populist Parties and Party Systems in Europe: From State-of-the-Art to the Application of a Novel Classification Scheme to 66 Parties in 33 Countries. Government and Opposition, 55(2), 327–347. doi:10.1017/gov.2019.21.

KÜRESEL ADİL DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR

Nezihe Melis Bostanoğlu[1]

ÖZET

Türkiye'de adil dönüşüm tartışmaları, uzun yıllardır sivil toplum örgütlerinin çalışmaları ve bölgesel sivil eylemler ekseninde sürdürülmektedir. Türkiye'de sürdürülebilirliğe yönelik politikalar ortaya koyulmuştur ancak "kimsenin arkada bırakılmadığı" adil dönüşüme yönelik somut adım atılmamıştır.

Küresel çapta sürdürülen adil dönüşüm çabalarını olumlu veya olumsuz kılan faktörler, Türkiye'nin adil dönüşüm politikasının tasarlanmasında örnek teşkil edebilmektedir. Bu çalışma, küresel adil dönüşüm örneklerinin incelenmesi sonucu, Türkiye'de toplumun her kesiminin gereksinimlerinin gözetildiği ve geniş çapta kabul gören adil dönüşüm politikalarının tasarlanmasında dikkat edilmesi gereken faktörlerin saptanmasını amaçlamaktadır.

Çalışmada öncelikle, Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış gazete makaleler, gri literatür ve akademik çalışmalar temelinde literatür taraması yapılmıştır. Ardından, saptanan adil dönüşüm örneklerinin "olumlu" veya "olumsuz" karşılanmasında rol oynayan faktörler vaka bazında belirlenmiştir. Böylece, Türkiye'nin adil dönüşüm politikasını tasarlarken, dikkate alması gereken unsurlar hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Literatür tarama çalışması sonucunda, mevcut adil dönüşüm çabalarının değerlendirilmesi yapılmış, bu değerlendirmelerde Türkiye'ye örnek teşkil edebilecek bulgulara rastlanmıştır:

• Daha fazla mali ve teknolojik kaynaklara sahip olan gelişmiş ülkelerde adil dönüşüm örneklerine daha fazla karşılaşılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, başarılı adil dönüşüm örneklerin birçoğunda uluslararası fonlardan yararlanıldığı görülmektedir,

• Adil dönüşüm girişimlerinin kapsamının büyük oranda enerji sektörü (özellikle kömürün azaltılması) ile kısıtlı kaldığı görülmektedir,

• Uygulamadan önce, kamuoyu farkındalığının artırılması ve halk istişarelerinin yapılmasının, girişimlerin olumlu karşılanmasındaki önemli rolü saptanmıştır,

• Sübvansiyon reformları, savunmasız grupların kaybını telafi etmeye yönelik kaynak aktarımının yapıldığı ve alternatif çözümlerin sunulduğu takdirde olumlu karşılanmıştır,

• Adil dönüşümün gerçekleştirilmesine yönelik tam bağımsız komisyonların kurulması, güçlü siyasi adanmışlıklar ve adil dönüşümün keskin hatlarla belirlenmiş iklim ve ekonomi politikalarıyla uyumlu yürütülmesi, özel sektörün desteğinin alınmasında da rol oynamıştır.

Dünyadaki mevcut adil dönüşüm örneklerinden, henüz bir adil dönüşüm yol haritası ortaya koymayan Türkiye için önemli dersler çıkarılabilmektedir. Türkiye'nin çevre, ekonomi ve sosyal boyutta kabul ettiği sürdürülebilirlik politikalarına yönelik, ülkenin tüm paydaşların desteğini kazanması için adanmışlığını kanıtlaması, bu politikaların temelinde adalet, kapsayıcılık ve şeffaflığı bulundurması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: yeşil dönüşüm, adil dönüşüm, iklim adaleti, kapsayıcılık, şeffaflık

1 Kadir Has Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İstanbul,
nezihemelis.bostanoglu@khas.stu.edu.tr

ABSTRACT

Discussions on just transition have been led predominantly by NGOs and regional grassroots movements in Turkey. Despite the numerous national-level sustainability policies, no concrete steps were taken by the government towards a just transition where "no one is left behind".

Existing just transition initiatives reveal the positive and negative implications of green and just transition measures. These initiatives offer valuable insights for Turkey, who has yet to design and implement just transition measures. The study aims to identify factors to take into consideration when designing effective just transition frameworks, which would meet the needs of all communities in Turkey and gain wide support.

The study conducted an extensive literature review that included newspaper articles, grey literature and academic studies in Turkish and English. Thereafter, factors contributing to a "positive" or "negative" reception of just transition initiatives were identified on a case-by-case basis. Insights were drawn on factors perceived as positive or negative in the initiatives, which Turkey can take into consideration when designing just transition measures.

The existing just transition processes and what Turkey can learn from them:

• Just transition initiatives are more common in developed countries with greater resources, while developing countries tend to rely on international funding,

• Just transition initiatives are largely limited to the energy sector (coal phase-out notably),

• Raising public awareness and conducting public consultations prior to green and just transition measures can promote positive reception,

• Subsidy reforms are perceived positively if resources are allocated to compensate for the losses of vulnerable groups and alternative solutions are offered,

• Fully independent advisory bodies dedicated to just transition, robust political commitment and alignment with clearly defined climate and economic policies help secure private sector support for just transition initiatives.

Turkey can take valuable lessons from global just transition initiatives, which can offer guidance when designing just transition frameworks. To secure wide support for its environmental, economic, and social sustainability policies, Turkey must demonstrate commitment to justice, inclusiveness, and transparency.

Keywords: green transition, just transition, climate justice, inclusiveness, transparency

GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma prensibi, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayı tüm dünyada hâkim kılabilmek için "ekonomik", "sosyal" ve "çevresel" olmak üzere üç temel boyutta politika ve tedbirlerin ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda sürdürülebilirliği hâkim kılmak tüm dünyanın ortak gayesi olsa da bunu gerçekleştirmek için her ülkenin sahip olduğu koşullara uyum sağlayacak tek bir çözüm ortaya koymak mümkün değildir. Ülkeler, kendi koşullarına ve önceliklerine yönelik farklı yaklaşımlar ve politikalar ortaya koyabilmektedir.

Çevre ve iklim politikalarının sayısının hızla arttığı günümüzde, adil geçiş hükümetler, sendikalar ve sivil toplumun öncülüğünde hazırlanan politika ve inisiyatif temelinde artarak desteklenmektedir. Kömürden çıkış için ortaya koyulan güvence paketleri ve sübvansiyon reformları, gün geçtikçe sayısı artan Adil Geçiş Komisyonları, Avrupa Birliği'nin (AB) yeşil ekonomiye geçişte en fazla etkilenen bölge ve sektörlere finansal destek sağlamayı amaçlayan "Adil Geçiş Mekanizması", Almanya'da kömürden yenilenebilir enerjiye geçişten etkilenen işçi ve toplulukları korumayı amaçlayan Energiewende ve kömüre bağımlılığı azaltmayı amaçlayan Amerika Birleşik Devletleri'nin

Appalachia bölgesindeki toplulukları desteklemeyi amaçlayan "Adil Geçiş Fonu" örneklerden yalnızca birkaçıdır. Diğer yandan Türkiye'de adil dönüşüm tartışmaları, uzun yıllardır sivil toplum örgütlerinin çalışmaları ve bölgesel sivil eylemler ekseninde sürdürülmektedir. Türkiye'de sürdürülebilirliğe yönelik politikalar ortaya koyulmuştur ancak "kimsenin arkada bırakılmadığı" adil dönüşüme yönelik somut adım atılmamıştır.

Bu çalışma, adil geçiş stratejisi geliştirmemiş olan Türkiye'ye yönelik olarak, küresel adil geçiş örneklerinin incelenmesi yoluyla öneriler sunmayı amaçlamaktadır. İlk aşamada dünya genelinde hükümetler tarafından tasarlanmış veya uygulanmış adil geçiş politikalarını ve inisiyatiflerini incelemeyi, bu inisiyatiflerin başarısını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Ardından, elde edilen bulgular ışığında, adil geçiş konusunda henüz herhangi bir somut adım atmamış olan Türkiye için politika önerileri geliştirmiştir.

1. ADİL GEÇİŞİN KISA BİR TARİHÇESİ

Sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik düşük karbonlu dönüşüm politikaları, iş ve gelir kaybı, makul fiyatlı gıdaya erişimde sorunlar, artan barınma ücretleri ve toplulukların yerinden edilmesi sonucunda kültürel kimliklerini kaybetmesi gibi ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçlar doğurabilmekte, böylece eşitsizlikleri artırabilmektedir. Bu noktada, toplumda kimsenin arkada bırakılmadığı adil bir geçiş sağlamak kritik bir önem arz etmektedir.

"Adil geçiş" kavramı, ilk defa 1970'li yıllarda ABD'nin çevre düzenlemeleri ve politikalarından kaynaklanan istihdam kaybına karşı sendika birliklerinin öncülüğünde dile getirilmiştir (Banerjee & Schuitema, 2022; LSE, 2024). Günümüzde giderek artan bir öneme sahip olmakta birlikte, adil geçiş kavramının tanımı konusunda genel bir uzlaşıya varılmamıştır. Galgóczi (2020) adil geçiş kavramının, güç dengelerinin korunduğu ve yeşil dönüşümün yarattığı imkanlara odaklanan "müşterek çözüm" (shared solution), yeşil dönüşümden en fazla etkilenen işçi sendikalarının devlet ve sermayenin sorumluluklarını temel alan "farklılaştırılmış sorumluluk" (differentiated responsibility) ve devlet, sermaye ve emek arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemeyi amaçlayan sosyal ekolojik yaklaşım (social ecological approach) perspektifinde ele alınabileceğini belirtmektedir. Adil geçiş, kimi zaman enerji ve çevre adaletinin prosedürel (procedural), dağıtımsal (distributive) ve tanınma (recognitional) ve adalet bağlamlarında da ele alınabilmektedir (Stark et al., 2022; Banerjee & Schuitema, 2022). Bu bakımdan, prosedürel adalet etkilenen taraflarla devamlı ve anlamlı bir şekilde istişare yapılmasını, dağıtımsal adalet geçişin maliyetini ve yararlarını adil ve eşit bir şekilde paylaşmayı, tanınma adaleti ise etkilenen topluluklardaki katılımcıların ve deneyimlerin çeşitliliğinin tanınması ihtiyacını ifade etmektedir (Stark et al., 2022). Bazı kaynaklar (Abram, 2022), bu kapsama geçmişteki hasarların tazmin edilmesi ve gelecekte hasarların gerçekleşme olasılığını azaltmayı amaçlayan onarıcı (restorative) adaleti eklemektedir.

Adil geçiş kavramı, fosil yakıtlara dayalı endüstrilerden kaçınmak için koyulan sıkı politikaların bu endüstrilerdeki istihdama yönelik olumsuz etkilerinin giderilmesi gerektiğine ilişkin tartışmalardan, düşük karbonlu bir dünyaya geçişte yalnızca işçiler değil tüm savunmasız topluluklar için eşitlik ve adaletin sağlanmasını temel alan bir zemine yerleşmiştir. Günümüzde adil geçiş kavramını açıklamak için en fazla Uluslararası İş Organizasyonu'nun (ILO) adil geçiş tanımına başvurulmaktadır. ILO (2015), adil geçişi genel hatlarıyla "ekonomiyi mümkün olduğunca herkes için adil ve kapsayıcı olacak şekilde yeşillendirmek, makul istihdam olanakları yaratmak ve kimseyi geride bırakmamak" olarak tanımlamıştır. Adil geçişin kapsamındaki dönüşümün kalbinde, yüzlerce ülkenin 2015 yılında Paris Anlaşması ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nı (SKA) kabul etmesinin ardından, başlıca olarak küresel sera gazı emisyonlarını en düşük seviyelere düşürme ve sürdürülebilir kalkınma ile yoksulluğun ortadan kaldırılmasını içeren "yeşil dönüşüm" anlayışı yatmaktadır.

2. YEŞİL DÖNÜŞÜM VE ADİL GEÇİŞ

2015 yılında yüzlerce ülke, Paris Anlaşması ile küresel ortalama sıcaklık artışının sanayi öncesi seviyelere kıyasla 2°C'nin altında tutulmasını, tercihen 1,5°C ile sınırlandırılmasını; SKA ile 2030 yılına kadar insanları, gezegeni, refahı, barışı ve ortaklığı merkeze alan 17 evrensel amaç ve 169 hedefi gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Bu anlaşmalar, sürdürülebilir, düşük karbonlu ve dirençli kalkınmayı hedefleyen bir "yeşil dönüşüm" anlayışının

temelini oluşturmuştur.

İklim değişikliğinin sosyal, ekonomik ve doğal sistemler üzerindeki artan tehdidi nedeniyle, Paris Anlaşması'nın tam anlamıyla uygulanması, SKA'ların başarılması için de kritik bir öneme sahiptir. Paris Anlaşması'nın 1,5°C hedefinin gerçekleştirilebilmesi için, yüzyılın ikinci yarısında insan kaynaklı emisyon kaynakları ile yutaklar tarafından tutulan sera gazı emisyonları arasında dengenin sağlanması gerekmektedir (UNFCCC, 2015). Bu doğrultuda, günümüzde yüzlerce Paris Anlaşması'na taraf ülke, 2050 yılı civarında kadar hukuken bağlayıcı karbon nötr olma hedeflerini benimsemiştir.

Düşük karbonlu ekonomiye geçiş girişimleri ve politikaları, iklim değişikliğinin ekolojik sistemler üzerindeki yıkıcı etkilerini hafifletmek açısından kritik öneme haizdir. Ancak bunlar, istihdam ve gelir kaybı ile artan eşitsizlikler nedeniyle ülkelerde sosyal refahın bozulmasına neden olabilmektedir. Uluslararası İş Organizasyonu (ILO, 2018), bu girişim ve politikaları sonucunda karbon yoğun enerji, sanayi, ulaştırma ve tarım gibi sektörlerde yaklaşık 6 milyon iş kaybı yaşanabileceği ve bazı iş

kollarının tamamen ortadan kalkabileceğini öngörmektedir. Bu sürecin, 24 milyon istihdam olanağı yaratabileceğini de belirtirken, net istihdam artışlarının her sektörde ve toplumda aynı olumlu etkileri yaratmasının mümkün olmadığının altını çizmektedir. Bu durum yalnızca istihdamı etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda yeterince detaylı tasarlanmamış yeşil dönüşüm politikalarının uygulandığı bölgelerde refah kaybı, yerinden edilme, kültürel erozyon, enerji ve gıdaya erişim sorunları meydana gelebilmektedir.

Paris Anlaşması'nın kabulünün ardından ILO tarafından yayımlanan adil geçişe yönelik rehberlik ilkeleri başarılı bir adil geçiş için temel oluşturmaktadır (ILO, 2015). ILO, çevresel sürdürülebilirlik politikalarının, istihdam kayıplarını önlemek ve yetenek gelişimini sağlamak için uygun sosyal koruma programlarının sağlanmasıyla daha fazla insana yakışır istihdam olanakları yaratılmasına ve sosyal diyaloğun güçlendirilmesine katkı sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Paris Anlaşması'na taraf olan ülkelerin büyük bir kısmının aynı zamanda ILO üyesi olması, ILO'nun adil geçiş anlayışının bu ülkelerin iklim rejimlerini etkilemesini de mümkün kılmaktadır.

3. ADİL DÖNÜŞÜMÜN METODOLOJİSİ

Adil geçiş kavramının kapsamı 1970'lerden bu yana önemli bir ölçüde genişlemiştir, bu nedenle de eskiden bir adil geçiş örneği olarak ifade edilmeyen inisiyatifler, bugün böyle ifade edilebilmektedir (örn. Almanya'nın Ruhr bölgesindeki kömür dönüşümü). Bunun yanında, tamamen ekonomik kaygılarla tasarlanmış, ancak aynı zamanda yeşil dönüşüm ve sosyal refaha olumlu veya olumsuz etkisi bulunan inisiyatifler, bu çalışmada da olduğu gibi, adil geçiş örnekleri arasında kabul edilebilmektedir (örn sübvansiyon reformları).

Bu çalışma kapsamında, adil geçiş kavramının genel çerçevesini çizmek için Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış gazete makaleler, gri literatür, akademik çalışmalar ve hükümetlerin internet sitelerinde yayınladıkları politikaları ve basın açıklamaları temelinde literatür taraması yapılmıştır. Çalışma hazırlanırken, akademik makaleler ve yayınlar öncelikli olarak değerlendirilmeye alınsa da, adil geçişin doğasındaki sivil toplum yaklaşımı nedeniyle gri literatürün önemli bir oranda çalışmaya katkısı bulunmuştur. Adil geçişin genel çerçevesinin çizilmesinin ardından, literatürde hakkında en kapsamlı bilgilerin bulunmasının mümkün olduğu adil geçiş politikaları ve inisiyatifleri vaka bazında incelenmiştir (Tablo 1)..

Ülke Adı	Ülke Kategorisi	İnisiyatif/Politika Adı	Yıl	Sektör	Finansman kaynağı	Kaynak
Almanya	Gelişmiş ülke	Ruhr Bölgesinin Kömür Dönüşümü	1987-2018	Enerji	Özkaynak	(Mevrogenis, 2018), (WRI, 2021)
Almanya	Gelişmiş ülke	Lausitz'de Linyit Madenciliğinden Turizme Dönüşüm	1990-2000	Enerji	Özkaynak	(Agulhas, 2018), (Edmond, 2019)
Polonya	Gelişmiş ülke	Kömür Sektörü Dönüşümü (*Jobs After Coal*)	1990-	Enerji	AB fonları	(Zinecker vd, 2018), (Dünya Bankası Grubu, 2022), (Avrupa Komisyonu, 2023), (Bosco & Fant, 2024)
Çin	Gelişmekte olan ülke	Shenyang Şehrinin Ağır Sanayiden Yüksek Teknoloji Dönüşümü	1998-2003 2015	Enerji ve Sanayi	Özkaynak	(Agulhas, 2018), (PR Newswire, 2016)
Etiyopya	Gelişmekte olan ülke	"*Managing Environmental Resources for Climate Change Adaptation in Ethiopia*"	2011	Tarım ve gıda	Uluslararası finansman	(Kanada Hükümeti, t.y)
Güney Afrika	Gelişmekte olan ülke	Bağımsız Yenilenebilir Enerji Elektrik Projeleri Tedarik Programı (*Renewable Energy Independent Power Projects Procurement Programme* -REIPPPP)	2011	Enerji	Özkaynak ve uluslararası finansman	(IEA, 2024), (Solarfinanced, 2021), (NDC Partnership, t.y)
Meksika	Gelişmekte olan ülke	Yeşil Mortgage Programı: Eco-Casa (Green Mortgage Programme: Eco-Casa)	2013	İnşaat ve Enerji	Özkaynak ve uluslararası finansman	(Dünya Ekonomi Forumu, t.y), (ESCI KSP, t.y) (KfW Kalkınma Bankası, 2023)
Mısır	Gelişmekte olan ülke	Sübvansiyon Reformu	2014	Enerji	Özkaynak ve uluslararası finansman	(Haim, t.y), (WRI, 2021) (Griffin vd, 2016) (ESMAP, 2017), (Zinecker vd, 2018),
Endonezya	Gelişmekte olan ülke	Sübvansiyon Reformu	2014	Enerji	Özkaynak	(IISD, t.y), (ADB, 2015), (Ihsan vd, 2024)

Güney Afrika	Gelişmekte olan ülke	Bağımsız Yenilenebilir Enerji Elektrik Projeleri Tedarik Programı (*Renewable Energy Independent Power Projects Procurement Programme* -REIPPPP)	2011	Enerji	Özkaynak ve uluslararası finansman	(IEA, 2024), (Solarfinanced, 2021), (NDC Partnership, t.y)
Meksika	Gelişmekte olan ülke	Yeşil Mortgage Programı: Eco-Casa (Green Mortgage Programme: Eco-Casa)	2013	İnşaat ve Enerji	Özkaynak ve uluslararası finansman	(Dünya Ekonomi Forumu, t.y), (ESCI KSP, t.y) (KfW Kalkınma Bankası, 2023)
Mısır	Gelişmekte olan ülke	Sübvansiyon Reformu	2014	Enerji	Özkaynak ve uluslararası finansman	(Haim, t.y), (WRI, 2021) (Griffin vd, 2016) (ESMAP, 2017), (Zinecker vd, 2018),
Endonezya	Gelişmekte olan ülke	Sübvansiyon Reformu	2014	Enerji	Özkaynak	(IISD, t.y), (ADB, 2015), (Ihsan vd, 2024)
Arjantin	Gelişmekte olan ülke	Sübvansiyon Reformu	2017	Enerji	Özkaynak	(Gass & Echeverria, 2017) (Martinez, 2018) (Green Fiscal Policy, 2018) (Giuliano vd, 2020)
Fransa	Gelişmiş ülke	Yeşil Fosil Yakıt Vergisi	2018	Enerji	Özkaynak	(Cigainero, 2018), (Diffley, 2020) (Yıldız, 2024)
Almanya	Gelişmiş ülke	Kömürün Sonlandırılmasına Yönelik Kömür Komisyonu'nun kurulması	2018	Enerji	Özkaynak	(Amelang vd, 2020) (IMPAKTER, 2020) (IGES, t.y) (Coal Transitions, t.y)
Slovakya	Gelişmiş ülke	Kömür Sektörü Dönüşümü	2018	Enerji	Özkaynak ve AB fonları	(Avrupa Komisyonu, 2022) (Avrupa Komisyonu, 2023b)

Kanada	Gelişmiş ülke	Kanada Kömür geçiş İnisiyatifi ve Altyapı Fonu (*Canada Coal Transition Initiative* (CCTI) *and the CCTI - Infrastructure Fund*)	2018 & 2020	Enerji	Özkaynak	(Kanada Hükümeti, 2022), (Kanada Hükümeti, 2024),
İspanya	Gelişmiş ülke	*Plan del Carbon* Çerçeve Anlaşması	2019	Enerji	Özkaynak ve AB fonları	(IndustryALL, 2018) (WRI, 2021) (İspanya Ekolojik Dönüşüm ve Demografik Sorunlar Bakanlığı, 2022)
Yeni Zelanda	Gelişmiş ülke	Taranaki 2050 Yol Haritası	2019	Enerji, Gıda, Turizm, Kültür, AR-GE vb.	Özkaynak	(Venture Taranaki, 2019), (Venture Taranaki, 2021)
Kenya	Gelişmekte olan ülke	Rejeneratif Tarım İnisiyatifi	2020	Tarım	Uluslararası finansman	(Farm Africa, t.y)
Güney Kore	Gelişmiş ülke	Chungnam'da Kömürün Sonlandırılması	2020	Enerji	Özkaynak	(GAOK, t.y) (Pembina Institute, 2018) (Binz vd, 2024)
Şili	Gelişmekte olan ülke	Aşamalı Olarak Kullanımdan Kaldırılması ve/veya Yeniden Dönüştürülmesi Planı *(Plan of Phase-out and/or Reconversion of Coal Units*)	2021	Enerji	Özkaynak ve uluslararası finansman	(Şili Enerji Bakanlığı, 2020) (GiZ, 2024)
Brezilya	Gelişmekte olan ülke	Adil Geçiş Planı (*Plano de Transição Justa*)	2022	Enerji	Özkaynak	(Brezilya Hükümeti, 2022) (Teixeira, 2022) (OHCHR, 2023) (Chan vd, 2024)
Bulgaristan	Gelişmiş ülke	Pernik'te Çevre Dostu Elektrikli Toplu Taşımanın Kullanımıyla Hava Kalitesinin İyileştirilmesi (*Improving air quality by introducing environmentally friendly electric public transport in Pernik*)	2022	Ulaştırma	AB fonları	(Just Transition. İnfo, t.y)

Güney Afrika	Gelişmekte olan ülke	Eskom Adil Enerji Geçişi Projesi (*Eskom Just Energy Transition Project* (EJETP))	2022	Enerji	Uluslararası finansman	(Eskom, 2022) (Dünya Bankası Grubu, 2023), (Oxford Economics, t.y)
Güney Afrika	Gelişmekte olan ülke	Adil Enerji Geçiş Ortaklığı 2023-2027 (*Just Energy Transition Partnership* (JETP))	2023	Enerji	Uluslararası finansman	(Birleşik Krallık Hükümeti, 2023) (German Watch, 2023) (Birleşik Krallık Hükümeti, 2024)
İrlanda	Gelişmiş ülke	Midlands'te Adil Dönüşüm Programı	2019 & 2024	Enerji	AB fonları	(İrlanda Hükümeti, 2024) (Bord na Mona, t.y)

Bulunan adil geçiş örneklerinin, sosyal, ekonomik, çevre ve yönetişim gibi alanlardaki etkileri ve sonuçları, bahsi geçen örneklerde paydaş katılımı düzeyi, politikaların uygulanma durumları, ülkelerin finansman kaynakları gibi birçok parametre incelenmiş, bu parametrelerden bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Daha sonra, Türkiye'deki adil geçiş politika ve inisiyatifleri incelenmiş, çalışmanın bulgularından yola çıkarak Türkiye için öneriler geliştirilmiştir.

4. KÜRESEL ADİL GEÇİŞ BULGULARI

Detaylı bir araştırma sonucunda, çalışma için anlamlı bilgiler içeren otuz adil geçiş inisiyatifinin incelenmesi sonucunda rastlanan bulgular şunlardır:

• **Bulgu 1:** Daha fazla mali ve teknolojik kaynaklara sahip olan gelişmiş ülkelerde adil dönüşüm örneklerine daha fazla karşılaşılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, olumlu adil dönüşüm örneklerin birçoğunda uluslararası fonlardan yararlanıldığı görülmektedir.

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler, artan sanayileşme sonucunda son on yılda gerçekleşen sera gazı emisyonu artışlarının yaklaşık %95'ine sebep olmuştur (Kanak & Wilson, 2022). Diğer yandan hem iklim değişikliğinin hem de yeşil dönüşümün, iklim değişikliği ile mücadele için yeterli kapasiteye sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler üzerinde yıkıcı tahribatlara neden olabileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, Paris Anlaşması kapsamında, gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliği üzerindeki etkilerine dayanarak emisyon azaltımı hedefleri belirleme gerekliliği getirilmiş, ancak "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk" ilkesi gereğince bu hedeflerin, ülkelerin ulusal koşullarına uygun olarak şekillendirilebileceği öngörülmüştür. Bu durumda, küresel emisyonların artışında tarihsel sorumluluğa sahip gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin adil geçiş için ihtiyaç duydukları iklim teknolojileri ve finansmanını sağlamakla sorumludur.

Adil geçiş kavramı, ilk kez gelişmiş bir ülke olan ABD'de çevre politikalarının neden olduğu iş kaybı sorunlarına çözüm arayışıyla ortaya çıkmıştır. Yapılan yazar tarafından yapılan literatür taraması, günümüzde de adil geçiş örneklerinin büyük ölçüde gerekli finansman ve teknolojiye sahip gelişmiş ülkeler ile kısıtlı kaldığını göstermektedir (Zinecker vd, 2018; İskoçya Hükümeti, 2020). Gelişmiş ülkeler, sahip oldukları finansman ve teknik destek unsurlarını, yeni istihdam yaratmak ve istihdama katılım oranını korumak, erken emeklilik, kıdem tazminatı, işçilere yeni iş kollarında çalışabilmeleri için yeni beceriler kazandırmak için eğitim vermek gibi sosyal güvenceler sağlamak için kullanmaktadır. Günümüzde, AB, ABD, Kanada, Almanya ve İskoçya gibi gelişmiş Batı ülkeleri adil geçişi desteklemek amacıyla, milyarlarca dolarlık finansman ve teknik destek mekanizmaları sağlamaktadır.

Diğer yandan, sınırlı mali kaynaklar ve hızla çözülmesi gereken sosyal ve politik sorunlar, gelişmekte olan ülkelerde maliyeti oldukça yüksek olan adil geçiş kavramının yeterince gündemde yer bulmasını engellemiştir. Literatür taraması sonucunda, gelişmekte olan ülkelerin sıklıkla kullandığı adil geçiş enstrümanlarından birinin enerji sübvansiyon reformu ve vergi teşvikleri olduğunu göstermektedir. Arjantin, Endonezya, Fas ve Mısır'da kimi zaman başarılı kimi zamanda başarısız sona eren enerji sübvansiyon reformları yapılmışken, Filipinler'de yeni yeşil iş kollarının yaratılması için gerekli eğitimler ve ekipmanlara vergi indirimi teşvikleri sunulmuştur. Diğer yandan, incelenen literatür sonucunda hakkında yeterli veri bulunan 14 gelişmekte olan ülkenin sekizinin adil geçiş inisiyatifinin uygulanmasında uluslararası fonlardan yararlandığı görülmektedir. Özellikle adil geçiş konusunda önemli adımlar atan Güney Afrika, uluslararası fonlardan sıklıkla yararlanmaktadır.

• **Bulgu 2:** Adil dönüşüm inisiyatiflerinin kapsamının büyük oranda enerji sektörü (özellikle kömürün azaltılması) ile kısıtlı kaldığı görülmektedir.

Günümüzde adil dönüşüm inisiyatifleri ve fonları, ağırlıklı olarak enerji sektöründe karbonsuzlaşma süreçlerini hedeflemektedir (ADB, 2021; BM, 2022; Lee & Baumgartner, 2022; UNFCCC, 2023; Stark et al., 2023; Laudes Foundation, 2024). Bu durum, yapılan literatür taramasında incelenen 30 adil dönüşüm inisiyatifinin 25'i için de geçerlidir.

IEA'nın 2050'ye Kadar Net Sıfır Emisyon Senaryosu'na (Net Zero Emissions by 2050 Scenario) göre, kömürden elektrik üretiminin 2030 yılına kadar %55, 2040 yılında ise tamamen sonlandırılması gerekmektedir (IEA, 2023). Ancak, kömür hâlen elektrik üretimindeki önemli konumunu korumakta, meydana gelen CO2 emisyonlarının yaklaşık üçte birine neden olmaktadır (IEA, 2023). Ayrıca, kömür sektörü, petrol ve gaz sektörlerine nazaran daha fazla iş gücü gerektirmektedir. Bu bilgilere paralel olarak, enerji sektörünü hedef alan inisiyatiflerin kapsamının yaygın olarak kömür kullanımının durdurulması (coal phase out) ile sınırlı kaldığı gözlenebilmektedir (İskoçya Hükümeti, 2020). Bu çalışmada detaylıca incelenen 25 enerji inisiyatifinin 14'ü de kömürden çıkıştan en fazla etkilenecek savunmasız topluluklar ve çalışanlar için sosyal güvence sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu adil dönüşüm inisiyatiflerinden bir kısmı, kapanan kömür santrallerinin yerine farklı fosil yakıt veya yenilenebilir enerji santralleri kurulmasını öngörmektedir. Şili, Almanya ve Güney Kore'nin kömürden çıkış stratejileri, bu santrallerin rehabilitasyonun ardından doğal gaz, hidrojen, biyokütle ile çalışan santrallere dönüştürülebileceğini belirtmektedir (Şili Enerji Bakanlığı, 2020; Amelang vd, 2020; Lee, 2022; Zepak, 2020). Doğal gazın bir geçiş yakıtı olarak görülerek adil geçişin bir parçası hâline getirilmesi, Paris Anlaşması'nın 1,5°C hedefiyle uyumlu bir şekilde karbonsuzlaştırmanın hızlanması gereken günümüzde sorunları ancak erteleyecektir. Ayrıca, yenilenebilir enerji teknolojileri önemli bir oranda hammadde gerektirdiği için fosil yakıt sektörüne benzer bir şekilde yoğun olarak madenciliğe dayalı bir sektördür. Bu nedenle yenilenebilir enerjiye adil geçiş, madencilik sektöründeki kayıt dışı istihdamı, çevre, sağlık ve güvenlik sorunlarını ele alacak sıkı politikalar temelinde tasarlanmalıdır (Actionaid, 2020).

Yenilenebilir enerjiye geçiş sürecinde, adil dönüşüm yaklaşımı da kritik bir noktada yer almaktadır. Bu açıdan, öncelikle kurulacak yenilenebilir enerji santrallerinin yerel halkların geçim kaynaklarına zarar vermeyecek ve yerlerinden edilmesine neden olmayacak şekilde tasarlanması gerekmektedir. Örneğin, Hindistan'ın en önemli yenilenebilir enerji projelerinden biri olan güneş enerjisi parkları, yer aldıkları köylerde tarımın azalmasına neden olmuş, bu alanda yeni iş kolları yaratılamadığından ve beceri eğitimleri sağlanmadığından tarım işçilerinin yerlerinden edilmesiyle sonuçlanmıştır (Poojary, 2023).

Adil geçiş inisiyatiflerinin, küresel sera gazı emisyonlarının yaklaşık %75'ine neden olan enerji sektörünü (WRI, 2024) öncelikli olarak hedef alması, anlaşılabilir bir olgudur. Ancak, emisyonların geriye kalan %25'ini oluşturan tarım, sanayi, atık ve arazi kullanımı gibi sektörlerde özellikle kayıt dışı istihdam, cinsiyet temelli dönüşüm, yeni beceriler edinme gibi kapsamlı politikalar içeren adil dönüşüm inisiyatiflerinin oluşturulması önemlidir.

• **Bulgu 3:** Uygulamadan önce, kamuoyu farkındalığının artırılması ve halk istişarelerinin yapılmasının, inisiyatiflerin olumlu karşılanmasındaki önemli rolü saptanmıştır.

Kamuoyu ile iletişim ve kamuoyu katılımı, genel anlamda halkın politika yapma ve karar verme süreçlerine

aktif olarak dâhil olmasını ifade etmektedir. Rowe ve Frever (2005), bu kavramı üç aşamada ele almaktadır: kamu iletişimi, kamu istişaresi ve kamu katılımı.

Literatür (OECD, 2010; Rentscheller & Bazilian, 2016; Banerjee & Schuitema, 2022; UNFCC, 2023; Ginn, 2024), yeterli kamuoyu farkındalığının yaratıldığı ve özellikle de en fazla etkilenecek savunmasız grupların halk istişarelerinde yer aldığı inisiyatiflerin olumlu karşılanmasına katkı sağladığını göstermektedir. Mısır, Fas ve Endonezya'da 2014 yılında hayata geçirilen sübvansiyon reformlarının halk tarafından olumlu karşılanmasında, bu ülkelerin hükümetlerinin reformun neden yapılması gerektiğine ilişkin tutarlı iletişim stratejileri büyük bir rol oynamıştır (Zinecker vd, 2018; Gass & Echeverria, 2017; ESMAP, t.y.). Diğer yandan, Arjantin'in 2017 yılında duyurduğu sübvansiyon reformu, Fransa'nın 2018 yılında açıkladığı yeşil vergi ve Brezilya'nın Adil Geçiş Planı, savunmasız kesimleri dikkate alınarak tasarlanmamış, süreçte halkın katılımının sağlanmaması büyük oranda eleştiri ve protestoya neden olmuştur.

Bu kapsamda, adil geçiş inisiyatiflerinde sosyal diyalog içinde özellikle sivil toplum örgütlerinin ve işçi sendikalarının katılımının bu inisiyatiflerin hem daha fazla kabul görmesine hem de başarılı olmasına katkıda bulunduğu görülmektedir (Cha, 2017; Zinecker vd, 2018; Galgóczi, 2020).

• **Bulgu 4:** Sübvansiyon reformları, savunmasız grupların kaybını telafi etmeye yönelik kaynak aktarımının yapıldığı ve alternatif çözümlerin sunulduğu takdirde olumlu karşılanmıştır.

Fosil yakıt sübvansiyonları, temelinde vatandaşların enerjiye olan erişimini artırmak amacıyla enerji fiyatlarını düşürmeyi amaçlamaktadır. Ancak, bu sübvansiyonlar, ülkelerin borç yükünü artırmanın yanı sıra kaynakların verimsiz kullanımını teşvik etmekte, çevresel kirliliği artırmakta ve çoğunlukla düşük gelirli gruplardan ziyade yüksek gelirli kesimlerin faydasına hizmet etmektedir (Dennis, 2016; Zinecker vd, 2018; Gass & Echeverria, 2017; Dertando, 2017). Bu nedenle, fosil yakıtlara yönelik sübvansiyon reformları, genellikle çevresel kaygılardan ziyade bütçe açıklarını azaltma amacıyla yapılsa da, adil geçiş süreçlerinde de önemli bir rol oynayabilmektedir.

Literatür taraması kapsamında, Mısır, Endonezya ve Fas'ta 2014, Arjantin'de ise 2017 yılında sübvansiyon reformu yapıldığı görülmüştür. Bu sübvansiyon reformları, bu ülkelerin sürdürülebilir olmayan harcamalarının önüne geçerek, mali kaynak yaratılmasına ön ayak olmuştur. Bu açıdan Fas ve Endonezya'da, oluşturulan mali kaynakların altyapı, sağlık ve eğitim gibi topluma doğrudan fayda sağlayan alanlara yönlendirileceğinin açıklanması, reformların kamuoyunda kabul görmesine katkı sağlamıştır (ESMAP, t.y.). Mevcut literatür de sübvansiyon reformlarından elde edile gelirin, bu reformlardan en fazla etkilenen topluluklar için yeniden kullanılmasının kamuoyunun kabulünü artıracağını doğrulamaktadır (Harring vd, 2023; Belgioioso & Newman, 2025).

Ancak, reform süreçlerinin zamanında ve planlı bir şekilde uygulanmaması, yıkıcı etkiler yaratarak kamuoyunda tepkiye neden olabilmektedir (Rentscheller & Bazilian, 2016). Örneğin, Arjantin'de sübvansiyon reformunun plansız bir şekilde uygulanması, fiyat artışlarına yol açmış; bu durum hanehalklarını ve küçük işletmeleri olumsuz etkileyerek kamuoyunda yoğun eleştirilere neden olmuştur.

Sübvansiyon reformlarının başarısı, yalnızca güçlü iletişim stratejilerine ve savunmasız grupların kayıplarını telafi etmeye yönelik kaynak aktarımına değil, bu reformların ülkelerin uzun vadeli ekonomik kalkınma hedeflerine hizmet edip etmediğine de bağlıdır (Rentscheller & Bazilian, 2016). Bahsi geçen reformlar, yaratılan sosyal güvenceler ve kalkınma projeleri ile kısa vadede önemli kazanımla sağlamış olsa da, uygulamanın tutarlı bir şekilde tasarlanmaması ve uygulanmaması (Giuliano vd, 2020; Ihsan et al., 2024), koordinasyon sorunları (ADB, 2015) ve yoksul kesimlere yönelik desteklerin yeterince sağlanmaması (ADB, 2015, Imelda & Adianti, 2023), özellikle dezavantajlı gruplar için uzun vadeli faydaların önüne geçmiştir.

Bununla birlikte, genellikle ekonomik kaygılar nedeniyle sübvansiyon reformu uygulayan ülkeler, fosil yakıt sübvansiyonlarından elde edilen gelirlerin yenilenebilir enerjiye yönlendirilmesi fırsatını büyük oranda kaçırmıştır. Bu ülkeler arasında Fas, enerji politikalarına uyumlu olarak genel hatlarını çizdiği sübvansiyon reformu sonucunda yenilenebilir enerji sektörüne yönelik yatırım çekme konusunda başarılı olmuştur.

•**Bulgu 5:** Adil dönüşümün gerçekleştirilmesine yönelik tam bağımsız komisyonların kurulması, güçlü siyasi

adanmışlıklar ve adil dönüşümün keskin hatlarla belirlenmiş iklim ve ekonomi politikalarıyla uyumlu yürütülmesi, özel sektörün desteğinin alınmasında da rol oynamıştır.

Adil geçiş inisiyatiflerinin başarısı, önemli ölçüde özel sektörün, yatırımcıların ve bankaların katılımına da bağlıdır (Cha, 2017). Bu aktörler, yalnızca teknolojiler için gereken yatırım ve finansmanı sağlamakla kalmayıp, insana yakışır iş yaratma ve iş gücünün geçişten etkilenen sektörlerden düşük karbonlu ekonominin sunduğu yeni sektörlere geçişini destekleme konusunda da önemli bir rol oynamaktadır.

Düşük karbonlu ekonomiye geçişte, geçişin yaşandığı sektörlerde adil geçişin sağlanması için yeni istihdam yaratmak ve istihdama katılım oranını korumak, erken emeklilik, kıdem tazminatı, işçilere yeni iş kollarında çalışabilmeleri için yeni beceriler kazandırmak için eğitim vermek gibi sosyal güvenceler sağlamak gerekmektedir. Ancak, özel sektörün ülkelerin adil geçiş politikalara katılımı, önemli bir ölçüde hükümetlerin adil geçiş konusundaki politikalarının kararlılık ve tutarlılığına bağlıdır (Colli, 2020; Pietro vd, 2023). Bu süreçte, kamu ve özel sektör ortaklıkları hem yeşil dönüşümle ilgili sektörlerde katılımın artırılması hem de adil geçiş için gerekli adımların atılması açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Kimi zaman kendi kaynaklarını kimi zaman da çok taraflı finansman kurumları ve diğer kuruluşlar tarafından sağlanan destekler ile hükümetler, adil geçiş süreçlerinde özel sektörün gelişimini yönlendirme ve etkileme kapasitesine sahiptir. Hükümetler sundukları sübvansiyonlar ve diğer mali teşvikler, sahip oldukları düzenleyici çerçeveler ve bu çerçevelerin etkin bir şekilde uygulanmasıyla, ulusal net sıfır hedefleri ve yol haritaları doğrultusunda özel sektörü harekete geçirme potansiyeline sahiptir.

Hükümetler, adil geçişe yönelik siyasi bağlılıklarını, gerekli yönetişim mekanizmalarını ve kurumsal yapıları oluşturarak, bu yapıların etkin işleyişini sağlayacak düzenlemeleri uygulayarak ve performansın düzenli olarak izlenmesi ile denetlenmesini sağlayarak ortaya koymalıdır. Ayrıca, özel sektörün sürece etkin katılımını teşvik etmek ve bu katılımı sürdürülebilir kılmak da bu bağlılığın önemli bir göstergesidir. Günümüzde İskoçya, İrlanda, Güney Afrika ve İspanya gibi birçok ülke "Adil Geçiş Komisyonları" ya da "Adil Geçiş Enstitüleri" aracılığıyla bu bağlılığı somutlaştırmış, söz konusu adil geçiş yapısını oluşturmuştur. Diğer yandan, Almanya'nın Kömür Komisyonu ve Kanada'nın Adil Geçiş Görev Gücü, bu siyasi bağlılığı kömür sektörü ile sınırlamıştır. Bunun yanında, AB, ABD, İskoçya ve Kanada gibi ülkeler "Adil Dönüşüm Fonları" sunarak, özel sektörle birlikte adil dönüşüm için gerekli olan finansman ve teknik desteğin sağlanmasını amaçlamıştır. Bu fonlar yeni istihdam olanaklarının yaratılması ve mevcut iş gücünün korunmasının yanı sıra, erken emeklilik mekanizmaları, çalışanların yeni beceriler edinmesi için gerekli eğitimlerin sağlanması, yeni işletmelerin kurulması, arazi restorasyonu ve sosyal refah hizmetlerini kapsayan milyonlarca dolarlık projelerin kamu-özel sektör iş birliğinde hayata geçirilmesine olanak tanımıştır.

Hükümetler, özel sektörün de dâhil olduğu bu yapılar ve finansman araçları ile yeşil dönüşümden en fazla etkilenen savunmasız toplulukların sosyal refahını koruyan ve artıran birçok başarılı adil geçiş projesini hayata geçirmiştir. Örneğin, kömür santrallerini en geç 2049 yılına kadar kapatmayı amaçlayan Polonya, bu süreçte adil geçişi sağlamak için 2021 yılında işçi sendikaları ve kömür şirketleri ile bir "Sosyal Sözleşme" üzerinde anlaşmıştır. Bunun ardından, AB'nin Adil Geçiş Fonu, Polonya'daki kömür santrallerinin kapanmasından etkilenecek çalışanlar için yeni sosyal güvence paketleri ve eski maden sahalarının dönüştürülmesi amacıyla yaklaşık 3,85 milyar avro değerinde bir finansman sağlanmıştır. Bu adil geçiş inisiyatifi, özel sektörün yeşil dönüşüm süreçlerine aktif katılımını da teşvik etmiştir.

Polonya'nın Konin şehrindeki Adamów ve Pątnów II kömür santrallerinin işleticisi ZE PAK, kömür santrallerinin bulunduğu sahalardan birinde biyokütleye dayalı elektrik üretimi yapmaya başlamış (ZEPAK, 2020), PGE ve Güney Koreli KHNP firması ile birlikte inşa edilecek nükleer enerji santralinin ilk ünitesinin 2035 yılında hizmete geçeceğini açıklamıştır (ZE PAK, 2024). Benzer şekilde, Güney Afrika'da da REIPPPP ve EJETP aracılığıyla özel sektör adil geçişin önemli bir paydaşı hâline gelmiştir.

Ülkelerin iddialı ve keskin hatlarla belirlenmiş çevre, iklim ve enerji politikaları da özel sektörün yeşil dönüşüm ve adil geçiş süreçlerine katılımını teşvik etmede kritik bir rol oynamaktadır. Paris Anlaşması'na taraf olan ülkeler, anlaşmanın uzun vadeli hedeflerini desteklemek için her beş yılda bir ulusal emisyonlarını azaltma ve

iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlama taahhütlerini içeren ulusal katkı beyanlarını (Nationally Determined Contribution, NDC) sunmaktadır. 2022 itibarıyla, bu NDC'lerin yalnızca %38'inde adil geçiş ilkelerine doğrudan atıfta bulunulmaktadır (Lee & Baumgartner, 2022).

İspanya'nın Plan Del Carbón programı, 2014 Fas sübvansiyon reformu, Güney Afrika'nın 2050 net sıfır hedefini ve adil geçiş politikalarını yansıtan REIPPPP ve EJETP ve Meksika'nın Yeşil Mortgage Programı, bu ülkelerin uzun vadeli iklim ve enerji hedefleri ile büyük ölçüde uyum sağlamaktadır. Bu politikalar, özel sektöre yeşil dönüşüm ve adil geçiş süreçlerinde net ve güçlü sinyaller vererek onların aktif katılımını desteklemiştir.

5. SONUÇ: TÜRKİYE'DE ADİL DÖNÜŞÜM İÇİN ÇIKARIMLAR

Adil dönüşüm konusunun Türkiye gündemine resmî seviyede girişinin, AB Yeşil Mutabakatı tartışmalarının hızlandığı dönemde ve Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nın ileri aşamalarında gerçekleştiği görülmektedir. Eylem Planı kapsamında oluşturulmuş olan İhtisas Çalışma Grupları'nın (İÇG) kapsamı zaman içerisinde genişlemiş ve "Adil Dönüşüm İhtisas Çalışma Grubu"nu da içeren 19 adet İÇG oluşturulmuştur. Adil dönüşüm gündemi ayrıca Türkiye'nin ilk İklim Şûrası'nda da ele alınmış, Şûra altında oluşturulan yedi komisyondan birine "İklim Göçü, Adil Dönüşüm ve Diğer Sosyal Politikalar Komisyonu" adı verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023) tarafından yayımlanan On İkinci Kalkınma Planı da "başta işgücü piyasasında aktif çalışanlar ve özel politika gerektiren gruplar öncelikli olmak üzere yeşil ve dijital dönüşüm sürecinde iş kaybı maliyetlerini en aza indirgeyecek politikalar uygulanacağını ve yeni nesil iş olanaklarının destekleneceğini, yeni eğilimler doğrultusunda iş dünyasının ihtiyaç duyduğu yeni mesleki beceriler kazandırılacağını belirtmiştir.

Türkiye'nin 2024 ile 2030 yıllarını kapsayan İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında, "başta istihdam ve enerji yoksulluğu olmak üzere ulusal ve bölgesel ölçekte makro ekonomik ve sosyal etkileri içeren cinsiyete, engelliliğe ve yaşa dayalı farklılıkları ve bu farklılıkların etki analizlerini ortaya koyan bütüncül bir adil geçiş stratejisinin hazırlanması"nın hedeflendiği de belirtilmektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024, s. 216-217). Ancak, Türkiye'nin ilk İklim Kanunu'nun yıllardır ne zaman hayata geçeceğine yönelik muğlaklıkların devam ettiği bir politik denklemde, bahsi geçen adil geçiş stratejisinin hangi zaman aralığında hazırlanacağına ve hangi mekanizmalar ve politikalar ortaya koyacağına dair muğlaklıklar devam etmektedir.

Türkiye'de adil dönüşüm ile ilgili hazırlıklar, daha iddialı iklim hedefleri için mücadele eden ve bunun en önemli bileşeninin de geçişin adil bir şekilde planlanması gerektiğini söyleyen sivil toplum örgütleri tarafından uzun zamandır sürdürülmekte, bu konuda bilgi notları, raporlar ve basın açıklamaları yayımlanmakta (SHURA; 2022; WWF, 2023; Güler & Demirkaya, 2024) ve dönüşümde öncelikli olması muhtemel olan kömür bölgelerinde vaka çalışmaları yapılmaktadır (SHURA, 2022). Başarılı adil geçiş örneklerinde görüldüğü üzere sendikaların adil geçiş üzerinde etkileri bulunmaktadır; ancak, Türkiye'de adil geçişin sendikaların da birincil gündemlerinde yer almadığı görülmektedir (Güler & Demirkaya, 2024). Bu durum, Türkiye'de başarılı adil geçiş mekanizmalarının temel taşı olan sosyal diyalog mekanizmasının eksikliğine işaret etmektedir.

Türkiye, 2023 yılında UNFCCC'ye sunduğu güncellenmiş NDC'si kapsamında, 2012 yılının baz alındığı belirtilen referans senaryoya kıyasla, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonunu %41 azaltacağının, 2053 yılına kadar da net sıfır hedefine ulaşacağını taahhüt etmiştir. Türkiye, NDC'sinde adil geçiş ilkesine dört kez atıf yapmış olsa da bu konuda herhangi bir somut politika veya stratejiye yer vermemiştir. Bunun yerine, adil geçiş sürecinde gelişmekte olan ülke statüsüne dikkat çekerek iklim finansmanının sağlanması ve seferber edilmesine yönelik beklentisini ifade etmiştir.

Türkiye, hâlihazırda yeterince iddialı olarak değerlendirilmeyen iklim ve enerji politikalarını uygulamaya geçirmek için gerekli adımları atmamış ve bu politikaları Paris Anlaşması ile uyumlu hâle getirmemiştir (CAN EUROPE, 2022; Üstün, 2023; Climate Action Tracker, 2024; CCPI, n.d.). Tüm dünyada kömürden elektrik üretiminin kademeli olarak sonlandırılmasına yönelik politikalara rağmen, Türkiye'de kömür, toplam elektrik üretiminin üçte birini karşılamaya devam etmektedir (TÜİK, 2023). Kömür santrallerinin çevreye ve insan sağlığına verdiği tahribata yönelik eleştiriler dikkate alınmamakla birlikte, petrol ve doğal gaza olan ithalat bağımlılığını azaltmak için kömür

çıkarmak ülkenin enerji politikasının bir parçası hâline gelmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2023).

Yalnızca 2023 yılında fosil yakıtlara 63,8 milyar TL teşvik sağlayan Türkiye (SEFiA, 2024), petrol ve doğal gaz ile birlikte kömür sektöründe sübvansiyon uygulamalarına artarak devam etmektedir. Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, bir konuşmasında bu sübvansiyonların kaldırılmasının önemine dikkat çekmiştir ancak bu konuda henüz bir çalışma olup olmadığı bilinmemektedir (Yeşil Ekonomi, 2024). Fosil yakıtlara yönelik sübvansiyonların kaldırılması, Türkiye'nin ithalat bağımlılığını da azaltması için de fırsat yaratmaktadır. Bu durumda, Fas örneğinde olduğu gibi, Türkiye sübvansiyon reformundan elde edilecek gelirleri yenilenebilir enerji yatırımları için de kullanabileceği şekilde tasarlayabilir.

Fosil yakıta dayalı bir ekonomiden yenilenebilir enerjiye dayalı düşük karbonlu bir ekonomiye geçişte, istihdam kayıplarının önüne geçmek için iş bulma hizmetleri, kıdem tazminatı, erken emeklilik teşvikleri ve düşük karbonlu ekonomiye uygun becerilerin kazandırılmasına yönelik eğitimler sunulmalıdır. Türkiye, küresel örneklerde görüldüğü gibi, kamu, sendikalar ve işçi temsilcilerinin arasında sosyal diyaloğun ön planda tutulduğu, özellikle de en fazla etkilenecek olan savunmasız toplulukların sosyal refahlarının korunduğu politikalar yürütmeye dikkat etmelidir.

Türkiye'de, düşük karbonlu ekonomiye geçiş sürecinde yenilenebilir enerji projelerinin adil geçiş üzerindeki etkileri dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Doğal süreçlerden elde edilen ve beşerî yaşamın devam ettiği zaman ölçeğinde tükenmesi mümkün görülmeyen yenilenebilir enerji kaynakları, fosil yakıtların aksine neredeyse hiç sera gazı emisyonlarına neden olmamaktadır. Ancak, yenilenebilir enerji teknolojileri önemli miktarda madenin çıkarılmasını gerektirdiği ve kimi zaman sürdürülebilir bir şekilde planlanmadıkları için adil geçiş konusunda özenli bir planlama ve uygulama stratejileri gerektirmektedir.

Türkiye'de madencilik sektörü, genel olarak adil geçiş konusunda başarısız kalmaktadır. Türkiye'de madencilik faaliyetleri, başta Soma ve Bartın örneğinde olduğu gibi çok sayıda madencinin hayatını kaybetmeleri ile sonuçlanan iş kazalarına sebep olmakta (BBC, 2024; AA, 2024), bulundukları sahalarda çevre tahribatlarına neden olarak yerel toplulukların sağlık ve sosyal refahlarına yönelik tehdit oluşturdukları için sıklıkla kamuoyu nezdinde tepki ile karşılanmaktadır (Euronews, 2019; Öztürk, 2024; NTV, 2024; Zaim, 2024; Evrensel, 2024).

Diğer yandan, Türkiye, çoğu zaman yenilenebilir enerji kaynağı olarak kabul edilen ancak sürdürülebilirliği tartışma konusu olan hidroelektrik santralleri ile sınanmaktadır. Bunun en büyük örneği, 2020 yılında kurulan Ilıca hidroelektrik santralinin, tarihi yaklaşık 12 bin yıl öncesine dayanan ve dünyanın en eski yerleşim alanlarından biri Hasankeyf'in sular altında kalmasına neden olmasıdır. Bu durum, Hasankeyf'te yaşayan yerel halkın ve kültürel mirasın yerinden edilmesi ve bölgenin ekosisteminin tahribatı ile sonuçlanmıştır (Tarım Orman Ekranı, 2018; Gül, 2020). Benzer nedenlerden dolayı, Türkiye'nin birçok bölgesinde hidroelektrik santralleri protesto edilmektedir (Dünya, 2014; BBC, 2021; DHA, 2024; Sözcü, 2024; Gazete Duvar, 2023; Yeşil Giresun, 2024).

Hem maden hem de yenilenebilir enerji projelerine yönelik bahsi geçen sorunlar, zaman zaman devlet ihmaline (BBC News Türkçe, 2022) ve çevre etki değerlendirmelerinde (ÇED) ve halkın katılım süreçlerindeki sorunlara (Yerli, 2019; BBC News Türkçe, 2021; Yeşil Giresun, 2024) işaret etmekte, Türkiye'nin adil geçişi sağlamak için öncelikle bu alanlarda iyileştirmeler yapması gerektiğini göstermektedir. Bu durum, halkın yenilenebilir enerji algısını da daha olumlu hâle getirme potansiyeline sahiptir.

Düşük karbonlu bir ekonomiye geçiş maliyetleri, yüksek enflasyon ve makroekonomik dengesizliklere sahip ve gelir dağılımı eşitsizliğinde Avrupa'da 1'inci, 130 ülke arasında 28'inci sırada olan

(Euronews, 2024) Türk ekonomisi için yüksek olabilir. Bu durumda, Türkiye yeşil dönüşümünü ve bu dönüşümün gerektirdiği adil geçişi, Güney Afrika örneğinde olduğu gibi, sosyal diyaloğun merkezinde olduğu iddialı, tutarlı ve bağlayıcı iklim ve enerji politikaları genel hatlarıyla tasarlayarak ve uygulayarak gelişmiş ülkeler ile adil dönüşüm ortaklıklarının bir parçası olma potansiyeline sahiptir. Türkiye ayrıca, kendi adil geçiş stratejisini geliştirme ve uygulama kapasitesini artırmak için başarılı adil geçiş stratejilerine sahip ülkelerle yakın iş birliği yaparak, bu ülkelerin deneyimlerinden ve iyi uygulama örneklerinden yararlanabilir.

KAYNAKÇA

ABD Adil Geçiş Fonu. (t.y). Just Transition Fund 2023. *https://justtransitionfund.org/wp-content/uploads/2024/07/jtf-2023-grant-summary-report.pdf*

Abram, S., Atkins, E., Dietzel, A., Jenkins, K., Kiamba, L., Kirshner, J., Kreienkamp, J., Parkhill, K., Pegram, T. & Santos Ayllón, L. M. (2022). Just Transition: A whole-systems approach to decarbonisation, Climate Policy, 22:8, 1033-1049, DOI: 10.1080/14693062.2022.2108365

Actionaid. (2020). PRINCIPLES FOR JUST TRANSITIONS IN EXTRACTIVES AND AGRICULTURE . *https://actionaid.org/sites/default/files/publications/Principles%20for%20Just%20Transitions%20in%20Extractives%20%26%20Agriculture.pdf*

ADB (Asya Kalkınma Bankası). (2015). FOSSIL FUEL SUBSIDIES IN INDONESIA TRENDS, IMPACTS, AND REFORMS. *https://www.adb.org/sites/default/files/publication/175444/fossil-fuelsubsidies-indonesia.pdf*

ADB (Asya Kalkınma Bankası). (2021). Just Transition Beyond the Energy Sector. *https://www.adb.org/sites/default/files/publication/746406/adb-brief-195-just-transition-beyond-energysector.pdf*

Agulhas. (2018). Lessons for a successful transition to a low carbon economy: A report by Agulhas under a grant from the Children's Investment Fund Foundation. *https://agulhas.co.uk/app/uploads/2018/06/CIFF-Transition-Review.pdf*

Amelang, S., Appunn, K., Egenter, S., Wehrmann, B. & Wettengel, J. (2020). Europe's largest economy exits coal to reach climate goals. Clean Energy Wire. *https://www.cleanenergywire.org/dossiers/europes-largest-economy-aims-exit-coal-reach-climate-goals*

Avrupa Komisyonu. (2022). EU Cohesion Policy: €459 million for a just climate transition in Slovakia. *https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7086*

Avrupa Komisyonu. (2023a). Poland's energy transition in the spotlight. *https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/panorama/2023/09/13-09-2023-poland-s-energy-transition-in-the spotlight_en*

Avrupa Komisyonu. (2023b). Supporting a just climate transition in Slovakia. *https://reformsupport.ec.europa.eu/what-we-do/green-transition/supporting-just-climate-transition-slovakia_en*

Banerjee, A. & Schuitema, G. (2022). How just are just transition plans? Perceptions of decarbonisation and low-carbon energy transitions among peat workers in Ireland. Energy Research & Social Science (88), 102616, *https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102616*

BBC News Türkçe. (2021). Rize'nin İkizdere ilçesindeki taş ocağı protestoları nasıl başladı, köylüler ve Valilik ne diyor? *https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56890798*

BBC News Türkçe. (2022). Soma maden faciasının sekizinci yılı: Sorumlular cezalandırıldı mı? *https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61435176*

Belgioioso, M. & Newman, E. (2025). Fossil fuel subsidy reform, distributive justice and civil unrest. Energy Research & Social Science (119). 103868. *https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103868*

Birleşik Krallık Hükümeti. (2023). COP28 update on progress in advancing the South Africa Just Energy Transition Partnership. *https://www.gov.uk/government/news/advancing-the-south-africa-just-energy-transition-partnership*

Birleşik Krallık Hükümeti. (2024). Twelve month Just Energy Transition Partnership leaders' update for 2024. *https://www.gov.uk/government/news/twelve-month-just-energy-transition-partnership-leaders-update-for-2024*

Binz, S., Grimm, L., Honnen, J., Teichmann, F., Münch, M., Piria, R., Stognief, N., Oei, P., Herpich, P., Narita, J. & Weir, J. (2024): Coal-Exit and Beyond: Structural Change and a Just Transition in Korea and Germany. Berlin: adelphi. *https://energypartnership-korea.org/fileadmin/korea/media_elements_Structural_Change_and_a_Just_Transition_in_Korea_*

and_Germany_final.pdf

Bord na Mona. (t.y). Restoring raised bogs for a greener future. *https://www.bordnamona.ie/peatlands/peatland-restoration/*

Bosco, A. & Fant, S. (2024). The Difficult Transformation of Poland's Coal Region. Green European Journal. *https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-difficult-transformation-of-polands-coal-region/*

BM (Birleşmiş Milletler). (2020). UN DESA Policy Brief No. 141: A just green transition: concepts and practice so far. *https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/un-desa-policy-brief-no-141-a-just-green-transition-concepts-and-practice-so-far/*

Brezilya Hükümeti. (2022). Anexo I Resolução nº 4, de 27 de dezembro de 2022. Plano de Transição Justa. *https://www.gov.br/casacivil/pt-br/assuntos/colegiados/conselho-do-programa-de-transicao-energetica-justa/anexo-i-da-resolucao-no-4-plano-de-transicao-justa-1.pdf*

Cain, K. (2019). A just transition for the Latrobe Valley. *https://www.climate-transparency.org/wp-content/uploads/2019/03/17.Karen-Cain-Latrobe-Valley-Authority-February-2019.pdf? form=MG0AV3*

CAN EUROPE. (2022). Turkey's new climate target does not take the country's 2053 net-zero goal seriously. *https://caneurope.org/turkeys-new-climate-target-does-not-take-the-countrys-2053-net-zero-goal-seriously/*

Cha, J. M. (2017). A JUST TRANSITION: WHY TRANSITIONING WORKERS INTO A NEW CLEAN ENERGY ECONOMY SHOULD BE AT THE CENTER OF CLIMATE CHANGE POLICIES. Fordham Environmental Law Review, 29(2), 196–220. *https://www.jstor.org/stable/26413303*

Chan, T., Wang, J. & Higham, C. (2024). Mapping justice in national climate action: a global overview of just transition policies. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment. London School of Economics and Political Science. *https://justtransitionfinance.org/wp-content/uploads/2024/06/Mapping-justice-in-national-climate-action.pdf*

Cigainero, J. (2018). Who Are France's Yellow Vest Protesters, And What Do They Want?. NPR. *https://www.npr.org/2018/12/03/672862353/who-are-frances-yellow-vest-protesters-and-what-do-they-want*

Coal Transitions. (2019). The German Coal Commission. *https://coaltransitions.org/publications/the-german-coal-commission*

Colli, F. (2020). The EU's Just Transition: three challenges and how to overcome them. Egmont Institute. *https://www.jstor.org/stable/resrep24705*

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ AZALTIM STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI (2024-2030). *https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/İklim%20Değişikliği%20Azaltım%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Planı%20(2024-2030).pdf*

Climate Action Tracker. (2024). Türkiye. *https://climateactiontracker.org/countries/turkey/* CCPI (Climate Change Performance Index). (t.y.) Türkiye. *https://ccpi.org/country/tur/*

Dennis, A. 2016. Household welfare implications of fossil fuel subsidy reforms in developing countries. Energy Policy (96), Pages 597-606, *https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.06.039*

Dertando, T. (2017). Fuel Subsidy Reforms: Lessons Learned from Indonesia's Experiences. Asia Pacific Social Science Review 17(1): 141-152. *https://www.dlsu.edu.ph/wp-content/uploads/pdf/research/journals/apssr/2017-June-vol17-1/13-fuel-subsidy-reforms-lessons-learned-from-indonesias-experiences.pdf*

DHA (Demirören Haber Ajansı). (2024). Tabutlu HES protestosu. *https://www.dha.com.tr/gundem/tabutlu-hes-protestosu-2496027*

Diffley, A. (2020). The rise and fall of France's Yellow Vests – what remains after two years? *https://www.rfi.fr/en/france/20201117-gilets-jaunes-yellow-vests-revolution-macron-violence-green-diesel-petrol-tax*

Dünya. (2014). Bitlis'te HES protestosu. *https://www.dunya.com/gundem/bitlis039te-hes-protestosu-haberi-249374*

Griffin, P., Laursen, T. & Robertson, J. (2016). Egypt Guiding Reform of Energy Subsidies Long-Term. Dünya Bankası Grubu. *https://documents1.worldbank.org/curated/en/310781467988953360/pdf/WPS7571.pdf*

Dünya Bankası Grubu. (2022). Just Transition Away From Coal to Attract Investment, Create New Jobs in Poland. *https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/12/15/just-transition-away-from-coal-to-attract-investment-create-new-jobs-in-poland*

Dünya Ekonomi Forumu. (t.y). "EcoCasa"- Mexico's Green Mortgages Program. *https://initiatives.weforum.org/equitable-transition-initiative/case-study-details/%E2%80%9Cecocasa%E2%80%9D---mexico's-green-mortgages-program/aJYTG0000000HdZ4AU*

Edmond, C. (2019). Germany is turning its old mines into tourist hotspots. Dünya Ekonomik Forumu. *https://www.weforum.org/stories/2019/06/germany-is-turning-its-old-mines-into-a-tourist-hotspot/*

Edwards, G., Hanmer, C., Park, S., Macneil, R., Bojovic, M., Kucic-Riker, J., Musil, D., & Viney, G. (2022). Towards a just transition from coal in Australia?. University of Sydney. *https://www.sydney.edu.au/content/dam/corporate/documents/sydney-environment-institute/articles/full-report-towards-a-just-transition-from-coal-in-australia.pdf*

ESCI KSP. (t.y). Winner case study summary EcoCasa, Mexico. *https://esci-ksp.org/wp/wp-content/uploads/gravity_forms/3-f99a32869cc0896be5441bef1751c7aa/2016/12/EcoCasa-Mexico.pdf*

Escom. (2022). As Komati coal-fired power station reaches end of life, renewable energy project takes shape. *https://www.eskom.co.za/as-komati-coal-fired-power-station-reaches-end-of-life-renewable-energy-project-takes-shape/*

ESMAP (Energy Sector Management Assistance Program). (t.y.). A phased approach to energy subsidy reform: the Morocco experience. *https://www.esmap.org/sites/default/files/Practitioners%20Exchange%20Series%20Morocco_v2.pdf*

ESMAP (Energy Sector Management Assistance Program). (2017). EGYPT. *https://documents1.worldbank.org/curated/en/873871506492500301/pdf/120075-WPPUBLIC-26-9-2017-12-41-5-FINALESMAPCountryBriefEgypt.pdf*

Euronews. (2019). Kaz Dağları'nda on binlerce kişi maden arama çalışmalarını ve doğa katliamını protesto etti. *https://tr.euronews.com/2019/08/05/kaz-daglari-binlerce-kisi-maden-arama-ve-doga-katliami-protesto-canakkale-edremit*

Euronews. (2024). Türkiye gelir dağılımı eşitsizliğinde Avrupa'da ilk sırada. *https://tr.euronews.com/2024/03/12/gelir-dagilimi-esitsizligi-avrupa-lideri-turkiye-dunyada-130-ulke-icinde-28-sirada*

Evrensel. (2024). İliç'teki maden katliamı Çalık Holding önünde protesto edildi. *https://www.evrensel.net/haber/510755/ilicteki-maden-katliami-calik-holding-onunde-protesto-edildi*

Farm Africa. (t.y.). Regenerative agriculture. *https://www.farmafrica.org/programme/regenerativeagriculture/*

Filipinler Resmî Gazetesi. (2016). Republic Act No. 10771. *https://www.officialgazette.gov.ph/2016/04/29/republic-act-no-10771/*

Galgóczi, B. (2020). Just transition on the ground: Challenges and opportunities for social dialogue. European Journal of Industrial Relations, 26(4), 367-382. *https://doi.org/10.1177/0959680120951704*

GAOK (Governors Association of Korea). (t.y). Chungcheongnam-do leads the climate change response by implementing an effective greenhouse gas reduction policy. *https://www.gaok.or.kr/K-Glocal/vol-5/EN/pdf/*

Gass, P. & Echeverria, D. (2017). Fossil Fuel Subsidy Reform and the Just Transition: Integrating approaches for

complementary outcomes GSI REPORT. IISD (International Institute for Sustainable Development). *https://www.iisd.org/system/files/publications/fossil-fuel-subsidy-reform-just-transition.pdf*

Gazete Duvar. (2023). Arhavi'de HES protestosu. *https://www.gazeteduvar.com.tr/arhavide-hes-protestosu-haber-1639187*

Ginn, W. (2024). The paradox of fossil fuel subsidies. Economic Analysis and Policy (83). s. 333-358. *https://doi.org/10.1016/j.eap.2024.06.001*

GiZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit). (2024). CASE STUDY Progress achieved in the retirement of coal facilities in Chile and the definition of a Just Energy Transition Strategy. *https://poweringpastcoal.org/wp-content/uploads/Chile-case-study-giz-ppca.pdf*

German Watch. (2023). Overview of the South African Just Energy Transition Partnership. *https:// www.germanwatch.org/sites/default/files/germanwatch_irid_overview_of_the_south_african_jet_p_2023.pdf*

Greenpeace. (t.y). Just transition: a fair way to move to a sustainable economy. *https://www.greenpeace.org.uk/challenges/environmental-justice/just-transition/*

Green Fiscal Policy. (2018). Argentina – Country profile. *https://greenfiscalpolicy.org/policy_briefs/argentina-country-profile/*

Guiliano, F., Lugo, M. A., Masut, A. & Puig, J. (2020). Distributional Effects of Reducing Energy Subsidies: Evidence from Recent Policy Reform in Argentina. Documentos de Trabajo del CEDLAS Nº 267. CEDLAS-Universidad Nacional de La Plata. *https://www.cedlas.econo.unlp.edu.ar/wp/wp-content/uploads/doc_cedlas267.pdf*

Gül, D. (2020). Hasankeyf sular altında: Peki yerel halk şimdi ne yapacak?. Euronews. *https://tr.euronews.com/2020/07/07/hasankeyf-halk-euronews-e-konustu-bir-colun-ortas-na-koydular-insanlar*

Güler, C. & Demirkaya, S. (2024). Sendikalar ve Adil Geçiş Mevcut Durum, Potansiyel ve Kısıtlar. CAN EUROPE & DİSK. *https://caneurope.org/content/uploads/2024/04/Sendikalar-ve-Adil-Gecis_web_Full-report-Turkish.pdf*

Halim, R. A. (t.y). Fiscal Statement of the State's Public Budget for the Fiscal Year 2014/2015 Austerity Measures and a Rush to Counteract a Crisis at the Expense of Social Justice. Egyptian Initiative for Personal Rights. *https://eipr.org/sites/default/files/pressreleases/pdf/fiscal_statement.pdf*

Harring, N., Jönsson, E., Matti, S. Mundaca, G. & Jagers, S. C. (2023). Cross-national analysis of attitudes towards fossil fuel subsidy removal. Nature Climate Change (13), 244–249. *https://doi.org/10.1038/s41558-023-01597-5*

IEA (Uluslararası Enerji Ajansı). (2023). Tracking Clean Energy Progress 2023, Paris. *https://www.iea.org/reports/tracking-clean-energy-progress-2023*

IEA (Uluslararası Enerji Ajansı). (2024). Clean Energy Innovation Policies in Emerging and Developing Economies, sf. 224-243. *https://iea.blob.core.windows.net/assets/3fae1cd7-bb92-4d03-be7c-4e60a6f94b03/CleanEnergyInnovationPoliciesinEmergingandDevelopingEconomies SouthAfrica.pdf*

IGES (Institute for Global Environmental Strategies). (t.y). Phasing out coal in Germany Parliament adopts coal phase-out. *https://www.iges.or.jp/sites/default/files/inline-files/1_Germany_EN_Fact_Sheet_GER%20coal%20phase%20out.pdf*

Ihsan, A., Abriningrum, D. E., Sjahrir, B. S., Rahmawati, A. & Giannozzi, S. (2024). Indonesia's Fuel Subsidies Reforms. EFI Insight Finance. Dünya Bankası Grubu. *https://documents1.worldbank.org/curated/en/099748505212431959/pdf/IDU1e31e5e531f16114baa1b62c1b3201c9c2e68.pdf*

IISD. (t.y). Removing Subsidies for Gasoline and Diesel Consumption in Indonesia. *https://www.iisd.org/system/files/publications/stories-g20-indonesia-en.pdf*

ILO (Uluslararası İş Örgütü). (2015). Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable

economies and societies for all. *https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_emp/%40emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf*

ILO (Uluslararası İş Örgütü). (2018). World Employment Social Outlook: Greening with Jobs. *https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_628654.pdf*

Imelda, H. & Adianti, M. P. (2023). Fossil fuel subsidy reduction and redirection: Is Indonesia ready?. German Watch, *https://www.germanwatch.org/en/88047*

IMPACTER. (2020). Germany to Phase Out Coal by 2038 – A Done Deal?. *https://impakter.com/germany-to-phase-out-coal-by-2038-a-done-deal*

IMF (Uluslararası Para Fonu). (2015). MOROCCO, IMF Country Report No. 15/43. *https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1543.pdf*

İrlanda Hükümeti. (2024). National Just Transition Fund. *https://www.gov.ie/en/publication/ed10d* just-transition-fund/

İskoçya Hükümeti. (2023). National Transition Training Fund (NTTF): year two report. *https://www.gov.scot/publications/national-transition-training-fund-nttf-year-2-report/*

İspanya Ekolojik Dönüşüm ve Demografik Sorunlar Bakanlığı. (2022). Spain, towards a just energy transition. *https://energy.ec.europa.eu/document/download/70e347f4-0a16-465a-a4a3-dce66ac6843f_en?filename=220707_Spain_JustTransition.pdf*

Just Transition.Info. (t.y). Database: Exploring just transition projects. *https://www.justtransition.info/database-of-just-transition-projects/*

Kanada Hükümeti. (t.y). Project profile — Managing Environmental Resources for Climate Change Adaptation in Ethiopia. *https://w05.international.gc.ca/projectbrowser-banqueprojets/project-projet/details/A034242002?Lang=eng*

Kanada Hükümeti. (2022). Final Report by the Task Force on Just Transition for Canadian Coal Power Workers and Communities: section 7. *https://www.canada.ca/en/environment-climate-change/services/climate-change/task-force-just-transition/final-report/section-7.html*

Kanada Hükümeti. (2024). Evaluation of the Canada Coal Transition Initiative (CCTI) and the CCTI - Infrastructure Fund. *https://www.canada.ca/en/atlantic-canada-opportunities/corporate/transparency/evaluation-ccti-and-ccti-infrastructure-fund.html*

Kanak, D. P. & Wilson, G. E. R. (2022). 3 actions to accelerate emerging market climate transition. Dünya Ekonomik Forumu. *https://www.weforum.org/stories/2022/06/3-actions-to-accelerate-emerging-market-climate-transition/#:~:text=Emerging%20market%20and%20developing%20economies,unlock%20more%20capital%20 for%20EMDEs.*

KfW Kalkınma Bankası. (2023). Ex - post evaluation EcoCasa II, Mexico. *https://www.kfw entwicklungsbank.de/PDF/Evaluierung/Ergebnisse-und-Publikationen/PDF-Dokumente-L-P_EN/Mexiko_EcoCasa_2023_E.pdf*

Lee, C. (2022). South Korea retires two oldest coal-fired power plants, to replace with LNG. S&P Global. *https://www.spglobal.com/commodity-insights/en/news-research/latest-news/energy-transition/010322-south-korea-retires-two-oldest-coal-fired-power-plants-to-replace-with-lng*

Lee, S. & Baumgartner, L. (2022). How Just Transition Can Help Deliver the Paris Agreement. UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı). *https://climatepromise.undp.org/sites/default/files/research_report_document/UNDP-Just-Transition-Report.pdf*

LSE (London School of Economics). (2024). What is the just transition and what does it mean for climate action?

https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/explainers/what-is-the-just-transition-and-what-does-it-mean-for-climate-action/

Martinez, A. (2018). ARGENTINA: A Consumer Subsidy Trap. UC Berkeley. *https://clacs.berkeley.edu/argentina-consumer-subsidy-trap*

Mavrogenis, S. (2018). Just Transition is possible! The case of Ruhr (Germany). Just Transition.Info. *https://www.just-transition.info/just-transition-is-possible-the-case-of-ruhr-germany/*

NDC Partnership. (2023). South Africa's Renewable Energy Independent Power Producer Procurement Programme. *https://ndcpartnership.org/knowledge-portal/good-practice-database/south-africas-renewable-energy-independent-power-producer-procurement-programme*

NTV. (2024). Tokat'taki köylülerden maden arama çalışmasına protesto. *https://www.ntv.com.tr/turkiye/tokattaki-koylulerden-maden-arama-calismasina-protesto2pKUGWQr202DHjA-DgZCxQ*

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü). (2010). OECD Economic Surveys: Indonesia. *https://www.oecd-ilibrary.org/fr/phasing-out-energy-subsidies_5km63f3rb1xv.pdf?itemId=%2Fcontent%2Fcomponent%2Feco_surveys-idn-2010-5-en&mimeType=pdf*

OHCHR (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği). (2023). ANNEX REPLY OF THE GOVERNMENT OF BRAZIL REGARDING THE CALL FOR INPUTS: EXTRACTIVE SECTOR, JUST TRANSITION AND HUMAN RIGHTS, DATED APRIL 4TH 2023. *https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/business/workinggroupbusiness/wg-business-c-fis/2023/extractive-sector/subm extractive-sector-member-states-brazil-11.pdf*

Oxford Economics. (t.y). CASE STUDY Eskom Just Energy Transition Project SOUTH AFRICA. *https://gpg.oxfordeconomics.com/case-studies/EskomJustEnergyTransitionProject.pdf*

Öztürk, F. (2024). Artvin Arhavi'deki maden projesine bölge halkından tepki: 'Suyumuzu ve toprağımızı kirletecek, burada yaşam biter'. BBC News Türkçe. *https://www.bbc.com/turkce/articles/cy4yd7we010o*

Pembina Institute. (2018). South Korean province's coal phase-out is a sign of the times. *https://www.pembina.org/blog/south-korean-provinces-coal-phase-out-sign-times#:~:text=Specifically%2C%20Chungnam's%20governor%20has%20committed,coal%20power%20plants%20by%202026.&text=Chungnam's%20pledge%20is%20the%20first,phase%20out%20coal %20in%20Asia*

Pietro, C., Dimitrios, D., Stefano, B., Irene & M. Duggan, V. F. (2023). Mobilizing Finance for the Just Energy Transition in the European Union. Dünya Bankası Grubu. *https://doi.org/10.5167/uzh-252848*

Poojary, V. (2023). In India, New Solar Parks Can Either Uproot or Uplift Landless Workers. WRI (Dünya Kaynakları Enstitüsü). *https://www.wri.org/insights/india-solar-parks-just-transition*

PR Newswire. (2016). Shenyang, a City of Successful Transition from China's Industrial Pioneer to Innovative Manufacturer. *https://www.prnewswire.com/ru/press-releases/shenyang-a-city-of-successful-transition-from-chinas-industrial-pioneer-to-innovative-manufacturer-608707085.html*

Ramos, M. (2023). As jobs law stalls, Philippines struggles to green economy. *https://www.context.news/just-transition/as-jobs-law-stalls-philippines-struggles-to-green-economy*

Rentscheller, J. & Bazilian, M. (2016). Reforming fossil fuel subsidies: drivers, barriers and the state of progress. Climate Policy (17) 7, 891-914, DOI: 10.1080/14693062.2016.1169393

Rowe, G., & Frewer, L. J. (2005). A Typology of Public Engagement Mechanisms. Science, Technology, & Human Values, 30(2), 251-290. *https://doi.org/10.1177/0162243904271724*

Sampath, A. (2024). Putting just transition at the heart of solar power. *https://re-course.org/wp* content/uploads/2024/10/Banking-on-Renewables_case-study-India.pdf

SEFiA (Sürdürülebilir Ekonomi ve Finans Araştırmaları Derneği). (2024). Fosil yakıt

teşvikleri ışığında yeni vergi paketi: İklimi de kamu maliyesini de iyileştirmek mümkün!. *https://sefia.org/blog/* fosil-yakit-tesvikleri-isiginda-yeni-vergi-paketi-iklimi-de-kamu-maliyesini-de-iyilestirmek-mumkun/

Snell, D. (2018) 'Just transition'? Conceptual challenges meet stark reality in a 'transitioning' coal region in Australia, Globalizations, 15:4, 550-564, *https://doi.org/10.1080/14747731.2018.1454679*

Solarfinanced. (2021). South Africa's REIPPP Solar Financing Plan. *https://solarfinanced.africa/* south-africas-reippp-solar-financing-program/

Sözcü. (2024). Trabzon'da 'HES' protestosu. *https://www.sozcu.com.tr/trabzon-da-hes-protestosup39093*

Suboticki, I., Heidenreich, S., Ryghaug, M., Skjølsvold T. M. (2023). Fostering justice through engagement: A literature review of public engagement in energy transitions, Energy Research & Social Science, Volume 99, 103053, ISSN 2214-6296, *https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103053*

Şili Enerji Bakanlığı. (2020). Plan of Phase-out and/or Reconversion of Coal Units. *https://energia.gob.cl/sites/default/files/folleto_estrategia_desc_eng_30102020.pdf*

Tarım Orman Ekranı. (2018). Tarihi eserler yeni yerlerine taşınıyor. *https://www.tarimtv.gov.tr/tr/* video-detay/tarihi-eserler-yeni-yerlerine-tasiniyor-10705

Teixeira, F. (2022). Brazil extends coal use to 2040 under new 'just transition' law. Reuters. https:// *www.reuters.com/markets/deals/brazil-extends-coal-use-2040-under-new-just-transition* law-2022-01-06/

TÜİK. (2024). Enerji Kaynaklarına Göre Elektrik Enerjisi Üretimi ve Payları. *https://data.tuik.gov.tr/* Kategori/GetKategori?p=Cevre-ve-Enerji-103

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2023). "Ülkemize, tarihinin en büyük kalkınma hamlesini ve demokrasi atılımlarını yaşattık". *https://tccb.tr/haberler/410/149015/-ulkemize-tarihinin-en-buyuk* kalkinma-hamlesini-ve-demokrasi-atilimlarini-yasattik

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). ON İKİNCİ KALKINMA PLANI (2024-2030). *https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/11/On-Ikinci-Kalkinma* Plani_2024-2028_17112023.pdf

Üstün, A. (2023). Turkey's New Nationally Determined Contribution: Stagnation or Breakthrough?. İdealkent (41). 437-463 DOI: 10.31198/idealkent.1352285

Venture Taranaki. (2019). TARANAKI 2050 ROADMAP. *https://www.taranaki.co.nz/assets/Uploads/* Like-No-Other/Taranaki-2050-Roadmap.pdf

Venture Taranaki. (2021). Tapuae Roa and Taranaki 2050 PROGRESS UPDATE: April 2021. *https:// www.taranaki.co.nz/assets/Uploads/Tapuae-Roa-and-Taranaki-2050-Progress-Update-April-2021- Final.pdf*

Verme, P. & El-Massnaoui, K. (2015). An Evaluation of the 2014 Subsidy Reforms in Morocco and a Simulation of Further Reforms. Dünya Bankası Grubu. *https://documents1.worldbank.org/curated/en/*978761467980552302/pdf/WPS7224.pdf

WRI (Dünya Kaynakları Enstitüsü). (t.y). Egypt: Transitioning Away from Subsidizing Fossil Fuels. *https://www.wri.org/update/egypt-transitioning-away-subsidizing-fossil-fuels*

WRI (Dünya Kaynakları Enstitüsü). (2021). Morocco: Fuel Subsidy Reform Designed to Support a Just Transition to Renewable Energy. *https://www.wri.org/update/morocco-fuel-subsidy-reform* designed-support-just-transition-renewable-energy

WRI (Dünya Kaynakları Enstitüsü). (2021). Germany: The Ruhr Region's Pivot from Coal Mining to a Hub of Green Industry and Expertise. *https://www.wri.org/update/germany-ruhr-regions-pivot-coal* mining-hub-green-industry-and-expertise

WRI (Dünya Kaynakları Enstitüsü). (2021). Spain's National Strategy to Transition Coal-Dependent Communities. ***https://www.wri.org/update/spains-national-strategy-transition-coal-dependent*** communities

IndustriALL, (2018). Spanish coal unions win landmark Just Transition deal. ***https://www.industriall union.org/spanish-coal-unions-win-landmark-just-transition-deal***

Yerli, B. İ. (2019). Hasankeyf sular altında kalmasın! Birgün. ***https://www.birgun.net/haber/hasankeyf-sular-altinda-kalmasin-263722***

Yeşil Ekonomi. (2024). Bakan Şimşek: "21 yılda fosil yakıtlara 900 milyar dolar harcadık". https:// ***yesilekonomi.com/bakan-simsek-21-yilda-fosil-yakitlara-900-milyar-dolar-harcadik/***

Yeşil Giresun. (2024). Giresun'da Çevre Eylemi! Çanakçı'da Halk, 5. HES Projesi'ni Protesto Ediyor. ***https://www.yesilgiresun.com.tr/haber/20935632/giresunda-cevre-eylemi-canakcida-halk-5-hes*** projesini-protesto-ediyor

Yıldız, A. (2024). From Streets to Policies: The Impact of Yellow Vests Movement on French Public Policy. YJEA. ***https://yjea.org/2024/06/03/from-streets-to-policies-the-impact-of-yellow-vests*** movement-on-french-public-policy/

Zaim, Ö. (2024). Eskişehir'de maden projeleri protesto edildi: 'Doğamız ve yaşam alanlarımız tehdit altında'. ***https://artigercek.com/cevre/eskisehirde-maden-projeleri-protesto-edildi-dogamiz-ve-yasam*** alanlarimiz-tehdit-323486h

ZE PAK. (2020). Konin Power Plant. ***https://www.zepak.com.pl/en/power-plants/patnow-konin*** power-plants/konin-power-plant.html

ZE PAK. (2024). Establishment of PGE PAK Energia Jądrowa – construction of a nuclear power plant in Konin/Pątnów in the Greater Poland region. ***https://www.zepak.com.pl/en/about-us/press*** office/news/14646-establishment-of-pge-pak-energia-jadrowa-construction-of-a-nuclear-power-plant in-koninpatnow-in-the-greater-poland-region.html

Zinecker, A., Gass, P., Gerasimchuk, I., Jain, P., Moerenhout, T., Oharenko, Y., Suharsono, A. R. & Beaton, C. (2018). Real People, Real Change Strategies for just energy transitions GSI Report. IISD. ***https://www.iisd.org/system/files/publications/real-people-change-strategies-just-energy*** transitions.pdf

TARIM SORUNU, KÜÇÜLME VE KÜRESEL GÜNEY

Hande Süzer Deniz[1]

ÖZET

Sınırsız ekonomik büyüme zihniyetine karşı çıkan küçülme (degrowth) fikri ve hareketinin yükselişine rağmen özellikle Küresel Güney ile bağlantılı olarak, tarım, toprak ve köylülüğün koşullarına ilişkin perspektifi üzerine çok az çalışma bulunmaktadır. Küçülme için tarımsal mercek sadece arzu edilir olmakla kalmayıp aynı zamanda onun teorik düzeyde ufkunu genişletmesi ve aktivizminin çevre, iklim ve küresel kapitalizmin güncel krizleriyle mücadele etmesi için de gereklidir. Bu çalışma, eleştirel tarım çalışmalarına konu olan "tarım sorunu"ndan (agrarian question) yararlanarak onun ilgili unsurlarını küçülmenin araştırma alanını genişletmek için kullanmayı amaçlamaktadır. Küçülme dahilinde, tarımsal unsurları kavramsallaştırarak, tarımsal küçülmeyi (agrarian degrowth) gerçekleştirmenin olası yollarını araştırmaktadır. Sonuç olarak, toplumsal hareketlerin, çoğulcu evrenselliğin (pluriverse), agroekolojinin ve hurûçun (delinking), küçülmenin tarımsallaşması ve küçülme geçişini yönlendirmesi için büyük bir öneme sahip olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmaya göre, tarımsal küçülme için geçiş döneminde ana aktör toplumsal hareketler olmalıdır. Bu, her düzeydeki uygulamaların çoğulcu evrensellik anlayışı ve tarımsal üretim ile kırsal geçim için agroekolojik uygulamaların benimsenmesi ile desteklenmelidir. Nihai hedef ise Küresel Güney'in küresel kapitalist sistemden ve onun olumsuz sosyal ve çevresel etkilerinden hurûçu, yani kopmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sorunu, Eleştirel Tarım Çalışmaları, Küçülme, Ekolojik Kriz, Küresel Güney

THE AGRARIAN QUESTION, DEGROWTH AND THE GLOBAL SOUTH ABSTRACT

Despite the rise of the degrowth idea and movement, which opposes the limitless economic growth mindset, little work has been done on its perspective on agriculture, land and the conditions of the peasantry, especially in relation to the Global South. Yet, the agrarian lens is not only desirable but also necessary for degrowth to expand its horizon at the theoretical level as well as its activism to tackle contemporary crises of environment, climate, and global capitalism. This thesis aims to draw on the "agrarian question" from critical agrarian studies and bring relevant elements of it to broaden degrowth's research agenda. By conceptualizing agrarian elements within degrowth, possible ways to achieve agrarian degrowth are explored. As a result, social movements, pluriversality, agroecology, and delinking have been identified to be of significant importance in driving agrarianization of degrowth and a degrowth transition. The main argument of the thesis is that social movements will be the main actors of change during a transition period, with agroecological practices adopted for agricultural production and rural livelihoods and supported by pluriverse practices at all levels for the end goal of delinking the Global South from the global capitalist system and its negative social and environmental effects.

Keywords: Agrarian Question, Critical Agrarian Studies, Degrowth, Ecological Crisis, Global South

1 Sabancı Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, *hande.suzer@sabanciuniv.edu*

TÜRKİYE'DE AGROEKOLOJİ: FARKLI TANIMLAR, ALGILAR VE SÖYLEMLERİN BELİRLENMESİ

İpek Ronay

ÖZET

Endüstriyel tarımın hızla artan olumsuz sosyal ve ekolojik etkileri sonucunda, agroekolojiye yönelik bilimsel ve toplumsal ilgi de giderek artmaktadır. Bir bilim dalı, uygulama ve toplumsal hareket olarak tanımlanan agroekoloji, farklı paydaşlarca çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Bu durum, tanımlar arasında rekabete neden olmakta, agroekolojinin Türkiye'deki gıda sektöründe güçlü aktörler tarafından bağlamından koparılarak yeniden tanımlanması ve ana akımlaştırılarak içinin boşaltılması riskini doğurmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de agroekolojiye dair farklı söylem ve tanımları analiz ederek, agroekolojinin sunduğu fırsatlar ve kısıtlar ile bu söylemlerin tarım gıda sistemi dönüşümünde ve yeşil ekonomi bağlamında ne anlama geldiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Karma yöntem yaklaşımıyla yürütülen çalışma, katılımcı gözlem, 59 katılımcıyla yapılan çevrimiçi anket ve derinlemesine mülakatları içermektedir. Anket sonuçlarının Açıklayıcı Faktör Analizi ile incelenmesi sonucunda Türkiye'de agroekolojiye dair üç temel söylem belirlenmiştir: Dönüştürücü, Reformist ve Laissez-Faire Agroekoloji. Dönüştürücü yaklaşım, agroekolojiyi adalet ve toplumsal hareketlere odaklanarak tanımlamakta ve şirketlerin gıda rejimine bir alternatif olarak görmektedir. Buna karşılık, Laissez-Faire yaklaşımı, piyasaları önceliklendiren ve herhangi bir devlet müdahalesi olmaksızın şirket gıda rejimi sınırları içinde bir agroekoloji öngörmektedir. Reformist agroekoloji yaklaşımı ise, endüstriyel tarımı ince müdahalelerle iyileştirmeyi ve sosyal ve ekolojik performansını artırmayı hedefleyen kademeli reformlara dayalı bir orta yol sunmaktadır.

Bu çalışma, tarım gıda sektöründeki güçlü aktörlerin Laissez-Faire ve Reformist söylemler aracılığıyla agroekolojiyi bağlamından kopararak ve farklı amaçlarla yeniden tanımlama tehdidine karşı bir uyarıda bulunurken, sürdürülebilir ve adil tarım sistemleri için agroekolojinin dönüştürücü potansiyelinin önemini vurgulamaktadır.

SUMMARY

Scientific and public attention to agroecology is rising given the accelerating adverse social and ecological impacts of industrial agriculture. Defined as a science, a practice and a social movement, agroecology is interpreted in various ways by different stakeholders. Recently, a growing number of stakeholders started to promote agroecology in Türkiye. However, the different understandings and definitions adopted by these actors lead to confusion and a risk of cooptation by the dominant actors of the corporate food regime. Hence, this study aimed to identify the different perceptions, definitions, and discourses surrounding agroecology in Türkiye to capture its potential and limitations.

The study employed a mixed-method approach, via participant observation, an online survey with 59 participants, and follow-up in-depth interviews. Exploratory Factor Analysis used to analyze the survey revealed three distinct discourses on agroecology in Türkiye: Transformative, Reformist, and Laissez-Faire Approach to Agroecology. Accordingly, Transformative Agroecology is a discourse concerned with alternatives to the corporate food regime with a focus on justice and social movements. In contrast, the Laissez-Faire approach envisions an agroecology within the boundaries of the corporate agri-food regime prioritizing markets without any government intervention. Reformist Agroecology offers a middle way based on gradual reforms for fine-tuning industrial agriculture and improving its social and ecological performance.

This study emphasizes the risk of powerful actors in the food sector redefining agroecology through Laissez-Faire and Reformist discourses to serve different purposes, thereby stripping agroecology of its transformative potential. It underscores the importance of agroecology for sustainable and just food systems.

İKLİM KRİZİ İLE YÜZLEŞİRKEN HAREKETE GEÇMENİN YOLLARI; ONARICI TARIM TARTIŞMALARI

Büşra Eroğlu[1], Engin Eyüp Eyuboğlu[2]

Küresel iklim krizi, 21. yüzyılın en büyük zorluklarından biri olarak, tarım ve toprak sağlığı üzerinde geri döndürülemez etkiler yaratmaktadır. Toprak sağlığının bozulması, karbon depolama kapasitesinin azalması ve biyolojik çeşitliliğin kaybı, gıda güvenliği ve ekosistemlerin sürdürülebilirliği açısından ciddi tehditler oluşturur. Bu bağlamda, onarıcı tarım, yalnızca büyüyen küresel nüfusu beslemekle kalmayıp, aynı zamanda toprak ekosistemlerini yenileme ve gençleştirme potansiyeli sunan bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Çalışma, ulusal ve uluslararası onarıcı tarım uygulamalarını inceleyerek, Türkiye'de uygulanabilir bir onarıcı tarım modeli geliştirilmesini amaçlamaktadır. Toprak sağlığı, karbon tutma, su yönetimi ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi temel parametreler üzerinden yapılan analizler, iklim krizine uyum ve mücadele sürecinde onarıcı tarımın uygulanabilir bir çözüm olup olmadığını tartışmaya açmaktadır. Derinlemesine görüşmeler ve saha çalışmalarıyla desteklenen bu model, Türkiye'nin tarım politikalarına entegre edilerek hem kırsal kalkınma hem de iklim krizine uyum açısından bir yol haritası sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: iklim krizi, doğal afet, karbon depolama, toprak salığı, onarıcı tarım

The global climate crisis stands as one of the greatest challenges of the 21st century, creating irreversible impacts on agriculture and soil health. The degradation of soil health, the reduction of carbon storage capacity, and the loss of biodiversity pose serious threats to food security and the sustainability of ecosystems. In this context, regenerative agriculture emerges as an approach that not only sustains the growing global population but also offers the potential to renew and rejuvenate soil ecosystems. This study aims to develop an applicable regenerative agriculture model for Turkey by examining national and international examples of regenerative agriculture practices. Through the analysis of key parameters such as soil health, carbon sequestration, water management, and economic sustainability, the study explores whether regenerative agriculture is a viable solution in the fight against and adaptation to the climate crisis. Supported by in-depth interviews and fieldwork, this model aims to integrate into Turkey's agricultural policies, providing a roadmap for both rural development and climate crisis adaptation.

Keywords: climate crisis, natural disaster, carbon sequestration, soil health, regenerative agriculture

1. GİRİŞ

Günümüzde iklim değişikliği ve doğal afetler, tarımı ve gıda üretimini ciddi şekilde etkileyen önemli sorunlar haline gelmiştir. Son yıllarda özellikle seller ve orman yangınları gibi afetler, hem can kayıplarına hem de büyük ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Bu afetlerin neredeyse tamamı, iklim değişikliğinin etkileri ile doğrudan bağlantılıdır. Şehirlerin büyümesi ve kırsal alanların dönüşümü ile toprak kullanımında oluşan önemli değişiklikler, bu afetlerin artmasına neden olmaktadır. Gün geçtikçe artan dünya nüfusu ve bu nüfusun gıda talebi ile verimli toprak alanlarının azalmasına neden olan kentleşme ve kentleşmeye bağlı bütün değişimler ile çatışmaktadır.

Bu bağlamda, toprakların daha fazla karbon depolamasına ve iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmesine yardımcı olabilecek Onarıcı Tarımın, doğal afetlerle ilişkilendirilmesi ve bu afetlerin etkilerini azaltma potansiyeli önemli bir rol oynamaktadır. Onarıcı tarım, toprak sağlığını korumak, biyoçeşitliliği artırmak ve toprak erozyonunu önlemek amacıyla sürdürülebilir yerele özgü tarım uygulama çalışmaları ile birlikte doğal afetlerin yol açtığı yıkımları en aza indirgeme ve toprakların dayanıklılığını artırma açısından önemli bir araç olmaktadır. Bu aracı

1 İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bölge Planlama Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul, *eroglub20@itu.edu.tr*

2 İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, *eyuboglu@itu.edu.tr*

doğru bir şekilde kullanabilmek için planlanan kentlerde onarıcı tarım ilkeleri; toprak kullanımı ve arazi planlaması kararlarına dahil edilerek sürdürülebilir gıda sistemlerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Böylece kentsel tarım uygulamaları ile şehirlerin yerel gıda üretimini artırmasına ve gıda güvencesinin sağlamasına yardımcı olacaktır.

Bu makale, onarıcı tarımın iklim değişikliği ve doğal afetlerle olan ilişkisini incelemekte ve toprak kullanımının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesinin hem toprak sağlığı hem de iklim değişikliği ile mücadele açısından kritik bir öneme sahip olduğunu, literatür taraması yaparak Dünya ve Türkiye'deki örnekler ile birlikte incelemektedir. Uygulanan onarıcı tarım yöntemlerinin, şehir ve bölge planlama disiplini üzerinden doğal afetlerin etkilerini azaltmada nasıl yardımcı olabileceği konusunun çalışıldığı yüksek lisans tezine altlık oluşturulması hedeflenmektedir.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TOPRAK KULLANIMI

Doyurulması gereken dünya nüfusu hızla artarken, öte yandan bu talebi karşılayacak verimli toprak alanı endüstrileşme, kentleşme, sanayi kuruluşları ve yeni yolların açılması gibi sebeplerle azalmaktadır. Bu durum ormanlar ve mera alanları üzerindeki baskıyı arttırmakta, toprak kullanımındaki bu desen değişikliği aynı zamanda karbon yutağı olan alanların hızla azalmasına neden olmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (UNCCD) toprak kullanımı desenlerinde geçtiğimiz yüzyılda ortaya çıkan değişimi şu şekilde belirtmektedir:

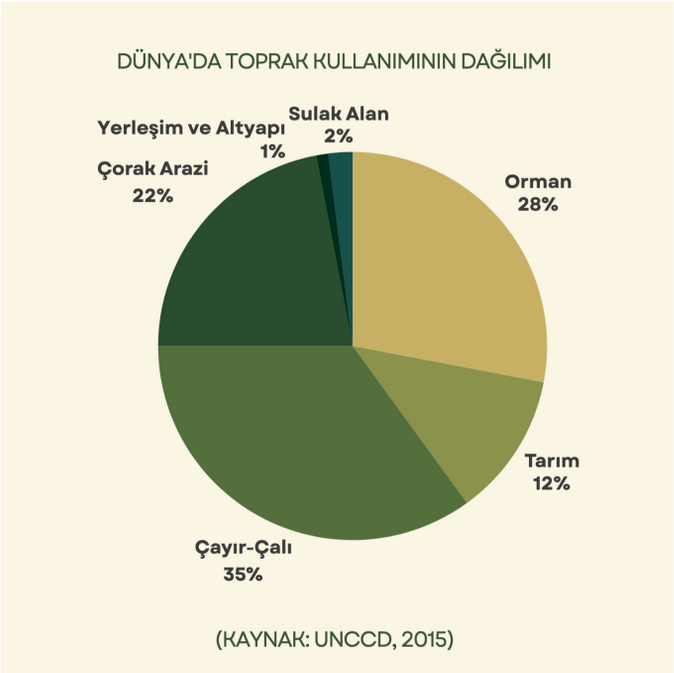

Resim 1: Dünya'da toprak kullanımının dağılımı (Kaynak: UNCCD, 2015)

- Dünyada buzla kaplı olmayan toplam toprak alanı 13 milyar hektar olarak tahmin edilmektedir. Günümüzde bunun %46'sı tarım ve orman alanlarından oluşmaktadır ve yaklaşık %7'si kentsel ve yarı-kentsel alanlar oluşturularak veya insanların altyapı faaliyetleri ile değiştirilmiştir.

- Son iki yüzyıl içinde, insanlar dünya otlaklarının %70'ini, savanaların %50'sini, ılıman yaprak döken ormanların %45'ini ve tropik ormanların %27'sini başta tarım ve otlatma olmak üzere çeşitli amaçlarla dönüştürmüştür.

Toprak tahribatı iklim değişikliğinin hem sebebi hem de sonucudur. Bir yandan yoğun üretim salımları artırırken öte yanda toprağın ve bitki örtüsünün tahribi karbon yutaklarını önemli düzeyde azaltmaktadır. Bunun sonucunda atmosfere salınan karbonun artışı toprak tahribatı, biyoçeşitlilik kaybı ve iklim değişikliği döngüsünü harekete geçirmektedir.

Toprak karbon için önemli ve güvenli bir yutaktır. Toprağın içerdiği karbon miktarı 2,5 trilyon ton olup, bu miktar

atmosferin (0,8 trilyon ton) ve tüm bitkilerin (0,56 trilyon ton) içerdiği karbondan fazladır. Ne var ki toprağın tuttuğu karbonun %25-75'i yoğun tarım yapılması ve kötü yönetim sonucu kaybedilmiştir.

Toprak Bozulumunun Temel Nedenleri

- Ormansızlaşma,
- Tarımsal alanların genişlemesi,
- Meraların aşırı otlatılması ve Sanayileşmedir.
- Bu temel faktörlerin üzerine eklenen önemli bir faktör de iklim değişikliğidir.

Toprak bozulumuna neden olan faktörler (%)

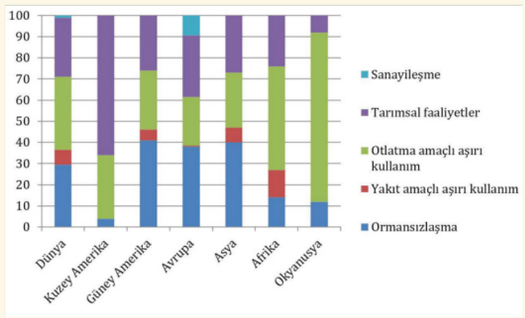

(Kaynak: World Resource Institute, 1990)

Resim 2: Toprak bozulumuna neden olan faktörler (Kaynak: World Resource Institute, 1990)

2.1. DOĞRU TOPRAK KULLANIMI İLE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ONARICI TARIM

Mevcut tarım sisteminin dünya genelinde gıda güvencesini sağlama, iklim değişikliği ile mücadele, toprak koruma ve küçük çiftçilerin yaşam standartlarını sürdürülebilir bir şekilde yükseltme konularında yetersiz kaldığı bir gerçektir. Bu konularla ilgili endüstriyel tarım ve genetik olarak değiştirilmiş organizmalar (GDO) gibi tek bir hedefe odaklanma eğilimi, daha büyük bir sorunun parçası olan iklim değişikliği ile mücadele ve uyumu zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, öncelikle tarım pratiğini, ekonomik, toplumsal ve ekolojik bağlamına uygun bir şekilde yeniden tanımlamanın önemli olduğu kabul edilmelidir.

Endüstriyel tarım üretiminin ve dağıtımının giderek tekelleşmesi; gıda çeşitliliğinin azalmasına, üretici ile tüketici arasındaki fiyat makasının açılmasına ve ürün yetiştirilirken kimyasal maddelerin kullanımının artmasına yol açmaktadır. Bu olumsuz döngünün kırılabilmesi için kırsal yaşam ve tarım politikalarında köklü bir revizyonun gerekliliği tartışılması gereken konuların başında gelmelidir.

Bu bağlamda, "geleneksel olanı yeni bir perspektifle ele almak" yaklaşımı, yani onarıcı tarım, toplumun ve doğal kaynakların gereksinimlerini daha iyi karşılayabilecek sürdürülebilir tarım uygulamalarını incelemeyi gerektirir. Topluluk destekli tarım ve gıda toplulukları gibi tüketim odaklı inisiyatiflerin yanı sıra, geleneksel yöntemleri modern bilgi ve anlayışla birleştirerek toprak sağlığını ve karbon depolama kapasitesini artırma potansiyelini ele alan onarıcı tarımı hem toprak sağlığını korumak hem de iklim değişikliği ile mücadeleye katkıda bulunmak için önemli bir araç olabilir.

2.2. ONARICI TARIM TARİHSEL SÜRECİ VE TANIMI

Onarıcı tarımın tarihsel gelişimi incelenirken ilk dikkat çekilmesi gereken yer 1868'de St. Petersburg Bildirisi'nde

Dünya Savaşları sonrası kimyasallarla toprağın zarar görmesi sorunudur. Uzun bir süre boyunca, artan insan nüfusu ve gıda talebi nedeniyle topraklardan daha yüksek verim elde etme amacıyla kimyasal gübreler ve pestisitler gibi kimyasal maddeler kullanımı artmıştır. Bu dönemde, 1962'de yayınlanan "Sessiz Bahar" adlı kitap, kimyasalların kuşlar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekerek çevresel duyarlılığın öncüsü olmuştur. Ancak, Stockholm Konferansı gibi büyük çaplı çevresel etkinlikler ancak on yıl sonra gerçekleşmiştir.

Onarıcı tarımın tarihsel gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası, 1985'te Birleşmiş Milletler tarafından pestisit kullanımına yönelik getirilen ilk ciddi kısıtlamalardır. Ancak bu tarihe kadar, onarıcı tarım kavramı hala tam olarak tanımlanmamıştır. Toprak verimliliğini artırmak amacıyla kimyasal maddelerin kullanımı, toprak tarımında yaygın bir uygulama olarak kabul edilmeye devam etmektedir.

1992 Rio Zirvesi, geri dönülemez çevresel zararların meydana geldiğini ve acil önlemler alınması gerektiğini vurgulamıştır. 2002'deki Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde ise toprakta kimyasal kullanımının insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkilerini 2020'ye kadar en aza indirme hedefinde bulunulmuştur.

Aslında onarıcı tarım uygulamaları, tarihsel olarak 10,000 yıl öncesine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir; özellikle toprağın sürekli işlenmemesi, nadasa bırakılması da bu durumun önemli bir kanıtıdır. Ancak, günümüzdeki iklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkan gıda krizi süreci, toprağın sürülmeden bir yıl bekletilmesini uygulanması zor bir kavram haline getirmiştir.

IPCC'nin yapmış olduğu tarımsal üretim model çalışmaları iklim değişikliğinin giderek artan düzeyde verim kayıplarına neden olacağını göstermektedir. Tarım, ormancılık ve diğer toprak kullanımı biçimleri küresel sera gazı salımının dörtte birinden sorumludur.

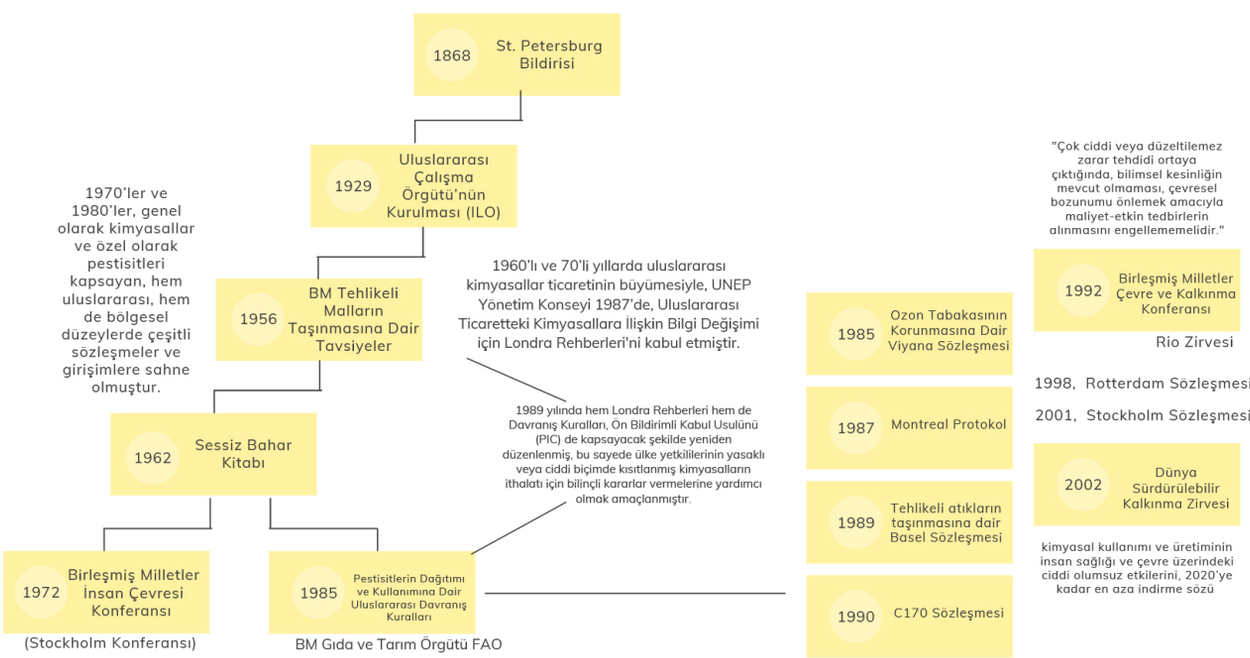

Resim 3: Onarıcı tarım kavram şeması

3. ONARICI TARIM UYGULAMALARI

Onarıcı tarımın temel amacı, toprak sağlığını korumak, biyoçeşitliliği artırmak, su kaynaklarını korumak, kimyasal girdileri azaltmak ve tarımı daha sürdürülebilir hale getirerek Kazan - Kazan yaklaşımını benimsemektir. Bu yaklaşım, geleneksel endüstriyel tarımın bazı olumsuz etkilerini azaltmayı hedefler ve doğal ekosistemlerle daha uyumlu bir şekilde tarım yapmayı teşvik ederek doğa ve toprak üzerinde daha saygılı ve sürdürülebilir bir tarım pratiği geliştirmeyi amaçlar.

3.1. DÜNYA'DA ONARICI TARIM ÖNCÜLERİ

Onarıcı tarım, geleneksel tarım yöntemlerine alternatif olarak doğa dostu ve yerele özgü sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik eden bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yaklaşımın kökenleri ilk olarak "onarıcı tarım" kavramı şeklinde ortaya çıkmasa da Dünya genelinde onarıcı tarımı teşvik eden ve bu alanda öncü olarak kabul edilen birçok birey, grup ve kuruluş bulunmaktadır;

- Allan Savory: Holistik Yönetim yaklaşımının geliştiricisi olarak tanınır ve onarıcı tarımın önemli bir savunucusudur. Otlatma yönetimi ve toprak sağlığı üzerine yaptığı çalışmalar Savory Enstitüsünün kurucusudur.
- Masanobu Fukuoka: Japon çiftçi ve doğa filozofu olan Masanobu Fukuoka, doğayla uyumlu tarımın öncülerinden biri olmuştur. "Do-Nothing Tarım" veya "Doğayla Uyumlu Tarım" olarak bilinen yaklaşımı ile organik tarımın temellerini atmıştır.
- Wendell Berry: Amerikalı yazar ve çiftçi olan Wendell Berry, onarıcı tarımı teşvik etmek için sürdürülebilir tarım ve toprak koruma konularında önemli çalışmalar yürütmektedir.
- Joel Salatin: Polyface Çiftliği'nin sahibi ve çiftçisi olan Salatin, onarıcı tarım yöntemi olan "hayvanları doğal davranışlarına göre otlatma" konularında çalışmalar yürütmektedir.
- Gabe Brown: Amerikalı çiftçi ve yazar Gabe Brown, toprak sağlığını iyileştirmek ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik etmek için çalışmalar yapmıştır.
- Rodale Enstitüsü: Toprak sağlığı ve sürdürülebilir tarım konularında önemli çalışmalar yapan enstitü, sürdürülebilir tarım ve organik tarımın teşvik edilmesi için araştırma yapmak ve eğitim vermek amacıyla kurulmuştur.
- Savory Institute: Onarıcı tarımı teşvik etmek amacıyla çalışan bir kuruluştur.
- Permakültür Hareketi: Bill Mollison ve David Holmgren gibi kişiler tarafından öncülük edilen hareket, sürdürülebilir tasarım ve ekosistem bakımından temel prensipleri yaymak için kurulmuştur.
- Regenerative Agriculture Foundation: Onarıcı tarım uygulamalarını teşvik etmek ve bu alandaki araştırmaları desteklemek için kurulmuştur.

Bu kişiler ve kuruluşlar, onarıcı tarım, sürdürülebilir tarım ve toprak sağlığı konularında öncü roller üstlenmişler ve bu alanlarda bilinçli bir yaklaşımın teşvik edilmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır.

3.1.1. SAVORY ENSTİTÜSÜ

1960'larda Allan Savory, dünyanın otlak ekosistemlerinin bozulmasına ve çölleşesine sebep olan şeyleri anlamak için bir atılım yapmış ve kaynak yönetimi danışmanı olarak 80'lerin başında Bütünsel Yönetim'i geliştirmek için dört kıtada çok sayıda yöneticiyle çalışmaya başlamıştır. 1984'te Allan Savory, çalışmalarını daha da geliştirmek için ABD'de kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Bütünsel Yönetim Merkezi'ni kurmuş ve yıllar içinde birkaç isimle tanınan Allan, 2009 yılında Savory Enstitüsü olarak ayrılmıştır.

Bütünsel yönetim, kökleri ekosistem süreçlerinin temellerine dayanan ve planlı otlatma, arazi planlaması, finansal planlama ve ekolojik izlemeyi içeren bir dizi planlama prosedürü ile karar verme için bir çerçeve oluşmasını sağlar.

Bütüncül Yönetim, Zimbabwe'li doğa bilimcisi ve yabanıl yaşam uzmanı Allan Savory'nin, ülkesi ve Afrika'nın geri kalanı başta olmak üzere Dünya'nın en önemli sorunu olarak gördüğü çölleşmeyle mücadele için uzun yıllar süren çalışmalarının sonunda ortaya çıktı. Allan Savory'nin Afrika ve Kuzey Amerika başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde yaptığı çalışmalar sonucunda oluşturduğu otlatma, "hayvan ve sürü etkisi", toparlanma (recovery) dönemselliği, nekahat süreçleri gibi konulardaki teknikler, 1980'lerden itibaren toplumsal, ekonomik, kültürel ve bireysel boyutlarını da hesaba katan "karar alma çerçevesi", "finansal planlama", "arazi planlaması" gibi çok önemli modüllerle harmanlanarak son halini aldı. Ortaya çıkan, sadece hayvancılık için değil her türlü arazi-temelli çalışma, işletme ve proje için kullanılabilen son derece sade ama bir o kadar da güçlü bir karar alma, planlama ve uygulama "algoritması"yla beraber, her türlü ölçek, iklim ve toprak yapısında hem ekonomik, hem ekolojik hem de toplumsal açıdan onarıcı tarımı mümkün kılan güçlü bir alet çantasıydı. (Anadolu Meraları, 2020).

Anadolu Meraları; Savory Enstitüsü'nün Ecological Outcome Verification (EOV) sisteminin şu an geçerli en başarılı sistem olduğunu söylüyor. Üretim yapılan arazinin kısa ve uzun vadeli temel göstergelerine belirleniyor ve senelik olarak ölçümler yapılıyor. EOV, ekosistem süreçlerinin etkililiğinin ve sağlığının temel göstergeleri olan toprak sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem işlevi (su döngüsü, mineral döngüsü, enerji akışı ve topluluk dinamikleri) gibi kriterleri değerlendiriyor.

3.1.2. RODALE ENSTİTÜSÜ

Rodale Enstitüsü'nün kuruluşu, 1940 yılında JI Rodale ve eşi Anna'nın organik tarımla ilgili çalışmalar yapmak için 63 dönümlük çiftliği satın almalarıyla başlamıştır. Çok geçmeden burada yapılan deneyleri dünyayla paylaşma zorunluluğu hisseden Rodale, organik tarım konusunda da yayın çıkartmaya başlamıştır. 1947'de Toprak ve Sağlık Vakfı olarak kurulan enstitü, besin açısından zengin, kirletici içermeyen toprak oluşturma çabası ile yola çıkmış ve insanlar tarafından kabul görüp dinlenmeye başlamıştır. 1970'lerde enstitünün mevcut sitesi (ha) alınmış ve 1981 yılında Farming Systems Trial (tarım sistemleri denemesi) başlatılmıştır. Bu proje ile, konvansiyonel tarımdan organik tarıma geçiş dinamiklerini inceleyen enstitü, aynı dönemde hem konvansiyonel hem de organik üretim yapmış, 1986-2014 yıllarını kapsayan bir istatistik yayımlayarak, organik üretimdeki verimin konvansiyonel üretimi yakaladığını, hatta kurak dönemlerde organik üretimdeki verimliliğin daha yüksek olduğunu açıklamıştır (Buğday Derneği Basın Bülteni, 2018). 40 yılı aşkın süredir burada denemeler yapan Rodale Enstitüsü araştırmalarını yapmaya devam ederken çiftçilere ve tüketicilere eğitimler vermektedir. Ayrıca atölyeler düzenlemekte ve danışmanlık hizmeti verilmektedir. Eğitimler ücretli veya burslu olabildiği gibi stajyer olarak da enstitüye katılmak mümkün.

3.2.TÜRKİYE'DE ONARICI TARIM ÖNCÜLERİ

Türkiye'de, onarıcı tarım ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının gelişmesi ve yaygınlaşması büyük bir önem arz etmektedir. Tarım sektörü, Türkiye ekonomisinin belirleyici bir parçası olmalıdır ve bu sektörün sürdürülebilirliği, toprak sağlığının korunması ve gıda güvencesinin sağlanması açısından büyük bir öneme sahiptir. Resmi kuruluşlar, özellikle Tarım ve Orman Bakanlığı, bu alandaki çalışmaları yürütmek ve onarıcı tarımı teşvik etmek amacıyla çeşitli adımlar atmaktadır.

Yapılan bu teşvikler ve çalışmalar henüz yeterli olmayıp, gelecekte, Türkiye'de onarıcı ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının daha geniş bir şekilde kabul görmesi ve uygulanması beklenmektedir. İklim değişikliği ile mücadele, erozyon kontrolü ve toprak karbonunu artırma gibi hedefler, onarıcı tarımın Türkiye'deki gelişiminde önemli sonuçlar doğurabilir.

Özellikle Savory Enstitüsü'nün Türkiye gözesi olan Anadolu Meraları gibi yerel platformlar ve STK'lar, bu alandaki çabaları desteklemekte ve yerel düzeyde bilinç oluşturmaktadır.

3.2.1. ANADOLU MERALARI[3]

Anadolu Meraları; Savory Enstitüsü'nün, Türkiye ve uzun vadede Balkanlar ve Ortadoğu'da sürdürülebilir toprak yönetimi ve ekosistem onarımını teşvik etmek, eğitim vermek ve danışmanlık sağlamak amacıyla görev yapan gözesidir. İki ana hedefi etrafında şekillenen idealleri şu şekildedir;

- İnsanların Kırsalda Sağlıklı, Adil ve Refah İçinde Bir Hayat Kurmalarını Kolaylaştırmak
- Ekosistemleri Onarmak
- Türkiye'de sürdürülebilir otlatma ve meraların korunması konularında çalışmalarını sürdürürken, yürüttükleri diğer çalışmalar aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir;
- Otlatma Yönetimi: Anadolu Meraları, geleneksel otlatma yöntemlerini koruma ve sürdürülebilir otlatma yönetimini teşvik etme amacı taşır. Doğal otlatma süreçlerinin korunması ve meraların sağlıklı bir şekilde kullanılması için çalışmalar yapılır.
- Biyoçeşitliliği Koruma: Platform, meralarda bulunan biyoçeşitliliği koruma ve artırma hedefini taşır. Meraların biyoçeşitliliğin korunmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunur.
- Toprak ve Su Koruma: Toprak erozyonu ve su kaynakları üzerinde olumlu etkiler yaratmayı amaçlar. Meraların doğru yönetimi ile erozyonun önlenmesine katkıda bulunur.
- Eğitim ve Bilinçlendirme: Çiftçilere, köylülere ve ilgili paydaşlara sürdürülebilir otlatma yönetimi ve meraların korunması konularında eğitimler düzenler. Bilinçlendirme çalışmalarıyla bu alanlardaki farkındalığı artırır.
- İşbirlikleri: Sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler ve diğer paydaşlarla işbirliği yaparak meraların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için ortak projeler geliştirir.

Anadolu Meraları'nın çalışmaları, onarıcı tarım ve sürdürülebilir toprak yönetimi ilkelerini meraların korunması ve sürdürülebilir kullanımı bağlamında uygulamaya koymaktadır. Meraların ekolojik ve ekonomik değerini vurgulayarak bu alanların uzun vadeli sağlığını koruma amacını taşımaktadır. Bu süreçlerde yapılan analiz çalışmaları ile onarıcı tarımı bilimsel bir çalışma altlığına oturtmayı hedeflemektedirler.

Örnek 1 - Şanlıurfa'nın merkez ilçesi Karaköprü, 15 Mart 2023'de gerçekleşen sel felaketinden etkilenen yerleşim yerlerinden biriydi. Sele sebep olan yağış saatler boyu sürdü.

Anadolu Meraları'nın verdiği Onarıcı Tarım ve Bütüncül Yönetim eğitimlerine katılan Muhammed Badıllı'nın o dönem yaşadıkları, afetlere karşı hazırlanmanın mümkün olduğunu, bütüncül yönetimin toprağın direncini artırmaktaki rolünü göstermektedir.

Örnek 2 - Lay's Yenileyici Tarım projesiyle Konya'da PepsiCo ürünlerinin temelini oluşturan patates, pancar, ayçiçeği ve mısır gibi ürün grupları, yeşil gübreleme, kompost özütü gibi uygulamalar başta olmak üzere yenileyici tarım uygulamaları kullanılarak yetiştirilmeye başlandı.

Örnek 3 - Depremden zarar görmüş üreticileri desteklemek ve onarıcı tarım yoluyla dirençli bir gıda sistemi oluşturmak için Hatay, Samandağ'da başlatılan Lay's Yenileyici Tarım Projesidir.

---

3 Örnek çalışmaların sonuçlarının incelenmesi sempozyum tarihine kadar tamamlanarak sunuma eklenecektir. Çalışma şifahen tamamlanmış olup sonuç kısmı bu verilere dayanarak yazılmıştır.

4. TÜRKİYE'DE ONARICI TARIM NEDEN GEREKLİDİR?[4]

Bu bölümde örnek alan olarak İstanbul seçilmiş olup, İstanbul'da bozulan tarım ve orman alanları hakkında veriler talep edilmiştir. Gelen veriler ışığında Türkiye'de onarıcı tarımın gerekliliği kayıplar üzerinden hesaplanacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Onarıcı tarımın iklim değişikliği, doğal afetler ve toprak kullanımı ile olan ilişkileri incelenmiş olup, bu afetler, kentsel alanların büyümesi, kırsal alanların dönüşümü ve toprak kullanımındaki değişikliklerle birlikte giderek artmaktadır.

Onarıcı tarım, bu sorunlarla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma ile onarıcı tarımın şehir ve bölge planlama disiplini üzerinden doğal afetlerin etkilerini azaltmada nasıl yardımcı olabileceği konusuna giriş yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda onarıcı tarım yöntemlerinin, doğal afetlerin yol açtığı yıkımları en aza indirme ve toprakların dayanıklılığını artırma potansiyeline sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkiye'deki onarıcı tarım uygulamalarının henüz Dünya ortalaması ile yarışamadığı için, kentlerde ve kırsal alanlarda bölgelerin özelliklerine göre açılacak enstitülerle birlikte teorik ve pratikte hız kazanılması adına çaba harcanmalıdır. Teşviklerin bu yönde artırılmasına önem verilmelidir. Tüm bunların yapılabilmesi ve onarıcı tarımın afetlerle mücadele yöntemi olarak kullanılabilmesi için şehir ve bölge planlama disiplini ile iş birliği içerisinde olması gerekmektedir.

NOTLAR:

Bu çalışmaya yorumları ile büyük katkısı olan Ece Yakupoğlu ve Elif Ayhan'a teşekkürlerimi borç bilirim.

REFERANSLAR:

GEF, (2014) Gülümseyen Bir Bugün İçin Yeşil Politika, Yeşil Düşünce, İstanbul

İPM, (2015). Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri, İstanbul, Bion Matbaacılık, İstanbul İPM, (2017). İklim İçin Yeşil Ekonomi Politikaları, İstanbul

Greenpeace, (2019). Türkiye'nin Gıda Ve Tarım Sistemi İstanbul'un Gıda Tedarik Zinciri Eğilimler, Sorunlar Ve Alternatifler, İstanbul

WWF, (2016). Signals of the Global Energy Transition, China

Balaban, O. (2010) "İklim Değişikliği İle Mücadelede Kamu Sektörünün Rolü: Türkiye Üzerine Bir İnceleme". Amme İdaresi Dergisi, Ankara, 43:3, 83:108.

IPCC. (2014). Summary for Policymakers, Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, United Kingdom and New York, USA.

Balaban, O. (2012). Climate Change and Cities: A Review on the Impacts and Policy Responses. METU Journal of the Faculty of Architecture, 29:1, 21-44.

Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi., (2019) TÜRKİYE'NİN GIDA VE TARIM SİSTEMİ İSTANBUL'UN GIDA TEDARİK ZİNCİRİ EĞİLİMLER, SORUNLAR VE ALTERNATİFLER (GREENPEACE), İstanbul *(http://www.greenpeace.org.tr*, 5.11.2023).

4 Örnek üzerinden sonuçlar incelenip, sempozyum tarihine kadar tamamlanarak sunuma eklenecektir. Çalışma şifahen tamamlanmış olup sonuç kısmı bu verilere dayanarak yazılmıştır.

UNCCD., (2019) Land Matters for Climate: Reducing the Gap and Approaching the Target, Japan, (*http://www.unccd.int*, 08.10.2023).

Dudu, D., (2017) Hem doğa hem de insan için bir kazan-kazan durumu yaratabiliriz., Anadolu Meraları, (*http://www.sivilsayfalar.org*, 08.10.2023).

Dudu, D., (2015) Onarıcı Tarım : Topral Kurtuluşumuz Olabilir mi?, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul (*http://www.tr.boell.org*, 08.10.2023).

Anadolu Meraları, Lay's Yenileyici Tarım projesinde ilk hasat Konya'da gerçekleştirildi., Çanakkale (*http://www.anadolumera.com*, 08.10.2023).

Anadolu Meraları, Hikayenin Başı, (*https://www.youtube.com/watch?v=g0DgxnyobrUm*, 08.10.2023).

Permakültür Araştırma Enstitüsü Türkiye, "Sessiz Bahar" Bir Çevre Hareketi Başlattı., İstanbul (*https://permacultureturkey.org*, 08.10.2023).

Rodale Instıtute, Education, USA, (*https://rodaleinstitute.org*, 08.10.2023).

Savory Instıtute, Learn, USA, (*https://savory.global/*, 08.10.2023).

YEŞİL EKONOMİ VE KADIN KOOPERATİFLERİ: SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİNDE BİR MODEL

Gizem Bülbüller[1]

Sosyal Dayanışma Ekonomisi, ekonominin sosyal yönüyle toplumsal yaşamın dayanışma formlarını bir araya getiren alternatif bir ekonomi hareketidir. Sosyal Dayanışma Ekonomisinin bir bileşeni olan Kooperatifler ise tarihsel kökenleri olan bir sosyal dayanışma ekonomi organizasyonudur. Kooperatifler, insanların yoksulluğun yıkıcı etkilerini önlemek, geçimlerini idame ettirmek, gıdaya, ürünlere, hizmetlere erişimlerini sağlamak amacıyla öz örgütlenmeleri yoluyla ortaya çıkmıştır. Kooperatifler ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış ve dünyanın çeşitli yerlerine yayılmıştır. Kooperatifler devletler tarafından ve uluslararası kuruluşlar, organizasyonlar tarafından özellikle üçüncü dünya ülkelerinde bir sosyal politika aracı olarak kullanılmaktadır. Kadın Kooperatifleri ise dünyada hem kadınların tabandan örgütlenmesiyle hem de sosyal politika aracılığıyla devlet kurumları ve uluslararası organizasyonlar tarafından sürdürülen uygulamalarla varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de Kadın Kooperatifleri ise 2000'li yıllarından başından beri faaliyet göstermektedir.

Çalışmada Türkiye'de Kadın Kooperatiflerini Sosyal Dayanışma Ekonomisi bağlamında incelemek amaçlanmıştır. Çalışma sorusunu kadın kooperatiflerinin kadınların sosyal olarak gelişimlerini ne yönde etkiledikleri, ekonomik olarak kadınlara katkıları, kadınların bu organizasyonlara katılımı yoluyla toplumsal statülerinde olan değişimi incelemek oluşturmaktadır. Ayrıca sosyal dayanışma ekonomisi ilkelerinin kooperatifler yoluyla uygulanabilirliğini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin İzmir ilinde faaliyet gösteren beş kadın kooperatifiyle örnek olay çalışması yöntemiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde kadınlara kooperatife ne motivasyonla katıldıkları, bu süreçteki deneyimleri, sınırlılıklar, kooperatif deneyimlerinin hayatlarına olan etkisine dair sorular sorulmuştur.

Araştırma sonuçları Türkiye'de kadın kooperatiflerinin hızla gelişmekte olan bir alan olarak destek mekanizmalarına ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Kadın kooperatiflerine yönelik destek mekanizmaları hukuki düzenlemeler, vergi indirimleri, katma değeri yüksek olan ürün ve hizmet alanlarında nitelikli iş gücü yetiştirmeye yönelik eğitim ve mentorluk destekleri, pazar paylarını iyileştirmelerine yönelik yapılacak sosyal satın alım süreçleri olarak sıralanabilir. Kadın kooperatiflerinin kamusal hizmet alanları olan bakım hizmeti, kreş hizmeti gibi alanlarda faaliyetlerinin genişletilmesi hem kadınlara yönelik istihdam alanını genişletecek hem de kamusal hizmet alanlarının kaliteli ve uygun fiyatlarla karşılanmasını sağlayarak kadınlara ve toplumsal gelişime çift yönlü etki yaratabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dayanışma Ekonomisi, Sosyal Ekonomi, Dayanışma Ekonomisi, Kooperatifler, Kadın Kooperatifleri, Kadın Güçlenmesi

ABSTRACT

Green Economy and Women Cooperatives: A Model in Social Solidarity Economy

The Social Solidarity Economy is an alternative economy movement that brings together the forms of solidarity of social life with the social aspect of the economy. Cooperatives, which are a component of the Social Solidarity Economy, are a social solidarity economy organization with historical origins. Cooperatives have emerged through the self-organization of people in order to prevent the devastating effects of poverty, to maintain their livelihoods, to provide access to food, products and services. Cooperatives first appeared in England and have spread to various parts of the world. Cooperatives are used by states and international organizations, organizations as an instrument of social policy, especially in the third world countries. Women's Cooperatives continue to exist in the world both through grassroots organization of women and through practices maintained by state institutions and

1 Kurye Hakları Derneği, *gizembulbuller@icloud.com*

international organizations through social policy. Women's Cooperatives in Turkey have been operating since the beginning of the 2000s.

In this study, it is aimed to examine Women's Cooperatives in Turkey in the context of Social Solidarity Economy. The study question is to examine the ways in which women cooperatives affect women's social development, their economic contributions to women, and the change in their social status through women's participation in these organizations. In addition, it is aimed to determine the applicability of the principles of the social solidarity economy through cooperatives. For this purpose, semi

structured interviews were conducted with five Women's Cooperatives operating in Izmir province of Turkey using the case study method. During the interviews, women were asked questions about the motivation for joining the Cooperative, their experiences in this process, limitations, and the impact of their cooperative experiences on their lives.

The results of the research have shown that women's cooperatives in Turkey need support mechanisms as a rapidly developing field. Regarding women's cooperatives, support mechanism may list legal regulations, tax incentives, products and services with high added value in the areas of training and mentoring support to train a qualified work force, social purchasing processes to be made for their share marketing improvements. Expanding the activities of women's cooperatives in public service areas such as care services and nursery services will both expand the field of employment for women and ensure that public service areas are covered with high quality and affordable prices, which can have a two-way impact on women and social development.

Keywords: Social Solidarity Economy, Social Economy, Solidarity Economy, Cooperatives, Women's Cooperatives, Female Empowerment

GİRİŞ

Sosyal dayanışma ekonomisinin temel organizasyonlarından biri olan Kooperatifler, sosyal sorunlara çözüm arayışlarından doğmuştur. Sosyal sorunların gittikçe yükseldiği günümüz dünyasında ise tekrar gündeme gelmektedir. İlk kooperatif girişimi olarak değerlendirilen Rochadele Society of Equtiable Pioneers, 19. yüzyılda Rochadele'de 28 dokumacı ve diğer sanatçıların yoksullara piyasadan daha ucuz gıda temin etme amacıyla uygun fiyatlı yiyecek satan bir girişim açmalarıyla kurulmuştur. Bu örgütlenmenin ortaya çıkış koşullarını 19. Yüzyıl Sanayi Devrimi koşullarının büyük insan gruplarının sosyal durumlarını kötüleştirmesi hazırlamıştır. Hayatta kalmak için gerekli olan gıdaya, ürünlere, hizmetlere erişimi olmayan ya da sınırlı olan insan grupları çözüm arayışlarıyla yerelden örgütlenmeler olarak kooperatifleri ortaya çıkarmıştır. İlk kooperatiflerin ortaya çıktığı Sanayi Devrimi koşullarını sanayileşme süreçleri birbirinden farklı olan ülkelerin aralarındaki çekişmeler sonucu oluşarak dünyaya yıkıcı etkiler bırakan 2. Dünya Savaşı takip etmiştir. 2. Dünya savaşı sonrası dünyası ise insanların sosyal haklarının gözetildiği altın refah yılları olarak adlandırılan sosyal refah devleti yılları olmuştur. Sosyal refah devleti yılları, sosyal politika olarak adlandırılan uygulamalarla sosyal hakların iyileştirilmesine yönelik devlet düzenlemelerinin yapıldığı yıllardır. Devlet bu dönemde ücretlerin arttırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, gelir adaletinin sağlanmaya çalışılması, işçi haklarının korunması gibi sosyal hakları geliştiren çeşitli müdahalelerle insan gruplarının hayatının iyileştirilmesine yönelik düzenlemelerde bulunmuştur. Ancak 1945'le başlayan bu süreç 1970'lerde dünya petrol krizinin ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. 1970 sonrasında neoliberalizm olarak adlandırılan yeni sosyo-ekonomik düzende sosyal hakların devlet tarafından korunması terk edilmiş yerini tüm sosyal ekonomik düzeni serbest piyasanın düzenlemesine bırakan bir düzen almıştır. O günden bugüne giderek daha fazla insan grubunun sosyal hakları gerilemektedir. Sosyal refah devletinin çözüldüğü neoliberal dönemde, devlet iş piyasasını düzenleme rolünü terk etmiştir. Devletin iyileştirici politikalarla iş piyasasını düzenlemediği bu dönemde giderek daha fazla insan grubu iş piyasasına ve hayatlarını idame ettirecek gelire ulaşamamaktadır.

Dünyada ekonomik bağlamda yaşanan gelişmeler bu arka planda, Sosyal Dayanışma Ekonomisi kavramını ön plana çıkarmıştır. Kavram, ekonominin dünyada mevcut bulunan ekonomik sistem dışında alternatif örgütlenmesine dayanır. Sosyal dayanışma ekonomisinin ortaya çıkışında mevcut ekonomik sistemin insan ihtiyaçlarına cevap

vermemesiyle insanların alternatif arayışlar içerisine girmeleri etkili olmuştur.

Kooperatifler, sosyal dayanışma ekonomisinin temel organizasyonlarından biri olarak insan gruplarının yoksulluğun yıkıcı etkilerini önlemek, geçimlerini idame ettirmek, gıdaya, ürünlere, hizmetlere erişimlerini sağlamak amacıyla öz örgütlenmeleri yoluyla ortaya çıkmıştır. Bu arka planda kooperatiflerin ortaya çıkış koşullarını mevcut ekonomik sistemin insan ihtiyaçlarına cevap vermemesi oluşturmuştur denilebilir.

Ekonominin alternatif olarak örgütlenmesi olan sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonları yoluyla mevcut ekonomik sistem içerisinde iş piyasasına ve kaynaklara erişemeyen insan gruplarına alan açılmış olmaktadır. Kooperatifler ihtiyaçlara yönelik örgütlenmeleri yoluyla hem insan gruplarının taleplerini karşılamakta hem bu ihtiyaçların üretimi, sunumu sürecinde insan gruplarına iş imkanı sunarak arz oluşturmaktadır. Kooperatifler bu yönleriyle modern ekonominin arz ve talep yasalarını birleştirerek alternatif bir ekonomi yaratmaktadırlar. Bu alternatif ekonomi taban örgütlenmesi yoluyla oluşmaktadır. Çalışmamızda ikinci dünya savaşından sonra sosyal refah devleti yılları olarak adlandırılan dönem ekonominin büyüme ve birikim rejimi yoluyla örgütlendiği ve iş piyasasında insan gruplarına yeterli iş alanının sunulduğu dönemdir. Ancak sosyal refah devleti yıllarından sonra 1970'lerle başlayan dönemde ekonomide yeterli büyümeye ulaşılmış ve ekonominin iş yaratma hacmi daralmıştır. 1970'ler sonrası özel sektörün ve kamu sektörünün iş piyasası yaratma alanı giderek daralmakta istihdam dünyanın birçok ülkesinde bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İstihdam alanının daraldığı bu arka planda kadınlar iş piyasasına ulaşımda erkeklere kıyasla daha dezavantajlı durumda bulunmaktadırlar. Kadınların bu konumunu toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizlik oluşturmaktadır. Kadınlar tarih boyunca toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle iş piyasasına katılım için gerekli olan bilgi ve beceriden yoksun kalmışlardır. İş imkanlarının kısıtlı olduğu dönemlerde ise kadınların iş piyasasına erişimi daha da zorlaşmıştır. Bu arka planda kooperatifler, kadınlara iş imkanı sağlamak üzere temel organizasyonlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kooperatiflerin bir sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonu olarak kadınlara sosyal ve ekonomik fırsatlar sunacağı beklenmektedir.

SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ

Toplumsal hareketler ilkçağdaki köle isyanlarından modern anlamda işçi hareketine, geç modern dönemdeki üçüncü dalga hareketlere değin bir hak temelli faaliyet olarak tarihin çeşitli dönemlerinde görünür olmuştur (Çetinkaya, 2008). 1970'lerden

sonra kapitalist neoliberal dünya düzeninde refah seviyeleri düşen insan gruplarının tepkileri gecikmemiştir. Böylece küreselleşme sonrası dünyasında da toplumsal hareketler görünür olmuştur. 2001'de alternatif küreselleşme hareketi yanlıları, Dünya Ekonomik Formu adıyla yıllık toplantılar düzenlemeye başlamışlardır.

Sosyal Dayanışma Ekonomisi kavramının ilk kez kullanıldığı yer 2. Dünya Sosyal Formu olmuştur. Şubat 2002'de Porto Alegre'de gerçekleşen sosyal dayanışma ekonomisinin önemli temalar olduğu 2. Dünya Sosyal Formundan sonra sosyal dayanışma ekonomisinin alternatif bir küreselleşme için uluslararası bir hareket olma potansiyeli belirmiştir. Sosyal ve dayanışma olarak çift kelimeli terim, Laville tarafından Avrupa'daki Polanyi, Defourney, Hulgard ve Pestoff ve Latin Amerika'daki Coraggio, Gaiger ve Razeto gibi teorisyenlerden sonra kullanılır. Bu yazarlar, her iki faktöre ilişkin nitelikleri vurgulamaktadır. Sosyal kısmı, üretimi, dağıtımı, dolaşımı düzenlemek için alternatif bir ekonomik modeli ifade ederken, dayanışma kısmı, üretimin demokratik örgütlenmesi ve eşitlik, piyasa ekonomisiyle sınırlı olmayan yeniden dağıtım ve karşılıklılığa dayalı ilişkilerin oluşturulması boyutunu vurgulamaktadır. Sosyal Dayanışma Ekonomisi çerçevesine bu bağlamda kooperatifler, sosyal işletmeler, yardım grupları, toplum örgütleri, işçi dernekleri, sivil toplum kuruluşları, dayanışma finansmanı girişimleri alınabilir (Petter, 2014).

Kavram ilk olarak sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi olarak iki ayrı kavramsal çerçevede tanımlanmış akabinde birleştirilerek kullanılmaya başlanmıştır (Aykaç, 2018). Çalışmamızda incelenen Sosyal Ekonomi, Dayanışma Ekonomisi, Sosyal Dayanışma Ekonomisi her üç kavramda aynı organizasyonları adlandırmak üzere kullanılmakla beraber organizasyonların faaliyetlerinin uygulama politika ve ilkeleriyle farklılaşmaktadır. Bu niteliğiyle sosyal dayanışma ekonomisi, yaşayan canlı güncel bir kavramdır. Tarihsel olarak içinde bulunduğu dönem, coğrafyanın arka planında organizasyonların faaliyetleriyle yeniden tanımlanıp geliştirilmektedir. Literatürde kavramın sosyal

ekonomi, dayanışma ekonomisi ve sosyal dayanışma ekonomisi olarak kavramsallaştırılmasına dair bir çerçeve çizilmiştir.

"Sosyal ekonomi, genellikle "birinci sektör" (özel / kâr odaklı) ve "ikinci sektör" (kamu / planlı) tamamlayan ekonominin "üçüncü sisteminin veya sektörünün" bir parçası olarak anlaşılır. ... Sosyal ekonomi, kooperatifleri, dernekleri, vakıfları ve toplu olarak organize edilen ve hissedarlarının kâr veya getirilerin üzerinde sosyal hedefleri önceliklendirdiği diğer işletme türlerini içerir. Sosyal ekonomi, kapitalizmin önemli ve destekleyici bir parçası olarak görülebilir. Dayanışma ekonomisi ise, tüm sosyal ve ekonomik sistemi değiştirmeye çalışır ve dayanışma ekonomisi ilkelerini destekleyen farklı bir kalkınma paradigması ortaya koyar. Neoliberal kapitalist ekonomik sistemin, özel kârı ve yalnızca büyümeyi maksimize etmeye öncelik veren sisteminden, insanları ve gezegeni özüne koyan bir sisteme dönüşümü takip eder. Alternatif bir ekonomik sistem olarak sosyal dayanışma ekonomisi bu nedenle üç sektörü de kapsar: özel, kamu ve üçüncü sektör/ kâr amacı gütmeyen" (Peter, 2014: 1).

Kavram, sosyal vurgusuyla tamamen ekonomik kârın aksine sosyal kârlılığı ifade etmektedir. Sosyal kârlılık, büyük insan gruplarını da içerecek şekilde yaşam kalitesinin artmasıyla ve nüfusun refahının iyileştirilmesiyle değerlendirilir. Ayrıca demokratik kalkınma, aktif vatandaşlık, bireysel ve kolektif inisiyatif, otonomi değerlerine referans verir.

Çalışmada kapitalist liberal ekonominin kurumsal açıklarından bahsedilmiştir. Küreselleşen dünyada ihtiyaç ve taleplerin artmasıyla beraber politik sistem olarak liberalizmin klasik vatandaşlık tanımı da yetersiz kalmaya başlamıştır. Sosyal devletin rolünü yitirmesiyle beraber toplumda ihtiyaç duyulan sosyallik, birliktelik değerlerinin tesisi, dayanışmanın yeniden yaratılması amacıyla politik sistemde revize ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda aktif, katılımcı vatandaşlık süreçlerinin işletilmesi için 'aktif vatandaşlık' kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Aktif vatandaşlık genel anlamı ile bireylerin kent ya da ülke sorunlarını belirleme, bunlarla mücadele etme ve yaşam kalitesini arttırma doğrultusunda katılım olanaklarına sahip olmasıdır. Bu bağlamda sosyal dayanışma ekonomi kuruluşlarının da aktif rol alacakları öngörülmektedir. Sosyal ekonominin işletmede işçilerin katılımcılığı ile demokratik karar alma süreçlerine

Kapitalist hegemonya, çalışmada geleneksel iktisat modelinde incelendiği üzere insan gruplarını tek bir yaşam formunun içinde sıkıştırmaktadır. Uzmanlığa dayalı yöneticiler, profesyoneller, politikacılar, sermaye sahipleri ve üreticiler/hizmet sağlayıcılar olarak ayrılan toplumda kaynaklara ve yaşam fırsatlarına erişim eşit oranda gerçekleşmemektedir. Toplumdaki sınıfsal bölünmeler temsili demokrasinin oy ilkesine dayalı temsil imkanını ve demokrasiyi zayıflatmaktadır. Sosyal dayanışma ekonomisi bu bağlamda ekonominin sosyal yönünün de ön plana çıkarılarak tabandan başlayarak demokratik mekanizmaların kurulmasını ve sağlamlaştırılması potansiyeline sahiptir.

Sosyal Dayanışma Ekonomisinin temel özellikleri olarak şunlar tanımlanmıştır: ekip çalışması, öz yönetim, kapsayıcılık, demokrasi, üretimin yerelde örgütlenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için fırsatların yaratılması ve insanların, toplulukların sürdürülebilir yerel gelişimidir (RIPESS, 2015).

Sosyal dayanışma ekonomisi kuruluşları özellikle Avrupa'da bir sosyal devlet aktörü olarak değerlendirilmeleri itibariyle büyük üst çatı kuruluşlarca örgütlenirler. Dünya örnekleri incelendiğinde sosyal dayanışma ekonomi kuruluşlarının çoğunluğunun bir ağın parçası olduğu görülmektedir. Bu kuruluşlardan bazıları; Avrupa Sosyal Entegrasyon İşletmeleri Ağı, Uluslararası İşbirliği İttifakı ve Avrupa Engellilere Yönelik Hizmet Sağlayıcıları Birliği'dir. Bu kuruluşlarda ortak olarak gelirin yeniden dağılımı ve sosyal adalet ilkelerinin gözetilmesi vardır. Gözetilen başlıca prensipler; kârın sınırlı dağıtımı, şeffaf ve demokratik katılım, yatırım için değil yarar için sermayenin değerlendirilmesi, mal ve hizmetlerin ekolojik ve sürdürülebilir üretimi, öz yönetim, işbirliği, dayanışma, etik, öz yönetim ilkeleridir (Quiroz-Nino, Menoyo, 2017).

Hâkim ekonomi yapıları içerisindeki işletmelerin sosyal, çevresel ve gelişimsel başarısızlıklar doğurduğu görülmektedir. Bu arka planda dünyanın içerisinde bulunduğu sosyal, ekonomik krizler bir paradigma değişimine gidilmesinin gerektiğinin altını çizmektedir. Sosyal dayanışma ekonomisinin ilkeleri itibariyle mevcut krizlere cevap verebileceği öngörülmektedir. Ekonomik süreçlerde sosyalliğin öne çıkması itibariyle insan gruplarının katılımcılığının artacağı beklenmektedir.

"Örneğin feminist edebiyat, sosyal dayanışma ekonomisinin kadınların ekonomik ve sosyopolitik faaliyetlere katılımı için alanlar açtığına işaret etmektedir. (Bergeron ve Healy, alıntılayan: Uting, t.y.) Hillenkamp'a göre, ücretli çalışma, yeniden üretim, ev içi ücretsiz emek, bakım faaliyetleri gibi sömürü ve hiyerarşinin yeniden üretildiği alanlarda sosyal güvenlik ve özgürlük alanları yaratmak için sosyal dayanışma ekonomisi gündelik hayatın alternatif bir örgütlenişini önermektedir" (Birchall 2011; Roelants ve Sanchez Bajo 2011, alıntılayan; Uting, t.y).

Sonuç olarak sosyal dayanışma ekonomisinin sosyal, çevresel koruma ve eşitlik, özgürleşme, kültürel değişim için enstrümantal bir rol oynayacağı beklenmektedir. Ekonominin daha büyük insan gruplarına refahı dağıtacak şekilde yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Güç ilişkilerinde, sosyal dışlanmada, eşitsizlik, sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarında paradigma değişimine gitme yöntemi olarak sosyal dayanışma ekonomisinin mevcut potansiyelleri taşıdığı düşünülmektedir.

Kadınlar, yaşamın aktif özneleri olarak kapitalist sistemin yarattığı sorunlardan en çok etkilenen insan gruplarını oluşturmaktadır. Çalışmamızda kapitalist sistemin yaratmış olduğu küresel adaletsizlik, gelir adaletsizliği, çevresel ve ekolojik tahribat sorunları kapsamında bu alanların tümünün kadının ezilmişliğiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. SDE organizasyonlarının kavramsal ve uygulama boyutlarıyla bu sorunlara çözüm önererek mevcut kapitalist sistemin mağduru olan kadın gruplarını da güçlendireceği beklenmektedir. Bu alanda çalışan kuruluşların raporlarında da SDE organizasyonlarının aktif olarak yer alacağı bir dünya düzeninde üretim- tüketim kalıplarında paradigma değişimine gidilerek kadın ve çevre dostu bir dünya tasavvur edilmektedir.

Sosyal dayanışma ekonomisinin yaşam tarzlarındaki kültürel değişim, tüketim kalıpları, insani etkileşim kalıpları, çevre ve gezegen ile olan uyumla alakalı olduğuna dikkat çeker. İspanyolca 'buen vivir' kavramında bilinen Andean yerli kavramı, başkaları ve doğa ile uyum içinde yaşamayı ve kolektif refahı vurgulamaktadır. Endüstri sonrası toplumun çevresel ve sosyal olarak bilinçli üretim ve tüketim kalıpları, aktif toplum katılımı, ulus devletlerin çözülmesiyle ve kimlik siyasetinin yükselmesiyle beraber gündemleşen sosyal etnik çeşitlilik, biyosfere saygı, toplumsal cinsiyete vurgu gibi niteliklerini ön plana çıkarır (Lemus, Barkin, 2013). UNRISD'nin vurguladığı şekliyle, sosyal dayanışma ekonomilerinin eko-sosyal olduğu kadar politik bir proje olmasıdır.

Bu arka planda özetlenecek olursa sosyal dayanışma ekonomisi organizasyonlarının pratik uygulamaları değerlendirildiğinde sistemin sorunlarına ve açıklarına sistemin mağduru özneler tarafından çözümler üretmesi itibariyle insan gruplarının aktif vatandaşlığı için umut verici niteliktedir. Ancak yerel örgütlenmelere dayalı bu organizasyonların politikalarını uygulamak için gerekli finansal kaynağa sahip olmamaları itibariyle faaliyet alanları ve hareket kabiliyetleri de mevcut kapitalist sistemin aktörleri olan özel sektör kuruluşlarına, kamu kurumlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu aktörlerden bağımsız kendi kaynaklarını yaratma ya da kaynak mobilizasyonu yoluyla kaynak seferber ederek çalıştıklarında ise içerisinde bulundukları ulus devletin hukuki düzeni içerisinde yasal olarak desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu hukuki yasal destekler, SDE organizasyonlarının ülkelerin anayasalarınca tüzel kişiliklerinin tanınması, SDE organizasyonlarının piyasa dışı sosyal fayda gözeten nitelikleriyle ekonomik faaliyette bulunduklarının gözetilerek vergi indirimine gidilmesi gibi alanları oluşturmaktadır. Diğer yandan sosyal politika olarak devletler ve uluslararası organizasyonlar tarafından uygulandıklarında kurumsal bir niteliğe bürünmeleri riskine karşı SDE'nin ilkesel niteliklerine dair farkındalık korunmalıdır. Ekonominin mevcut kurumsallığının iç çelişkilerinden kaynaklanan sorunlara cevap niteliğinde ortaya çıkmış bu organizasyonların sisteme içerilen kurumsal bir niteliğe bürünmesiyle sistemin sorunlarını yeniden üretmemesinin bu farkındalık sayesinde oluşturulacak politika ve uygulamalara bağlı olduğu söylenebilir.

SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ BAĞLAMINDA FEMİNİST EKONOMİ

Kamusal/özel ikiliğinde ev dışı kamusal alan olarak adlandırılırken ev alanı özel alan olarak adlandırılmaktadır. Yaşam örgütlenmesine dayalı faaliyetler olarak politikanın yapım alanı olan kamusal alan erkeklere daha açık iken özel alan olan evin görev ve sorumlulukları ise kadınla özdeşleştirilmiştir. Kadınlar mekânsal olarak yaratılan bu ikilik nedeniyle kamusal hayata katılımda, eğitim ve yaşam fırsatlarına erişimde erkeklere kıyasla dezavantajlı konumda bulunmaktadırlar. Feminist literatürde patriyarka olarak adlandırılan bu sistem toplumsalın erkek

egemenliğini yeniden üreten biçimde düzenlenmesine dayalıdır. Patriyarkal sistemde kadın emeği görünmez kılınmakta kadınlar toplumsal yaşamın aktif özneleri olarak eşit vatandaşlık haklarına sahip olamamaktadır. Örneğin eşit vatandaşlık haklarına göre her bireyin geçimini idame ettirmek üzere insana yaraşır işlere erişme hakkı vardır. Ancak kadınlar özel alandaki görev ve sorumlulukları nedeniyle çalışma hayatına katılımda kısıtlılıklarla karşılaşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde kadının ekonomik hakları ekseninde feminist ekonomi ve dayanışma ekonomisi ortaklıkları incelenecektir. Feminist ekonominin de dayanışma ekonomisine benzer biçimde ekonominin örgütlenme sürecinde alternatifler yaratarak kadınların yaşam fırsatlarını arttıracağı beklenmektedir.

Kadınlar toplumda yeniden üretim sürecinin aktif özneleri olarak çocuklarının, kendilerinin, ailenin yeniden üretimini üstlenerek adeta sistemin de yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar. Ancak modern ekonomi kurgusu kadının bu süreçlerdeki aktif rolünü dikkate almamaktadır. Feminist kuramda yeniden üretim, özel alan/aile/hane içinde doğurganlık/akrabalık/evlilik ilişkilerinin düzenlenmesi olarak tanımlanır. Feministler kadınların emek gücüyle çocuk doğurma, bakımı, yetiştirilmesi ve eşin bakımı için harcadıkları emekle yeniden üretimi gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Kadının toplumsal cinsiyet rolü gereği emek yükü, karşılıklılık ve gönüllülük esasına dayandırılmaktadır. Piyasada alınır satılır bir değer olarak benimsenen bakım, yemek gibi gündelik hayatın örgütlenmesinde yapılan işler evde ücretsiz emeğe dönüşmektedir.

Meta üreten ücretli emek, metaların dolaşıma girdiği piyasalar, (özel ya da kamu mülkiyetindeki) kapitalist şirketler, ekonomik aktiviteler olarak kabul edilirken görünür olmayan ekonomik pratikler ekonomi alanının dışına atılmaktadır. Feminist kuramcılar kadınların ev içinde harcadıkları bu emeği ''görünmez emek'' olarak adlandırmışlardır (Bora, 2005).

Feminist literatür kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği tarih boyunca erkeklere kıyasla daha dezavantajlı konumda bulunduklarını belirtir. Kadınların toplumsal statüsünü ikincilleştiren kadının özel alanda konumlanması dolayısıyla kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla okullaşma oranlarının düşük olması kadınların eğitime erişimde kısıtlanması sonucunu doğurmuştur. Kadınlar eğitime erişimlerinin kısıtlılığı itibariyle iş piyasasına katılacak bilgi, beceri ve uzmanlıktan da yoksun kalmışlardır. Kadınlar bu arka planda iş piyasasına sınırlı erişimleri nedeniyle gelir kazanma imkanından dışlanarak yoksullaşmayı en derinden deneyimleyen toplumsal gruptur. ''Beauvoir'a göre kadınlar, ev odaklı yaşadıkları için ikinci cins haline gelmişlerdir '' (Bora, 2005).

Ekonomi kavramı ilk olarak Antik Yunan'da tarım ve evin geçimiyle alakalı olarak kullanılmıştır. Tarihsel olarak incelendiğinde ilk uygarlıklar itibariyle kadınlar ekonomik süreçlerin aktif özneleridir. Ancak ekonomi kavramının kapitalist liberal ekonomiyle özdeşleştirilmesi ve piyasaya indirgenmesi kadınların bu süreçteki aktif öznelliklerini silikleştirmiştir. Çalışmanın Sosyal Ekonomi bölümünde aktarıldığı üzere 18. yüzyılın rasyonalist geleneği içinde şekillenen iktisadın klasik görüşü; insanın tamamen atomize bir varlık olduğu ve faydasını en üst düzeye çıkarmaya yönelik olarak rasyonel seçimler yaparak ekonomik davranışlarda bulunduğu görüşüne dayalıdır.

Feminist iktisatçılar geleneksel iktisat teorilerinde kavramsallaştırılan bu kişinin erkek olarak algılandığını bundan dolayı da kadın bakış açısının iktisat bilimine dahil edilmediğini belirtmektedirler. Feminist ekonomistler yaşam örgütlenmesi olarak politika alanının örgütlenmesinde ve bir yaşam faaliyeti olarak ekonomi alanında da aklın karşısına duygu, nesnelliğin yanı sıra öznellik, evrenselliğin yanı sıradan yerelliğin gözetilmesi gerektiğini eklemişlerdir (Sarriegi ve Ruiz, 2021).

Kapitalist liberal modelde ekonomi piyasa ile özdeşleştirilmektedir. Bu da piyasa dışındaki tüm insan faaliyetlerinin ekonomik sürece içerilmemesi demektir. Ekonomik sürece içerilmeyen emek, ekonominin meta değerlere dayandığı bir düzende gelir kaynağı yaratmamakta ve bu emek sahiplerinin emeğini görünmez kılmaktadır. Bu niteliğiyle kapitalist liberal ekonomik kurguda piyasa dışında kalarak görünmez olan kadın emeği, alternatif ekonomi tasarılarında görünür kılınmaya çalışılmaktadır.

Feminist ekonomi, kapitalist liberal ekonomi dışında alternatif bir ekonomi modeli önerirken mevcut sistem içerisinde kapitalist liberal sistemin kadın odaklı örgütlenmesi için de sosyal politikalar önerilmektedir. Ekonominin toplumsal cinsiyete duyarlı yeniden örgütlenmesi için önerilen sosyal politikalar, kadınların eşit ekonomik katılımlarının önündeki engel olarak bakım emeğinin eşit olmayan dağılımının yattığını tespit ederler (İlkkaracan, 2017).

Bu bağlamda kadınlar sosyal refah devleti politikalarına en çok ihtiyaç duyan grubu oluşturmaktadır. Ancak dünya çapında sosyal politikalarda yaşanan gerilemeler kadınların toplumsal cinsiyete dayalı dezavantajlı durumunu arttırmaktadır. Örneğin sosyal refah devletinin daha gelişkin olduğu batı ülkelerinde kadınlar ev içi sorumluluk olan bakım yüklerine yönelik sosyal politika uygulamalarıyla desteklenir iken sosyal refah devletinin gelişkin olmadığı ülkelerde ise kadınlar sosyal olarak güvencesiz bırakılmaktadırlar.

Çalışmada bahsedildiği üzere neoliberal dünyada devletin sosyal refah devleti özelliğini yitirmesiyle sosyal politika uygulamaları uluslararası kuruluşlara ve organizasyonlara bırakılmıştır. Günümüzde ekonominin kadın ihtiyaç ve taleplerini de içerecek şekilde yeniden örgütlenmesi gerektiği sosyal politikalar öneren Birleşmiş Milletler kurumlarınca da dillendirilmektedir. Birleşmiş Milletler Kadın birimi (UN Women) toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar geliştirilmesi için hükümetlere seslenmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı politika, kadının toplumsal yaşamdaki biyolojik özelliklerinden gelen sorumluluk ve yükümlülüklerinin gözetilmesini ve politikaların toplumsal cinsiyet duyarlı düzenlenmesini önermektedir.

"Feminist iktisatçılar, bir ekonominin amacının, yaşamın tüm biçimleriyle sürmesini ve serpilip gelişmesini desteklemek olduğunu uzun zamandır savunmaktadırlar. Ekonominin amacının yaşamı desteklemek olduğu bir kez kabul edildiğinde, bakım işinin adil bir ekonomiye içerileceğini öngörmektedirler¨ (Köse, 2021).

Bu arka planda, feminist iktisat ilkeleri dayanışma ekonomisi ilkeleri olan, ilişkisellik, öznellik, yerelden örgütlenme ilkeleriyle kesişmektedir. Dayanışma ekonomisi de feminist ekonomi de daha adil bir ekonomi kurmanın imkanlarını arar. Her iki ekonomi görüşünde ortak olarak ekonominin insan öznelliğini referans alması gerektiğinin altı çizilmektedir. Her iki ekonomide ekonomik olanla olmayan arasındaki çizilen sınırı sorgulayarak görünmeyen ekonomik ilişkileri temsil siyasetine dayanır (Sarriegi, Ruiz, 2021). Küresel gelir adaletsizliğinin önlenmesi ekonomik süreçler olan üretim, bölüşüm ve dağıtımın insan ve doğa duyarlı, etik ilkeleri gözeterek adil olarak örgütlenmesiyle mümkün olabileceğini savunurlar.

Bugünün gereksinimlerini, geleceğin gereksinim ve beklentilerinden ödün vermeksizin karşılanma yollarının aranması olarak sürdürülebilirliğin sağlanması için ekonomik ve sosyal alandaki eşitsizliklerin giderilmesi, kaynakların eşitsiz bölüşümünden kaynaklanan küresel gelir adaletsizliğine son verilmesi gerektiği artık devletler, politika yapıcılar, akademisyenler, uluslararası organizasyonlarca kabul edilen bir gerçekliktir. Dayanışma ekonomileri ekonomik süreçlerde neyin üretileceğini tüketileceğini, ne

kadar üretileceği, nasıl paylaşılacağı süreçlerini demokratik karar verilecek etik-politik kararlar olarak görerek politika ile ekonomi arasındaki ayrılığı yok eder. Bu da doğa ve insan duyarlı bir ekonomik örgütlenmenin yaratılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dayanışma ekonomilerinin ilkeleri feminist ekonominin altını çizdiği görünmez emek, yeniden üretim süreçlerini görünür kılacak niteliktedir. Dayanışma ekonomisi ve feminist ekonominin kesişimselliğinden hareketle dayanışma ekonomilerinin kadınlar için feminist bir alan açabileceği öngörülebilir.

SONUÇ

Sosyal Dayanışma Ekonomisi kavramı tarihsel kökenleri olan bir kavram olarak, ihtiyaçlar sonucunda ihtiyaç sahiplerinin harekete geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Günümüz dünyasında doğal ve sosyal krizlerin artış göstermesiyle beraber SDE kavramına olan yöneliş artmaktadır. Kooperatifler, tarihsel ortaya çıkış koşulları ve pratik uygulamalarıyla SDE perspektifinde faaliyette bulunan temel organizasyonlardandır. Neoliberal ekonominin insan ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalması, istihdam alanının daralması, dezavantajlı grupların iş piyasasına girişinin engelleri gibi risklerle kooperatiflere olan ihtiyaç artmaktadır. İki kutuplu dünyanın çökmesi ve 1990 sonrasında dünyada gelişen üçüncü kuşak hakların yükselmesiyle beraber güçlenen kadın hareketi tarihsel kazanımlarını o günden bugüne arttırmaktadır. Giderek daha fazla sayıda kadın toplumsal cinsiyet rollerine karşı çıkmakta, kamusal hayatta görünür olma talebi artmakta, sosyal ve ekonomik hayata katılımları aktif olmaktadır.

Çalışmada edinilen bulgular kadınların kooperatifleşme süreçlerinde birçok yapısal, sosyal, finansal sorunla

karşılaşsa dahi kooperatifleşme süreçlerinde yer almalarının kadın güçlenmesine olumlu etkisi olduğu yönündedir. Kooperatiflerin demokratik işleyiş, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim, dayanışma gibi ilkeleri sayesinde kadınların alternatif bir ekonomik örgütlenme biçimi olan kooperatifleri seçtikleri görülmektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı olarak iş yaşamına girişte karşılaştıkları bilgi ve sermaye eksikliği engelleri kooperatiflerin düşük sermayeli yatırım modelleri ve yaşam boyu öğrenmeye dayalı kapasite geliştirme, eğitim odaklı işleyişleri sayesinde aşılmaktadır. Kooperatif kurulum süreçlerinde cüzi miktarda sermaye payını yatırmalarının yeterli olması, kadınların sermaye eksikliğinden kaynaklı girişimcilik yapması engelini aşmalarını sağlamaktadır. Kooperatif işletmelerinin mülkiyetinin herhangi bir ortağa ait olmaması sayesinde kooperatif gelir gider farkını ortakları/üyeleri arasında verilen emek karşılığında eşit olarak paylaştırabilmektedirler. Kooperatif işletmelerde işletmenin mülkiyetinin sahipliği ve sermaye sahiplerinin bulunmaması kadınların kooperatifi kendi emeklerinin ürünü ve yaşam faaliyeti sürdürdükleri bir yer olarak benimsemelerine yol açmaktadır. Kadınların ekonomik olarak kazançlarının düşük olmasına rağmen kooperatif işletmeleri sahiplenmelerinde bu durumun etkisinin olduğu görülmektedir. Kooperatif işletmelerde hiyerarşi bulunmaması, kooperatifin her üyesinin kooperatif işletmenin aynı zamanda ortağı olarak kabul edilmesi demokratik işleyişi sağlayan başlıca etkenlerdendir. Kadınlar kooperatifin demokratik ve hiyerarşik olmayan işleyişi sayesinde tüm karar alım süreçlerine dahil olabilmekte, genel kurul üyeleri gelecekte yönetim kurulunda olabileceklerini bilerek kooperatif işletmelerin tüm süreçlerine aktif olarak katılma motivasyonunu kazanabilmektedir. Kadınların kooperatiflerdeki deneyimlerinin, kapitalist işletmelerde ortaya çıkan insanın kendi emek ve faaliyetlerine karşı duygu, motivasyon, aidiyet eksikliği olarak tanımlanabilecek yabancılaşma hissini barındırmadığı görülmektedir. Kooperatif işletmelerin eşitlikçi, demokratik yapısı itibariyle kadınların kooperatif işletmelerde birbirlerini rakip olarak görmedikleri, kullanıcı/ortak yapısı sayesinde öz yardımlaşma ve öz sorumluluğun arttığı görülmektedir. Kadınların kooperatif kuruluş süreci öncesinde ve uygulama sürecinde aldıkları eğitimlerin, toplumsal cinsiyet baskısına ve yoksulluk engeline bağlı olarak eğitim fırsatlarından yararlanamayan kadınların kendilerini geliştirmeleri, bilgi, beceri ve kapasitelerini arttırmaları için fırsat sunmaktadır. Yaşam boyu öğrenim olarak adlandırılan AB'nin kabul etmiş olduğu yaşam boyu eğitimin sürdürülmesi ilkesinin kooperatif işletmelerde hayata geçirilme potansiyelini barındırdığı görülmektedir. Kooperatif işletmeler kâr odaklı olarak üretim yapmamaları itibariyle ihtiyaç odaklı olarak üretim yapmakta bu sayede üyeler/ortaklar emeklerinin karşılığı olan ücreti almaktadır. Ayrıca kooperatif işletmelerde çalışanların emeklerinden sermaye sahibine ayrılacak bir artı değer doğmamakta ve kapitalist ekonomik işletmelerdeki gibi artı değerin arttırılması yoluyla büyüme ve birikime yönelik üretim yapılmamaktadır. Bu sayede kadınlar esnek çalışma modelleriyle çalışabilmekte, büyüme ve birikim rejimi için uzun çalışma saatlerine maruz kalmamaktadırlar. Kadınların esnek çalışma modelleri itibariyle kendilerini geliştirmek, eğitimlerini sürdürmek ve sosyal faaliyetlere ayırmak için daha fazla vakti kalmaktadır. Bu durumda kadınların dünya görüşlerini, genişletmekte, birbirleriyle olan diyalog ortamını geliştirerek demokratikleşme imkanlarını güçlendirmektedir.

Çalışmanın bulguları kadın kooperatiflerinin başarısını sosyal dayanışma ekonomisi ilkelerine borçlu olduğunu göstermektedir. Kadınların kooperatif örgütlenmelerde yer almak üzere motivasyonlarını kooperatif işletmelerin öz örgütlenmeye dayalı yapısından aldıkları görülmektedir. Çalışmada incelendiği üzere taban örgütlenmeye dayalı olarak ortaya çıkan SDE kuruluşları zaman içerisinde sosyal politikalar kapsamında politika uygulayıcılar tarafından da desteklenmiştir. SDE kuruluşlarının özelinde kooperatiflerin mevcut sistem içerisinde var olmak için ihtiyaçları özelinde bu destekler gerekli olmakta ancak SDE kuruluşlarının temel ilkelerini aşındırma riski de bulunmaktadır. Bu risklerden en önemlisi olarak Türkiye'de kadın kooperatifleri yaygınlaşırken sosyal politika uygulamalarının artmasıyla beraber kooperatiflerin örgütsel özgünlüklerini kaybederek varlıklarını sürdürmek üzere kurumsal hibe, fon yapılarına bağımlı hale gelerek mevcut kapitalist sisteme entegre olarak alternatif ekonomik model olma potansiyellerini yitirmeleri olarak gösterilebilir. Çalışma kapsamında edinilen bulgular kadın kooperatiflerinin yerel yönetimler tarafından kuruluş sürecinde eğitimler ve kapasite geliştirme yoluyla desteklendiği ancak uygulama aşamasında bu desteğin sürdürülmediğini göstermektedir. Yerel yönetimler tarafından sosyal politikalar uygulamalar kapsamında verilen desteklerin seçim dönemlerinde artması akabinde azalması ve son bulması gibi riskler kooperatiflerin örgütsel özerkliklerine karşı risk oluşturmaktadır. Sosyal politika aktörleri olan STK işbirliğinde kurulan kadın kooperatiflerinin de kuruluş aşamasında desteklendiği ancak uygulama aşamasında pazar bulma, kapasite geliştirme gibi süreçlerde desteklenmediği görülmektedir. Ayrıca kadınların sermaye ve

finansmana erişimlerinin kısıtlı olması sebebiyle projeler kapsamında kurulan kooperatifler gibi yerel örgütlenmeye dayalı olarak kurulan kadın kooperatifleri de kooperatif işletmelerini kurmak ya da kapasitelerini geliştirme sürecinde yerel yönetimlerle, STK'larla bağımlılık ilişkisi geliştirmeye başladığı görülmektedir. Bu durumun da kooperatif işletmelerin SDE kuruluşlarının başarılarını ve kapitalist piyasaya alternatif bir ekonomik sistem olma potansiyelini barındıran ilkesel özelliklerini aşındırma riskini barındırdığı görülmektedir. Görüşülen kadın kooperatiflerinden bazılarının SDE kuruluşu olan kooperatif işletmelerin ilkelerinin bilinci ve farkındalığıyla özerkliklerini korumak üzere bu riske karşı gerekli tepkiyi gösterdiği bazılarının ise sürdürülebilirliklerini sağlamak üzere sosyal politika desteklerine olan ihtiyaçlarından dolayı bu riski gündemlerine almadıkları görülmektedir. Kooperatifler özelinde kadın kooperatifleri, mevcut ekonomik sistem içerisindeki ihtiyaçlardan ortaya çıkmıştır ve bu ihtiyaçlara cevap verme ilkeleri sistemin yapısal çelişkilerini tekrar üretecek çelişkileri barındırmamaktadır. Kadın kooperatiflerinin piyasaya yönelik yatırım yapmaları, öz örgütlenme ilkelerinin sarsılması, hiyerarşik ve rekabetçi bir yapı içerisinde çalışmaları, mevcut kapitalist ekonomik sistem içerisindeki motivasyonlarla hareket etmeleri kendilerini ortaya çıkaran sistemin yapısal çelişkilerine teslim olmalarına ve alternatif niteliklerini kaybetmelerine yol açabilir. Kadın kooperatiflerinin, politika yapıcılar tarafından kendi özgünlükleri içerisinde alternatif ekosisteme ait kuruluşlar olarak durumlarının değerlendirilmemesi bu riski arttırmaktadır. Ayrıca çalışmanın bulguları kapsamında fikir alışverişi amacıyla görüşülen uzman görüşleri de bu durumun risklerine işaret etmektedir. Belediyeler ve diğer politika uygulayıcı kuruluşlar kadın istihdamını arttırma amacıyla kadın kooperatiflerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmaktadır. Ancak bu çalışmalarda kooperatif kuruşlarının kadınların kendi yerel örgütlenmelerine ve motivasyonlarına dayanmadığı durumlarda kadın kooperatifleri kuruluşlarından kısa bir süre sonra dağılmaktadır. Kooperatiflerin bağımsızlığını ve özerkliğini kazanmasının uzun soluklu bir süreç olduğu gözetildiğinde kooperatiflerin bu sürecini ancak kooperatiflerin ilkelerini kavramış kadınlar sürdürebilmekte aksi taktirde kuruluştan kısa bir süre sonra kooperatif dağılmaktadır. Çalışmamızın bulguları da bu görüşü destekler niteliktedir. Çalışma örnekleminde yer alan taban örgütlenmeye dayalı olarak kurulmuş Pagos Kadın Kooperatifi sürdürülebilirliğini tüm risklere rağmen sağlarken, uluslararası organizasyonların desteği kapsamında kurulmuş Turna Kadın Kooperatifi'nin kuruluş sürecinden itibaren ortak sayısı azalmıştır. Kooperatiflerin alternatif ekonomik modeller olmaları dolayısıyla kapitalist ekonomide rekabet edebilirlikleri halihazırda düşük olup ortakları/üyelerinin kooperatif işletmelerde yer alma motivasyonları daha çok moral değerlere dayandığı görülmektedir. Kooperatiflerin, ortaklarının/üyelerinin sosyal politika uygulayıcıları olan yerel yönetimlerle işbirliği süreçlerinde özerkliklerini korumaları kadınların kooperatif işletmeyi sahiplenmeleri için temel gerekliliklerdendir. Çalışmanın bulguları kooperatiflerin yerel yönetimlerle ve uluslararası organizasyonlarla olan ilişkilerinin kooperatiflerin temel ilkeleri olan demokratik özerklik ilkesince gözetilmesi gerektiği yönündedir.

Kadın kooperatiflerinin desteklenmesine yönelik eksiklikler göz önüne alındığında ise, pazar paylarını ve gelirlerini arttırmaya yönelik piyasada talep olan alanlarda kurulmasına yönelik kadınların bilgi ve becerilerini arttıracak eğitimler sağlanmamaktadır. Kadınların genellikle bakım yüklerinden boş kalan zamanı değerlendirme motivasyonuyla hareket ederek toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olan engelleri kooperatif işletmelerin esnek çalışma modeli yoluyla aşmaları itibariyle kooperatiflere katıldıkları, katma değeri yüksek olmayan gıda mamülleri, el yapımı işler gibi alanlarda küçük ölçekli olarak üretim gerçekleştirmelerinin kadın kooperatiflerinin ekonomik hacmini daralttığı ve tatmin edici gelirler sağlayamamalarına sebep olduğu görülmektedir. Kadınların bilgi, beceri ve kapasite eksikliğine bağlı olarak geleneksel rollerine dayalı olarak bilgi ve deneyim sahibi oldukları pazar payı düşük alanlarda üretim yapmaları kadın kooperatiflerinin ekonomik gelişiminin önündeki engeller olarak belirmektedir. Türkiye özelinde kooperatiflerin şirketlerle aynı kanunlara tabi tutulmaları nedeniyle vergi yükleri artmakta ve bu durum zaten kısıtlı olan ekonomik kazançlarının daha da azalmasına yol açmaktadır. Ayrıca kooperatifler ilkesel nitelikleri itibariyle ihtiyaçlara yönelik ihtiyaç sahipleri tarafından yaşamı örgütleme amacıyla faaliyette bulunan organizasyonlardır. Kooperatif işletmelerde yer alan kadınların ihtiyaçlarını ev işleri ve bakım yüküne yönelik ihtiyaçlar da oluşturmakta ancak kadınlar bu alanlarda gerekli bilgi, beceri yetersizliği ve destek mekanizmalarının yetersizliğiyle kooperatifleşme yoluna gidememektedirler. Bu arka planda Türkiye'de sosyal kooperatif ve işçi kooperatifleri örgütlenmelerinde büyük oranda eksiklik olduğu görülmektedir. Avrupa sosyal kooperatif tipi örneğinde kooperatifler ortaklarının çıkarlarından çok sosyal faydanın önceliklendirilmesiyle ön plana çıkmaktadırlar. Türkiye'de sosyal kooperatif örneği kapsamında uluslararası organizasyon ve STK işbirliğinde kurulan Halka ve

Turna Kooperatifin de iş piyasasına erişimi kısıtlı olan göçmen kadınları iş piyasasına dahil olmalarını sağlayan nitelikleriyle ön plana çıktığı görülmektedir. Proje kapsamında uluslararası organizasyonların ortaklığında kurulan Halka ve Turna Kadın Kooperatiflerine benzer örneklerin Türkiye'de merkezi yönetim, yerel yönetimler iş birliğinde geliştirilen örneklerinin kısıtlı olduğu görülmektedir. Avrupa tipi sosyal kooperatif örneğinin Türkiye'de sosyal politikalar kapsamında desteklenmesi itibariyle kadınların istihdam aracı olarak ihtiyaca yönelik ve daha büyük ölçekli olarak kooperatif yapılarda örgütlenme potansiyelleri vardır. Kadınlar bakım, temizlik, gıda gibi sadece geleneksel alanlarla kısıtlı kalmaksızın dünyada hızla ilerlemekte olan dijitalleşmenin yarattığı yeni iş kollarında da eğitimler ve mentorluk yoluyla desteklenerek istihdama katılım imkânı yakalayabilirler. Dijital dünyada kadınların yapabilirliklerinin daha fazla olduğu yeni iş kollarının gelişeceği göz önüne alındığında kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı geri kalmışlarının alternatif ekonomik modeller olan kooperatiflerde inovatif yöntemlerle aşılacak fırsatlara sahip olduğu görülmektedir. Tüm bu süreçlerin SDE organizasyonlarının ilkeleri gözetilerek örgütlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de yapılması gereken bir diğer iyileşme olarak kooperatiflere ait kanuni düzenleme olarak görülmektedir. Kooperatiflerin özgün nitelikleri dikkate alınarak yapılacak düzenleme ile vergi yüklerinin düşürülmesi kadın kooperatifleri için de gelirlerini arttıracak ve kapasitelerini büyütecek imkanlar yaratacağı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de işçi kooperatiflerine dair de bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye'de özellikle eğitim düzeyi düşük kadınların evlerde temizlik işçisi, çocuk-hasta

bakımında ev işçisi olarak çalıştığı ve herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığı görülmektedir. şçi kooperatifi düzenlemesinin geliştirilerek bu alanda sosyal güvenceden yoksun olarak çalışan kadınların örgütlenmelerinin, haklarını ve emeklerini sahiplenerek koruyabileceği, birbirleriyle dayanışma içinde olarak güçlenebilecekleri ve en önemlisi sosyal güvenlik kapsamına alınma imkanlarının olduğu görülmektedir. Dünyada kadınlar sosyal kooperatifler ve işçi kooperatiflerinde örgütlenerek sosyal güvence altında çalışabilmekte ve kooperatif örgütlenmelerin avantajlarından yararlanabilmektedir. Türkiye'de ise bu alanda atılan adımlar oldukça yetersiz görünmektedir. Kadınların sosyal dayanışma ekonomisi kapsamında kooperatif tipi organizasyonlarda sosyal anlamda güçlenmeyi sağladıkları ancak işçi kooperatifleri, sosyal kooperatifler gibi mevzuat düzenlemelerinin bulunmaması, ticaret kanununda kooperatif örgütlenmelerin vergi yüklerini hafifletmeye yönelik düzenlemelerin bulunmaması itibariyle ekonomik güçlenmeleri var olan potansiyelini gerçekleştirememektedir. Kadın kooperatiflerinin organizasyonel kapasite yetersizliği, katma değeri düşük alanlarda üretim yapmaları, pazar paylarının küçüklüğü, ürün geliştirme konusunda inovatif yöntemleri kullanamamaları gibi kısıtlılıklar kadın kooperatiflerinin gelişmelerine ve güçlenmelerinin önündeki başlıca engellerdendir.

Türkiye'de kadın kooperatiflerinin geçirdiği hızlı gelişim, değişim ve dönüşümünün kadınların toplumsal cinsiyet baskısına dayalı eğitim seviyesi düşüklüğü, bilgi- beceri ve kapasitelerinin geliştirilememiş olması, göçmen olmanın getirdiği engeller, emekli olmanın getirdiği yaş engeline takılarak istihdamda yer alamama gibi birçok engele karşı kadınların sosyal ve dayanışma ekonomisi içinde güçlenmesini sağladığı görülmektedir. Sosyal dayanışma ekonomisine dair farkındalığın artması ve kooperatif işletmeler özelinde bu kuruluşların özgün niteliklerine dair yasal düzenlemeler, mevzuatlar ile kadın kooperatiflerinin eğitimlik ve mentorluk sağlama, katma değeri yüksek olan alanlarda faaliyet göstermek üzere finansal kaynaklara, krediye ulaşma, SDE ekosisteminin geliştirilmesi, desteklenmesi, sosyal satın alım süreçleri aracılığıyla pazar paylarını büyüterek insana yaraşır işler kapsamında tatmin edici gelirlere ulaşma, işçi kooperatifleri ve sosyal kooperatifler alanlarında yasal düzenlemeler ile enformel sektörde çalışan güvencesiz kadınların da sosyal güvenlik kapsamı dahilinde kooperatif çatısı altında örgütlenebilecekleri görülmektedir. Kooperatiflere yönelik sağlanan destek mekanizmalarının SDE kavramının, sosyal yönüne ilaveten dayanışma ekonomisi ilkelerinin de gözetilerek alternatif ekonomik örgütlenme modellerinin gözetilerek yapılmasının kadın kooperatiflerinin beklenen potansiyellerini gerçekleştirmelerine alan açacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akbulut, B. (2020). Dayanışma ekonomileri: Deneyimden imkanlara bir çerçeve. In S. Işıl & S. Değirmenci (Eds.), İstanbul (pp. 38–50). İstanbul: [Yayınevi eksik].

2. Aksoy Demirci, A., & Günay, G. (2018). Türkiye'de kadın kooperatifçiliği. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53(1), 77– 89.

3. Amin, A. (2009). Extraordinarily ordinary: Working in the social economy. Social Enterprise Journal, 5(1), 30–49. https:// *doi.org/*[eksik]

4. Nippierd, A. B. (n.d.). Gender issues in cooperatives. Library Journal. Retrieved July 15, 2022, fro https:// www. aciamericas.coop/IMG/pdf/genderissues.pdf.

5. Arendt, H. (2016). İnsanlık durumu. İstanbul: İletişim Yayınları.

6. Aslan, A. (2020). Eleştirel yönetim çalışmaları fildişi kulesinden nasıl çıkabilir? Eleştirel edimsellik ve topluluk ekonomileri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75(2), 667–685.

7. Atakan, Ç. (2022). Türkiye'de kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi. Retrieved October 15, 2022, from https:// *www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_855923.pdf*. 8. Aykaç, A. (2018). Üretim ve bölüşüme alternatif yaklaşımlar. İstanbul: Metis Yayınları.

9. Awasthi, K. S. (2014). Women empowerment through women cooperative. International Journal of Multidisciplinary Research and Development, 1(6), 21–24.

10. Barkin, D., & Lemus, B. (2014). Rethinking the social and solidarity society in light of community practice. Sustainability, 6(9), 6432–6445.

11. Bora, A. (2005). Kadınların sınıfı: Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası. İstanbul: İletişim Yayınları. 12. Fonteneau, B. (2011, January). Social and solidarity economy: Our common road towards decent work. Library Journal. Retrieved February 14, 2022, from *https://www.researchgate.net/publication/*

326096104_Social_and_Solidarity_Economy_Our_common_road_towards_Decent_Work.

13. Ghosh, J. (2021, October). The feminist building-blocks of a just, sustainable economy. Library Journal. Retrieved March 15, 2022, from *https://www.researchgate.net/publication/357448293_The_Feminist_Building_blocks_of_a_Just_Sustainable_Economy*.

14. Graham, G. (2014). Bildiğimiz kapitalizmin sonu siyasal iktisadın feminist eleştirisi. İstanbul: Metis Yayınları. 15. İlkkaracan, İ. (2017). Mor ekonomi: Sürdürülebilir kentler yolunda kadınların eşit ekonomik katılımı için bir strateji. Retrieved March 5, 2022, from *https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_SKD.2017.Politika.Notu_.Mor_.Ekonomi.Ipek_.Ilkkaracan.pdf*

16. Kawano, E. (2018). Solidarity economy: Building an economy for people & planet. Retrieved May 15, 2022, from https:// www.solidarityeconomy.coop/wp-content/uploads/2017/06/Kawano-E.-2018_Solidarity-Economy.pdf. 17. Köse, Ç. (2021). Adil, sürdürülebilir bir ekonominin feminist yapıtaşları. Retrieved March 15, 2022, from

https://sosyalekonomi.org/adil-surdurulebilir-bir-ekonominin-feminist-yapitaslari/.

18. Lemus, B., & Barkin, D. (2013, May). Potential and limits of social and solidarity economy. Retrieved May 5, 2022, from *https://cdn.unrisd.org/assets/legacy-files/301-info-files/3262F14EE2B6C78AC1257B7200344026/Lemus%20and%20Barkin%20draft%20paper.pdf*

19. Poirier, Y. (2014). Social solidarity economy and related concepts. Retrieved April 30, 2022, from *https://www.ripess.org/* wp-content/uploads/2017/09/Social_and_Solidarity_Economy_and_other_Concepts.pdf.

20. Quiroz Nino, C., & Murga Menoyo, A. (2017). Social and solidarity economy, sustainable development goals, and community development: The mission of adult education & training. Sustainability, 9, 2164.

21. REAS. (2021). Carta de la economia solidaria. Retrieved May 5, 2022, from *https://www.uhu.es/sric/uploads/2017/07/* Carta_Principios_Econom%C3%ADa_Solidaria.pdf.

22. Restakis, J. (2016). Extraordinarily ordinary: Working in the social economy. Retrieved May 5, 2022, from https:// *www.emerald.com/insight/publication/issn/1750-8614*.

23. RIPESS. (2015, February). Global vision for a social solidarity economy: Convergences and differences in concepts, definitions and frameworks. Retrieved March 25, 2022, from *https://www.ripess.org/wp-content/uploads/2017/08/* RIPESS_Vision-Global_EN.pdf.

24. Utting, P., van Dijk, N., & Matheï, M.-A. (2014). Social and solidarity economy: Is there a new economy in the making? UNRISD Occasional Paper: Potential and Limits of Social and Solidarity Economy (No. 10). Geneva: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).

25. Sarriegi, M., & Ruiz, Y. J. (2021). Dayanışma ekonomisinin inşasına feminist ekonominin katkıları. In C. C. Bengoa & C. D. Corral (Eds.), Feminist ekonomi (pp. 55-79).

YEŞİL DÖNÜŞÜMDE MEDYA VE REKLAMCILIK ENDÜSTRİSİNİN KONUMU: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEMSİLİ VE ANLAMI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Esra AKARSU[1]

ÖZET

İklim krizi, tüm dünya halklarını ilgilendiren güncel ve çok boyutlu bir sorun olarak artık daha fazla dikkat çeken bir olgu niteliği taşımaktadır. Hakim politik iktisadi sistemin büyük pay sahibi olduğu bu meselede köklü toplumsal değişimlerin hayata geçirilmesi önemlidir. Bu değişim için çözüm potansiyeli barındıran pek çok alan, yol ve yöntem bulunmaktadır. Bir endüstri kimliğine sahip olan medya ve reklamcılık, yeşil ekonomi perspektifinden bakıldığında bu potansiyele sahip sektörler arasında sayılmaktadır. Ancak ekonomi-politikten ve ideolojiden bağımsız olmayan yapısı ile bu sektörler sürdürülebilirliği çoğunlukla araçsal bir bakış açısı ile ele almaktadır. Dolayısıyla bu yapının ve mevcut pratiklerin dönüşümü üzerine düşünmek anlamlıdır. Toplumsal değişme ise, adaptasyon çerçevesinde kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları tarafında adım atmayı gerektirirken; bireysel yaşamlar üzerinde de bir yenilenmeye gidilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda yürütülen ve 2024 yılı Aralık ayında tamamlanan "Ekolojik Dünya Tasarımı: Medya ve Reklamcılık Endüstrisinde Sürdürülebilirliğin Temsili ve Alımlanması Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz" başlıklı doktora tezini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı; insanmerkezci çağı, iklim krizi algısını, reklamı ve tüketim alışkanlıklarını sürdürülebilirlik iletişimi ve kültürel sermaye bağlamında incelemektir. Çalışma, yöntem olarak sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri arasında bulunan göstergebilim ile alımlama analizini içermektedir. Veri toplama tekniği olarak odak grup görüşmesi kullanılmıştır. Ankara'da çevre ve sürdürülebilirlik alanında faaliyet gösteren dört dernek ile sade yurttaşlardan oluşan dört grup ile toplamda 40 kişiyi kapsayan görüşmeler sonucunda ortaya karşılaştırmalı bir analiz konulmuştur. Görüşmeler, "sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği" ile "tüketici davranışı ve reklam" soruları ekseninde yapılmıştır ve nitel veri analizi programı olan MAXQDA ile analiz edilmiştir. Bulgular arasında iklim kriziyle mücadelenin en önemli aktörü, bilgi düzeyinin ve kitle iletişim araçlarının ekolojik farkındalık üzerindeki rolü, daha iyi bir dünya için yapılabilecekler ve medyada yer alan bilim insanlarının yarattığı algı yer almaktadır. Sonuç olarak, medya ortamları ve sundukları imkânlar etkin kullanıldığında ve kâr odaklılıktan ziyade toplumsal faydaya odaklanıldığında hem iktisadi yapının dönüşümü hem de daha adil ve yeşil bir toplumsal düzen ortaya çıkacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilirlik, yeşil dönüşüm, medya, ekolojik farkındalık, kültürel sermaye, temsil

ABSTRACT

The climate crisis, as a current and multidimensional problem that concerns all the peoples of the world, is a phenomenon that is now attracting more attention. It is important to realize radical social changes in this issue, in which the dominant political economic system has a major stake. For this change, there are many areas, ways and methods that have the potential for solutions. Media and advertising, which has the identity of an industry, is considered among the sectors with this potential from a green economy perspective. However, with its structure that is not independent from political economy and ideology, these sectors mostly address sustainability from an instrumental perspective. It is therefore meaningful to reflect on the transformation of this structure and current practices. While social change requires steps to be taken by the public, private sector and non-governmental organizations within the framework of adaptation, it also shows that individual lives need to be renewed.

1 Dr., Bağımsız Araştırmacı, Ankara Üniversitesi SBE, *akarsuesra1@gmail.com*, ORCID: 0000-0003-4014-6971 1

This study is based on the doctoral dissertation titled “Ecological World Design: A Comparative Analysis on the Representation and Reception of Sustainability in the Media and Advertising Industry” completed at Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Public Relations and Publicity in August 2024. The aim of the study is to examine the anthropocentric age, the perception of climate crisis, advertising and consumption habits in the context of sustainability communication and cultural capital. The study is based on semiotics and reception analysis, which are among the qualitative research methods in social sciences. Focus group interviews were used as the data collection technique. Four associations active in the field of environment and sustainability in Ankara and four groups of ordinary citizens were interviewed, involving a total of 40 people, and a comparative analysis was made. Interviews were conducted around the questions of “sustainability and climate change” and “consumer behavior and advertising” and analyzed with MAXQDA, a qualitative data analysis software. The findings include the most important actor in the fight against the climate crisis, the role of information level and mass media on ecological awareness, what can be done for a better world, and the perception created by scientists in the media. In conclusion, when media environments and the opportunities they offer are used effectively and when the focus is on social benefit rather than profit-orientation, both the transformation of the economic structure and a fairer and greener social order will emerge.

Keywords: Sustainability, green transformation, media, ecological awareness, cultural capital, representation

TÜRKİYE'DEKİ YEŞİL SERTİFİKASYON SİSTEMLERİNİN KONUT ALANLARINDAKİ UYGULANABİLİRLİĞİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUMU

Büşra Eroğlu[1], Sena Nur Çimen[2], N. Buse Akbolat[3]

ÖZET

Dünya nüfusunun büyük bir kısmı kentsel alanlarda yaşamaktadır ve gelecekte de bu durumun devam etmesi beklenmektedir. Bu kentsel alanlar iklim değişikliği ve eşitsizlik gibi büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Konut üretimi, nüfus artışı ve kaliteli yaşam alanlarının tasarlanması gerekli nedenlerden dolayı önemlidir. Günümüzde inşaat ve sanayi alanlarındaki gelişmelerle birlikte evlerin konfor düzeyi de sürekli olarak artmaktadır. Yaşam koşullarının üst düzeyde sağlanması için gerekli olan teknolojik gelişmeler konutlarda enerji tüketimini artırmaktadır. Binalarda enerji tüketiminin azaltılması için kendi enerjisini kendisi üreten, çevreye olumsuz etkilerin en aza indirildiği bina yapımı ve işletmesine ilişkin çalışmalar sonucunda yeşil bina kavramı ortaya çıkmıştır. Buna dayanarak binanın çevresel etkisi objektif olarak değerlendirilebilir. Özellikle yeşil bina derecelendirme sistemleri ve sertifika programları daha geniş alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla sürdürülebilir gelişme insan, çevre, ekonomi ve enerjinin birleşimi şeklinde düşünülebilir. Yeşil bina tasarımı, daha az ve daha verimli enerji kullanmak anlamına gelir. Konfor koşullarını sağlayarak ve sera gazı emisyonlarını azaltarak sağlıklı mekanlar oluştururlar. Konutların, yeşil bina ölçütlerine uygun tasarlanması, konutun insan hayatı ve sürdürülebilir çevre için öneminin farkında olmasını sağlar.

Yeşil bina sertifikasyon sistemleri, binaların çevresel performansını objektif ölçütlerle değerlendirir ve bu sistemler günümüzde dünya genelinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de, konut sektöründe yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin kullanımı hızla artmaktadır. Bu sistemler, enerji verimliliği, su tasarrufu, malzeme kullanımı ve iç mekan hava kalitesi gibi kriterleri göz önünde bulundurarak binaların çevresel etkilerini minimize etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki yeşil sertifikasyon sistemlerinin konut sektöründeki uygulanabilirliğini ve iklim değişikliğine uyum sağlamadaki rolünü analiz etmektedir. Yeşil bina tasarımlarının konutlarda enerji tüketimini nasıl azalttığı, sera gazı emisyonlarını düşürdüğü ve daha sağlıklı yaşam alanları oluşturduğu incelenmektedir. Sürdürülebilir gelişme açısından insan, çevre, ekonomi ve enerjinin nasıl entegre edildiği ve bu sertifikaların konut sektöründe nasıl dönüşüm sağladığı bağlamında irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut, Sertifika Sistemleri, Sürdürülebilirlik, Yeşil Bina.

ABSTRACT

A significant portion of the world's population lives in urban areas, and this trend is expected to continue in the future. These urban areas face major challenges such as climate change and inequality. Housing production, population growth, and the design of quality living spaces are essential due to these necessary reasons. With advancements in construction and industrial sectors today, the comfort level of homes is continuously increasing. The technological developments necessary for providing high living standards also increase energy consumption

1 Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri, Türkiye. *busra.eroglu3883@gmail.com*

2 Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri, Türkiye.

3 Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mezun, Kayseri, Türkiye.

in houses. To reduce energy consumption in buildings, the concept of green buildings has emerged as a result of efforts to construct and operate buildings that produce their own energy and minimize negative environmental impacts. Based on this, the environmental impact of a building can be objectively assessed. Green building rating systems and certification programs, in particular, have begun to be used in wider areas. Therefore, sustainable development can be considered a combination of people, the environment, the economy, and energy. Green building design means using less and more efficient energy. They create healthy spaces by providing comfort conditions and reducing greenhouse gas emissions. Designing homes according to green building criteria ensures that housing is aware of its importance for human life and a sustainable environment.

Green building certification systems evaluate the environmental performance of buildings using objective criteria, and these systems are now widely used around the world. In Turkey, the use of green building certification systems in the housing sector is rapidly increasing. These systems aim to minimize the environmental impacts of buildings by considering criteria such as energy efficiency, water conservation, material usage, and indoor air quality. This study analyzes the applicability of green certification systems in Turkey's housing sector and their role in adapting to climate change. It examines how green building designs reduce energy consumption in homes, lower greenhouse gas emissions, and create healthier living spaces. The integration of people, environment, economy, and energy from the perspective of sustainable development and how these certifications have transformed the housing sector are discussed in detail.

Keywords: House, Certification Systems, Sustainability, Green Building.

MERSİN İLİNDE RÜZGÂR ENERJİ SANTRALLERİ İÇİN UYGUN YERLERİN CBS İLE BELİRLENMESİ

Merve Çakır[1], Doç. Dr. Sinan Levend[2]

ÖZET

Dünya genelinde ketlerdeki nüfusun giderek artması, sanayileşme, yaşanan hızlı kentleşme ve teknolojik gelişmeler gibi birçok olguya bağlı olarak tüm dünyada enerji ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Yaşanan rekabet ve büyüme odaklı gelişim politikaları, hükümetleri daha fazla enerji üretmeye yönelik karar almaya zorlamaktadır. Ancak daha fazla enerji üretmek için fosil yakıtların kullanılması doğal kaynaklara baskı yapar, çevreyi bozar, karbon emisyonlarını artırır ve iklim değişikliğini hızlandırır. Ayrıca, özellikle enerjiye bağımlı ülkelerin kamu kaynaklarının önemli bir kısmını enerji maliyetlerine ayırması gerektiği anlamına gelir. Bu çerçevede, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve kamu bütçelerinin rekabet odaklı kullanımı için enerji taleplerini sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda rüzgâr, güneş ve hidroelektrik enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları üzerinden karşılamak, son yıllarda kritik stratejilerden biri olmuştur. Yenilenebilir enerji kaynaklarından biri olan rüzgâr enerji santralleri çevreye duyarlı, sera gazı emisyon oranı düşük ve ticari amaçlı en elverişli enerji türüdür. 2023 yılında dünya genelinde rüzgâr enerjisi kurulu gücü 1 TW'nin üzerindeyken, Türkiye'nin rüzgâr enerjisi kurulu gücü 9,253 MW'dir. 2023 yılında dünyada enerji ihtiyacının %9,8'i rüzgâr enerjisinden karşılanırken, Türkiye'de bu oran %7,28 civarındadır. Söz konusu oran ciddi bir rüzgâr enerjisi potansiyeline sahip olan Türkiye için oldukça yetersizdir. Bu doğrultuda, rüzgâr enerjisi santralleri için uygun yer seçiminin belirlenmesine odaklanılan çalışmayla, Türkiye'de rüzgâr enerjisi kullanımının arttırılmasına yönelik çabalara katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, rüzgâr enerji santrallerinin yer seçiminde etkili olan faktörler, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojisinin görselleştirilme, yeniden sınıflandırma ve ağırlıklandırma işlevleri kullanılarak Mersin ilinde rüzgâr santralleri için uygun yerler belirlenmiştir. Bulgular, rüzgâr enerji santralleri için en uygun alanların Mut, Silifke, Gülnar ve Aydıncık ilçelerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Diğer taraftan, rüzgâr enerji santralleri açısından en verimsiz ilçelerin ise Tarsus ve Mezitli olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma, ayrıca, yenilenebilir enerji tesislerinin yer seçimine ve dolayısıyla sürdürülebilirliğe ilişkin literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: İklim Değişikliği, Sürdürülebilirlik, Rüzgâr Enerji Santralleri, CBS, Yeşil Enerji

ABSTRACT

The need for energy is increasing daily worldwide due to many phenomena, such as increasing population growth, industrialization, rapid urbanization and technological developments. Competition and growth-oriented development policies force governments to make decisions to produce more energy. However, using fossil fuels to generate more energy puts pressure on natural resources, degrades the environment, increases carbon emissions and accelerates climate change. It also means that energy-dependent countries, particularly, have to allocate a significant share of public resources to energy costs. In this framework, meeting energy demands through renewable energy sources such as wind, solar and hydroelectric energy in line with sustainability principles has been one of the critical strategies in recent years for the sustainable use of natural resources and competition-oriented use of public budgets. Wind power plants, one of the renewable energy sources, are environmentally friendly, have low greenhouse gas emission rates and are the most suitable type of energy for commercial purposes. In 2023, the installed capacity of wind energy worldwide is over 1 TW, while Turkey's installed wind energy capacity is 9,253 MW. In 2023, 9,8% of the world's energy needs will be met by wind energy, while this rate

1 Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya Teknik Üniversitesi, *mckr5523@gmail.com*

2 Doç. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, *slevend@ktun.edu.tr*

is around 7,28% in Turkey. This ratio is quite insufficient for Turkey, which has a significant wind energy potential. Accordingly, this study focuses on determining the appropriate location for wind power plants and aims to contribute to efforts to increase the use of wind energy in Turkey. In this context, the factors that are effective in the location selection of wind power plants were identified using the visualization, reclassification and weighting functions of Geographic Information Systems (GIS) technology to determine suitable sites for wind power plants in Mersin. The findings show that the most suitable areas for wind power plants are concentrated in the Mut, Silifke, Gülnar, and Aydıncık districts. On the other hand, it is understood that the least efficient districts in terms of wind power plants are Tarsus and Mezitli. In addition, the study also contributes to the literature on the site selection of renewable energy facilities and, thus, sustainability.

Keywords: Climate Change, Sustainability, Wind Power Plants, GIS, Green Energy

Kişisel Notlar:

3. YEŞİL EKONOMİ ARAŞTIRMACILAR KONFERANSI

TAM BİLDİRİ METİNLERİ KİTAPÇIĞI

Yeşil Düşünce Derneği
Türkali Mahallesi, Şehit Nuri Sk. No: 18,
34353, Beşiktaş/İstanbul
www.yesildusunce.org | info@yesildusunce.org

yesildusun
yesildusun_

HeinrichBoellStiftungturkey
HeinrichBoellTR
heinrichboellturkiye

Yeşil Ekonomi Programı

HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ 30 YIL

yeşil düşünce derneği